

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

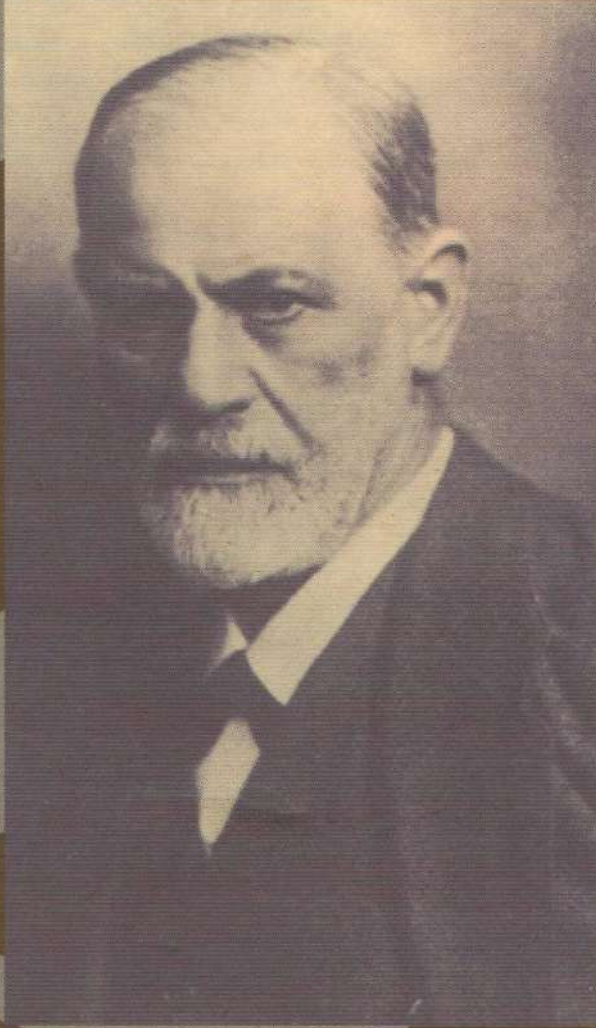
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DÜŞ/DÜŞÜN 4

PSİKANALİTİK KURAMA GİRİŞ

Disikwamali kumagama girisho

4

4

PSİKANALİTİK KURAMA GİRİŞ

Yayına Hazırlayanlar:

Yıldız AKVARDAR
Erdoğan ÇALAK
Ulviye ETANER
Cem HÜROL
Halûk SUNAT
Raşit TÜKEL
Alp ÜÇOK
Başak YÜCEL

BAĞLAM

Bağlam Yayınları 153
İnceleme-Araştırma 97
Düş/Düşün Dizisi- 4
ISBN 975-6947-40-3

Düş/Düşün Dizisi Editörü: Ayça Gürdal

Yıldız Akvardar, Erdoğan Çalak, Ulviye Etaner, Cem Hürol,
Halûk Sunat, Raşit Tükel, Alp Üçok, Başak Yücel
Psikanalitik Kurama Giriş
© MEPEV (Murat Şefik Etaner Psikoterapi Eğitim Vakfı)

Birinci Basım: Mepev Yayınları, 1997
İkinci Basım: Ekim 2000
Üçüncü Basım: Ocak 2006
Kitap Tasarımı: Canan Suner
Baskı: Önsöz Basım Yayıncılık
Litros Yolu II. Matbaacılar Sitesi / Topkapı

BAĞLAM YAYINCILIK Ankara Cad. 13/1 34410 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (0212) 513 59 68 Tel-Faks: (0212) 243 17 27
Web: www.baglam.com E-mail: baglam@baglam.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
-------	---

Bölüm 1

FREUD VE PSİKANALİZİN GELİŞİMİ	9
--------------------------------	---

Bölüm 2

BİLİNÇDİŞİ	23
------------	----

Bölüm 3

DÜRTÜLER VE ÇOCUKLUK CİNSELLİĞİ	34
---------------------------------	----

İnvertlerin Cinsel Nesneleri	45
------------------------------	----

Cinsel Amaçta Görülen Sapmalar	46
--------------------------------	----

Komponent Dürtüler ve Erotojenik Bölgeler	51
---	----

Çocukluk Döneminin Cinsel Özellikleri	52
---------------------------------------	----

Bölüm 4

BENLİK VE GELİŞİMİ	61
--------------------	----

Bölüm 5

NARSİSİZM, NESNE VE NESNE İLİŞKİLERİ; ÖDİPAL KARMAŞA VE ÇÖZÜLÜMÜ, ÜSTBENLİK OLUŞUMU	80
---	----

Narsisizm	80
-----------	----

Nesne ve Nesne İlişkileri	93
---------------------------	----

Ödipus Karmaşası	95
------------------	----

Ödipal Karmaşanın Çözülümü	96
----------------------------	----

Üstbenlik Oluşumu	101
-------------------	-----

Üstbenlik ve Suçluluk Duygusu	106
-------------------------------	-----

Bölüm 6

İNHİBİSYONLAR, SEMPTOMLAR VE ANKSİYETE	109
--	-----

Dönüşüme Uğramış Libido Olarak Anksiyete	109
--	-----

Travmatik Durum ve Tehlike Durumları	110
--------------------------------------	-----

İnhibisyonlar, Semptomlar ve Anksiyete	111
--	-----

Bölüm 7

SAVUNMA MEKANİZMALARI	142
Savunma Mekanizmaları Kuramı	142
Bastırma (Repression)	146
Gerileme (Regression)	153
Yapma-Bozma (Undoing)	157
Yalıtma (Isolation)	158
Karşıt Tepki Oluşturma (Reaction Formation)	160
Yüceltme (Sublimation)	162
Yer Değiştirme (Displacement)	164
Baskılama (Supression)	164
Entelektüalizasyon	165
Rasyonalizasyon	166
Fantezide Yadsıma	166
Söz ve Davranışla Yadsıma	166
Saldırganla Özdeşim	167

Bölüm 8

PSİKOPATOLOJİ	169
----------------------	-----

ÖNSÖZ*

MEPEV (Murat Şefık Etaner Psikoterapi Eğitim Vakfı), 1992 yılında kurulmuştur. Vakfın kuruluş amaçlarından biri de psikanalitik kuramla ilgili eğitim vermektir. Bu amaç doğrultusunda, psikiyatri eğitimi veren kurumlarda görev yapan psikiyatri asistan ve uzmanlarına, 'Psikanalitik Kurama Giriş' seminerleri düzenlemekteyiz.

Sözü edilen seminerlerin asıl amacı; psikiyatri eğitimi görmekte olan hekimlere hem insan psikolojisini iyi anlayabilmeleri ve insan davranışlarını bilimsel olarak yorumlayabilmelerinde hem de nevrozların tedavisinde geçerliliğini ve kalıcılığını halen korumakta olan psikanalizin temel ilkelerini kavrayabilmelerinde yol gösterici olacak bilgileri, Freud'un özgün metinlerine sadık kalarak aktarmaktır.

Aşamalı olarak, psikanalize ilişkin tam bir eğitim programını yaşama geçirme niyetimizi korumakla birlikte, şimdilik, söz konusu seminerler ve bu seminerlerin bir kitap halinde yayımlanması ile yetinmek durumundayız. *Psikanalitik Kurama Giriş*'in, bizleri izleme olanağı bulan hekimler için bir el kitabı, izleyemeyenler için de güvenilir bir başvuru kaynağı olmasını diliyoruz.

Kitabın hazırlanmasında yaşadığımız en önemli sorunlar; metin yazarları arasında bir dil birliği oluşturmak ve metinleri gereksiz tekrarlardan arındırmak oldu. Belli ölçüler içinde dil

* "İlk basımı, 1997 yılında, 'MEPEV Yayınları' çerçevesinde yapılan *Psikanalitik Kurama Giriş*'in ikinci basımının, daha geniş bir okur kitlesine ulaştırılabilmesi amacıyla, Bağlam Yayınları, Düş/Düşün dizisinde gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür."

birliğinin, sözdizimi ve yazın kuralları ile ilgili bütünlüğün sağlanması konusunda, Dr. Halûk Sunat ve Dr. Raşit Tükel'in özel çabalarını vurgulamak isteriz.

Özgün kaynaklarda da yer alan kaçınılmaz tekrarların, psikanalizin kendini sürekli yenilenmek ve geliştirmek zorunda kaldığı epeyce uzun oluşum süreci göz önünde bulundurulursa, kabul edilebilir olduğunu; öte yandan, bu konuyla yeni karşılaşanlar için de öğrenme kolaylığı sağlayabileceğini düşünüyoruz.

Aralık 1996
Dr. Ulviye ETANER

FREUD VE PSİKANALİZİN GELİŞİMİ*

Bugün muayene yöntemi, nevroz tedavisi ve klinik psikolojik verilerin adı olarak psikanaliz; çalışkan, dirençli, inatçı ve yalnız bir bilim adamının hem kendisine hem de çevreye yönelik verdiği, bir ömrü kapsayan mücadelesinin sonucunda ortaya çıkmış bir bilim dalıdır.

Freud'un uzun yıllar bir öncüsü, bir hocası ve öğrencileri olmamıştır. Sadece ne onu kabul eden ne de ondan tamamen kopabilen bir çember içinde çalışmalarını sürdürmek zorunda kalmıştır. Kendisi, psikanalizin bu kadar dışlanmış olmasını, organik görüşlü hekimler ile filozofların arasında sıkışıp kalmış olmasına bağlamaktadır. Çünkü o dönemlerde bizzat psikiyatristler; alışılmamış, şaşırtıcı ruhsal fenomenlerin ayrıntılarına dikkat etmek ve birbirleri ile olan bağlantılarını anlamak yerine, hastalık belirtilerini sınıflamak; bunları somatik, anatomik veya kimyasal bozukluklara bağlamakla yetinmekte idiler. Bu bilgiler psikiyatride ilerleme sağlamış olsa da örneğin, histeri henüz simülasyon olarak kabul ediliyordu. Öte yandan filozofların uğraş alanı ise düşünce, yani bilinç alanı idi. Başka bir deyişle ruh, bilinçli belirtilerle sınırlıydı ve ruhbilimin başka bir nesnesi olamazdı. Halbuki Freud'a göre ruhsal olaylar, ağırlıklı olarak bilinçdışıydı. Bilinçli olanlarsa sadece, bilinçdışından bilince çıkmasına izin verilmiş olanlardan ibaretti.

Psikanaliz; geçmişi olmayan, sonuçları kontrol edilemeyen gözlem ve deneyimlere dayalıydı. Bunun için de Freud'un ısı-

* Bu bölüm, Marthe Robert'in, *Die Revolution der Psychoanalyse* Fischer Bücherei, GmbH Frankfurt am Main, 1967' isimli kitabından yararlanılarak derlenmiştir.

larla vurguladığı nokta, kitabi bilginin hiçbir zaman kişisel deneyimin yerini alamayacağı, ancak böyle bir deneyimin kuramın gerçek değerini ortaya çıkarabileceği idi. Fakat bu görüşe sığınarak kuramsal araştırmalarını hiçbir zaman ihmal etmemiş, kendi kendini yenileyen, tamamlayan çalışmalarını yaşamının sonuna kadar sürdürmüştür. Bu arada en büyük desteği ise, böylesine derin ve karmaşık bir düşünceyi bu kadar sade ve açık ifade edebilme becerisinden almıştır.

Freud, 1957'de yazdığı 'Psikanalizin Güçlüğü' adlı makalesinde, insanlığın tarihi gelişimi içinde üç ağır yara aldığını ve bunları kabullenmesinin uzun mücadelelere neden olduğunu yazmaktadır ki bunlardan birincisi, Kopernik'in dünyanın güneşin etrafında döndüğünü söylemesi; ikincisi, Darwin'in insanların atasının maymun olduğu tezini ileri sürmesi; üçüncüsü ise kendisinin, bütün yerleşik inançlara karşın insanın hiçbir zaman kendi ruhunu kontrol edemeyişi, yönlendirmelerin bilinçdışından kaynaklandığı görüşü idi. Bu üç ciddi görüş, bugün de yankılarını, insanda kısıtlı da olsa süregiden narsisistik yaralanmalara neden olarak sürdürmektedir.

Freud'un sistematik olarak kaleme alınmış bir özyaşam öyküsü yoktur. Yaşantısına ait bilgiler, akraba ve yakınlarıyla olan mektuplaşmaları ve yaşantısından soyutlanamayacak çalışmalarından sonra kaleme aldığı makalelerden toparlanmıştır. İlk adı Sigismund Freud iken, yirmi iki yaşında kendini Sigmund olarak adlandıran Freud, 6 Mayıs 1856'da Freiberg'te doğmuştur. "Ailem Yahudi idi, ben de Yahudi olarak kaldım. Baba tarafımın uzun süre Om-Rein-Köln'de yaşadıklarını ve Yahudi sürgünü nedeniyle doğuya doğru ilerleyerek 19. yüzyılda Avusturya'ya yerleştiklerini bilmekteyim." demektedir. Babası inançlı, liberal biriyken, kendisi ateist idi. Dini yönden Museviliğe uzak olmakla birlikte Yahudi kültürünü benimsemiş, bu kültürün mirasçısı olduğunu savunmuştur.

Dört yaşında ailesi ile Viyana'ya göç eden Freud'un çocukluğu alışılmamış bir aile ortamı içinde geçmiştir. Babası Jacob iki defa evlenmiştir. On yedi yaşında yaptığı ilk evliliğinden, Emanuel ve Philip adında iki oğlu vardı. Karısı ölünce, yirmi yaşındaki, oğullarının akranı olan Freud'un annesi Amalia ile evlendi. Emanuel evlenip çocukları olunca yaşamları, yan yana evlerde, içli dışlı olarak sürdü. Freud'un oyun arkadaşları kendisinden bir yaş büyük olan yeğenleriydi. Annesi ve onunla yaşıt olan üvey kardeşi Philip, bir çocuğun gözünde kuşkusuz birbirlerine ait olmaları gereken kişilerdi ve baba Jacob büyükbaba rolüne daha uygun düşmekteydi. İlkokul eğitimini babasından aldı. Çabuk öğrenmesi ve isteği, onun akranlarından çok önce liseye başlamasını sağladı. Kendisini anlatırken, "Görünüşümden pek belli olmayabilir ama okulda daima cesaretli ve başkaldırıcı idim. Uçlar nerede ise oradaydım ve doğaldır ki bunun bedelini de öderdim. Uzun yıllar okul birincisi olmanın bana sağladığı özel durum nedeniyle çevrenin güvenini kazandıkça şikayetler giderek kayboldu." demektedir. Hekim olmakla ilgili, bir taraftan Yahudi kökeni, diğer taraftan zaman zaman ciddi boyutlara ulaşan ekonomik zorluklar nedeniyle oluşan kararsızlığı, babasının olumlu karşılaması ile aşılmıştı. Babası onu, başarısının ödülü olarak İngiltere'de yaşayan ağabeyi Emanuel'in yanına yolladı. Oradan, idolü olan Cromwell'e daha büyük bir hayranlık ve ağabeyinin çocuklarının Yahudi sorunundan uzak, serbest yaşantılarını kıskanma duygusu ile döndü. Çocukluğunda da sık sık Jacob'un değil, ağabeyinin oğlu olmanın avantajlarını hayal ettiğini gizlememiştir. Özellikle evlilikten önceki duygusal yaşamını özenle gizlemiştir. On altı yaşındaki platonik ilk aşkı, bir arkadaşının kız kardeşidir. Kendilerine bir haftalığına misafir gelen Gisela'ya hiçbir şey söyleyememiştir. Bu noktada, böyle bir kişinin, sonradan kendi rüyalarını analiz edip onları yayımlaması ile bilim adına nelere katlandığını düşünmek yerinde olacaktır.

Freud, bir taraftan tıp fakültesinde okuyor, ancak hekimlik mesleğinden hoşlanmıyordu. "Ne çocukluğumda, ne de şimdi; içimde hekimliğe karşı bir heves yok. Beni daha çok insan davranışları, onları anlama ve bilmeğe yönelik bir merak çekiyor." derken, bunun, bilimsel doyumunun ana teması olacağını henüz bilmiyordu. Tıp derslerinin en yoğun olduğu zamanlarda bile, döneminin ünlü filozofu Brentano'nun derslerini hiç kaçırmazdı. Hatta onun önerisi ile filozof Stuart Mill'i Almanca'ya tercüme etti.

1876-1882 yılları arasında Freud, Ernst Brücke'nin fizyoloji laboratuvarında çalışmaktadır. O sıralar sinir sisteminin histolojisi ve psikiyatri dışındaki hekimliğin diğer dallarına pek ilgi duymaması, ciddi maddi sorunlarına rağmen mezuniyetinin 1881 tarihine kadar uzamasına neden olmuştur. 1882'de, babasının her düşüncesini destekleyen tavrını, hocasının düzelttiğini söylemektedir. Hocasının, mali durumunu dikkate alarak, gelecek vaat etmeyen araştırmacılıktan, teorisyenlikten vazgeçip, bir klinikte çalışmasını önermesi üzerine, 1882 Temmuzunda Viyana Devlet Hastanesi'nde üç yıl sürecek bir göreve başlamıştır. Bu süre onun, alışlagelmiş hekimliğin kendisine göre bir iş olmadığını iyice anlamasına yetmiş ve çeşitli bölümleri dolaştıktan sonra Meynert'in nöroanatomi laboratuvarında karar kılarak, burada çok verimli bir şekilde beş ay kadar çalışmıştır. Medulla ve beyin sapı üzerindeki araştırmaları sırasında ortaya koyduğu akut polinevrit tanısının otopside kanıtlanmasının dünya çapında yankıları olmuştur.

1884'te kokain üzerine çalışmalarını başlatıyordu. Bir yazısında, genç yaşta meşhur olamamasının nedenini, "O esnada iki senedir görmediğim nişanlımı görme fırsatı veren bir seyahate çıkmam, başlattığım kokain çalışmasını benden dinleyen Kollers'in deneyleri tamamlayıp küçük cerrahide lokal anesteziyi başlatan kişi olma intiyazını almasına neden oldu." diyerek açıklamaktadır.

1885'te, nöropatoloji doçenti olduktan sonra, Viyana dışında bir nöroloji kliniğinde daha iyi maddi koşullarla işe başladı. Buradaki çalışmaya koşullarının onda yarattığı düş kırıklığı bu işi bırakmasına neden oldu. Ekim 1885'te Paris'e gitti. Paris'te kaldığı süre içinde, Charcot'nun kişiliğinden, bilimsel kapasitesinden ve ona gösterilen nazik ilgiden, kendisine Yahudi düşmanlığının hiç hissettirilmemesinden çok etkilenmişti. Charcot onu akşamları evindeki toplantılara davet ediyor, böylece Paris'in bilim ve sanat çevresinin seçkinleriyle tanışma fırsatı buluyordu. Daha da önemlisi, Charcot'nun histerik hastalara yönelim şekliydi. Charcot, histerik hastaların beyin anatomisinden habersiz gibi davrandıklarını ve hipnozla hastanın semptomunun ortaya çıkarılıp yine hipnozla iyileştirilebildiğini ileri sürüyordu. Nancy'de Bernstein, histeriklerin başka bir özelliğinden bahsetmişti: "Histerikler hastalıkları ile ilgili bazı gerçekleri bilmekteler fakat bu bilgi hasta tarafından kullanılamamaktadır". Hipnoz ve telkin bu karanlık noktayı aydınlığa çıkarabilirdi. Fakat açıklanamayan bir diğer nokta, bazı hastaların telkine olumlu yanıt vermesi, bazılarında ise telkinin hiç etkili olamayıştıydı. Bu arada Bernstein'ın *Telkin ve Onun Tedavi Edici Etkisi* adlı yapıtını Almanca'ya çevirdi. Kendi gözlemleri içinde de histerik felçlerin herhangi bir anatomik yapıyla bağdaşmıyor olması, Freud'u semptomun sembolik anlamına bir adım daha yaklaştırdı.

Paris dönüşünde Viyana Tabip Odası'nda histeri üzerine yaptığı konuşma, tıp çevrelerinde ciddi protestolara ve olumsuz yankılara yol açtı. Hastanedeki işine ek olarak 25 Nisan 1886'da alçakgönüllü bir evde muayenehanesini düzenledi ve diğer hekimlerin pek de yardımcı olamadıkları histeri olgularını izlemeye başladı. Meslektaşlarının dışlamasına rağmen, o zamana kadar telkinle sınırlı olan tedavi yöntemini hipnoza kaydırды. Hipnoz ve telkinle başkaları tarafından tedavi edilememiş olgular üzerindeki olumlu deneyimleri, mucize hekim

olarak isminin duyulmasına neden olmuştur. Fakat tedavinin etki şekli hakkında bir fikir sahibi olamayışı, her hastanın hipnotize edilemeyişi, bazılarında istenilen derinliğe erişilemeyişi ve nihayet tedavi sonuçlarının kalıcı olmayışı, Freud'un memnuniyetsizliğine yol açmaktaydı. Tekrar Nancy'e gidip Liebault'un işçi kadın ve çocuklarla çalışmalarını, Bernheim'in olgularını gözlemlemesinin ardından; histerinin güçlü bir ruhsal sürecin sonunda ortaya çıktığını, ancak bu durumun kişinin bilincine kapalı olduğunu yeniden düşünmeye başladı.

1886'da, on dört yaşından beri arkadaşı olan Dr. Breuer ile görüştüğünde, Breuer, bir hayli zaman önce bir histerik hastayı hipnozla tedavi ettiğini ve hipnoz altında semptomu neden olduğu sanılan duygusal durum yeniden canlandırıldığında semptomun kaybolduğunu gözlemlediğini söylemişti. Sonradan literatürde Anna O. olarak yer alan bu olguyu arkadaşından alarak incelemeye koyuldu. O zaman yirmi bir yaşında olan bu çok zeki, yetenekli, güzel kız, asabi bir öksürükle dahiliyeci olan Breuer'e muayeneye geliyor. O sırada, önceden hasta olan babasını kaybeden kızda, duyu ve kontraktürlerle seyreden hareket kusuru, görme ve konuşma bozukluğu, yemek yeme güçlüğü gibi birçok semptom gelişiyor. Breuer, hastanın tedavi sırasında makul, uysal bir davranış, ancak, kontrolü güç çocuksu bir tutum gösterdiğini; hastanın adeta iki farklı kişilik sergilediğini, anadili olan Almanca'yı unutarak devamlı İngilizce konuştuğunu ve bu dilden çeviriler yaptığını öğreniyor. Breuer'in hastanın daha açık olduğu akşam saatlerinde yaptığı tedavi ziyaretlerinin birinde hasta, semptomlarının başladığı koşulları en ince ayrıntısına kadar anlatıyor. Breuer'in şaşkınlığı, sanki bu konuşma sihirli bir etki yapmışçasına, semptomun kaybolmasını görmesi ile başlıyor. Hasta da bu ilişkiyi kavrayınca konuşmayı sürdürüyor. Bu gözlem, sonradan Breuer ve Freud'un 'katarsis' adını verdikleri ruhsal yıkanmanın başlangıcını oluşturuyor. Hipnoz al-

tındaki hastada, semptomu neden olduğu sanılan duygusal yük yeniden canlandırılabilirse semptomun kaybolması fikri, Freud'u yeni arayışlara itiyor. Her şeyden önce, Breuer'in ümit veren böyle bir tedaviyi neden birdenbire kestiğini anlamıyor. Breuer, hastaya artık hekimsiz de idare edebileceğini söyleyerek tedaviyi bıraktığının akşamı tekrar çağırılıyor. Hastayı, hayali gebelik belirtileri ile beslenen histerik bir doğum olayı içinde buluyor. Hipnozla hastayı bu durumdan çıkaran Breuer'in tekrar böyle bir durumu yaşamayı göze alamadığı için tedaviyi ve histeriyle uğraşmayı bıraktığını Freud açıklayınca, Breuer, tek kelime etmeksizin şapkasını ve bastonunu alıp arkadaşının yanından uzaklaşıyor. Freud, nevroz olgularıyla ilgili çalışmaları ilerledikçe bunun nedenini anlamıştır: o zamanlar pek de bilinmeyen karşı transferans Breuer'i rahatsız etmişti. Buna rağmen Freud arkadaşını, 'büyük nevroz' adını verdiği histeri üzerinde beraber çalışmaya ikna edebilmiş, bu çalışma 1895 tarihine kadar sürdürülmüştür. 1895'te beraberce yayımladıkları *Histeri Üzerine Çalışmalar* adlı yayın, psikanalizin ilk yazılı eserini oluşturmuştur. Bu eser, Breuer tarafından kaleme alınan Anna O. olgusu ile Freud tarafından beş olgu üzerinde uygulanan katartik yöntemin tedavi sonuçlarını içermekteydi. Katartik yöntemin üstünlüğü, tedavi etkisinin hekim tarafından yapılan telkine bağlı olmayıp semptomun kendiliğinden kaybolmasında aranmalıydı.

Bu çalışmalardan iki önemli sonuç elde edildi: 1) Histerik semptomun bir anlamı vardı; semptom ruhsal bir olayın yedeği idi, 2) Bu bilinmeyen amacın bilinçli olarak anlaşılması, semptomun ortadan kalkmasına neden olmaktaydı.

Bu ortak yayına rağmen iki meslektaş arasında görüş ayrılığı bulunuyordu. Breuer'e göre patolojik fantezilerin kendilerini travmatik etki şeklinde belirlemeleri, hipnoz altındaki hastada ruhsal aktivitenin aşırı kısıtlanması sonucu azalmaktaydı. Freud ise bir fantezinin patojenik etki yapabilmesi için,

onun içeriğinin ruhsal dengelere ters düşmesi ve onun tarafından bastırılması gerektiği görüşündeydi. Bu fikir ayrılığı, ikisinin tamamen birbirlerinden kopmasına neden oldu. 1889'da Nancy'i birkaç haftalığına ziyaret ettiğinde Bernheim, hipnozla elde edilmiş bilgilerle, tekrar uyutmaya gerek kalmadan, hastaya bilmediğini söylediği olayları hatırlatmanın mümkün olduğundan söz etmişti. Freud bu bilginin ışığı altında, histerik amnezinin hipnozsuz da kaldırılabilceği düşüncesini geliştirerek, katarsisten serbest çağrışma doğru ilk adımı atmış oldu. Başlangıçta, bir divan üzerinde gözleri kapalı yatan hastalardan, dikkatlerini bir semptomu yöneltmelerini ve semptomun ortaya çıkış zamanını ve koşullarını hatırlamaya çalışmalarını isteyerek işe başladı. Bundan bir sonuç alamadığında, eliyle hastanın alnına bastırarak o şekilde mutlaka bazı anılarını hatırlayabileceğini söylemekteydi. Bu yöntem hastaların akıllarına geleni aktarmalarını kolaylaştırmıştı. Sıklıkla da, "Bunu size daha önce söyleyecektim ama önemsiz olduğunu düşündüm" demekteydiler. Bunun üzerine Freud, konuşmanın önünde bir engel olduğunu düşündü ve hastalardan akıllarına gelen her şeyi denetlemeden söylemelerini istedi. Bu yeni durumla ilgili gözlemleri, serbest çağrışım ve sansür mekanizması fikrinin doğmasına neden oldu.

Bu aşamaya dek Freud, cinselliğin histeride önemli bir rol oynadığına ilişkin pek çok izlenim toplamıştı. Breuer'in, "Bu olaylar bana yatak odasıyla ilgili gibi geliyor" demesi; daha sonraları Charcot'nun asistanlarına, "Genital olaylar bazı nevrozlarda daima rol oynuyor" ifadesi dikkat çekiciydi. Bir yıl sonra ünlü jinekolog Chorbak, bir histerik hastayı tedavi için kendisine yollarken cinselliğin hastalıktaki rolünü açık bir dille ifade etmişti. Tüm bu gözlemler Freud'a, nevrozların temelde cinselliğe bağlı olduğunu düşündürmüştü. Freud, bu konudaki görüşlerini açıklamayı 1895 yılına kadar ertelemiş ve bu tarihte Breuer ile ilk defa 'Histeri Üzerine Çalışmalar'

adlı yazısında yayımlamıştı. Bu çalışma hekim çevrelerinde kabul görmedi. Hekimlerin tepkisi Breuer'in cesaretini tamamen kırarken, Freud, özgüveni ve bilgi birikimiyle görüşlerini ısrarlı bir biçimde savundu. Görüşlerine ilk destek, Viyana Üniversitesi'nde edebiyat profesörü ve tiyatro eleştirmeni olan Alfred von Berger'den geldi.

On yıl kadar yalnız çalışan Freud, 1896'da babasını kaybetti. Bu olay karşısında derinden sarsılışı, Freud'u bunun nedenlerini aramaya itmiş, 1897'de kendi analizine başlamıştır. O zamana dek hastalarından topladığı bilgilerin, kendi rüya ve çağrışımları aracılığıyla da onaylanması, psikanaliz için bir dönüm noktası olmuştur. Bu sürecin kazançları; tedaviye direnç, yorumun önemi, rüyalar, semboller, hatalı davranışlar, cinsel yaşamın etyolojik önemi, libido kuramı, nesne arayışı, ödipal karmaşa ve transferansın saptanmasıydı. Bu süreç içinde kendisi için sürpriz olan bir nokta da, cinselliğin o zamana kadar kabul edildiği gibi pubertede değil, infantil dönemde başladığının anlaşılması oldu.

1900'de *Rüyaların Yorumu*'nu yayımladı. 1904'te Bleuler, öğrencisi Jung'u Freud'un yanına gönderdi. Jung daha sonra bundan "hayatımın en anlamlı olayı" diye bahsedecekti. 1905'te *Espriler ve Onun Bilinçdışı İle İlişkisi*'ni, 1907'de *Obsesif Eylemler ve Dini Araştırmalar*'ı yayımladı. 1908'de, Salzburg'da, ilk defa uluslararası bir kongre düzenlendi. Kongrede Bleuler ve öğrencisi Jung, 'dementia precox'un, psikotoksinin yol açtığı bir organik beyin lezyonu olduğunu açıklarken; Freud ve Abraham'ın, bu bozukluğa duygusal yaşantının masif blokajının etken olduğu görüşünü ileri sürmesi çatışmalara yol açtı. Freud'un öğrencilerinin sayısı giderek yükseldi. Aynı tarihte Viyana Psikanaliz Derneği kuruldu. 1909'da Jung ve Freud, Amerika'da bir hafta süren konferanslar verdiler. Ernst Jones, bu konferansların pek anlaşılmadığını ama çok alkış aldığını söylemiştir. İkinci kongre Ni-

san 1910'da Nürenberg'de yapıldı ve Uluslararası Psikanaliz Birliği kuruldu. Fakat bu birlik, Freud'un ümit ettiği gibi bir uzlaşma ortamı değil, adeta dört yıl süren bir savaş ortamı yaratmıştır. Freud; bilinçdışı, direnç, bastırma, erken çocukluk dönemi cinselliği ve ödipal karmaşanın psikanalitik kuramın önemli parçaları olduğu ve bunu kabul etmeyenlerin kendilerini psikanalist sayamayacakları görüşünü savunurken, Adler; nevrozun çocukluk cinselliği ile bir ilgisi olmadığını, nevrozun organ hasarları ve sosyal etkilerin sonucu oluştuğunu ifade ediyordu. Buna karşılık Jung, cinsel içeriği olmayan bir kolektif bilinçdışını kabul ederek metafiziği psikolojiye taşımaktaydı.

Freud, libidoyu cinsel dürtünün ruhsal enerjisi; Adler, sosyal yaşantının etkili gücü olarak kabul ederken, Jung bunu sınırsız genişleterek bütün yaşamı harekete geçiren motor enerji olarak kabul ediyordu. Otto Rank, doğum travmasını bütün ruhsal sorunların nedeni olarak görmekte, ödipal karmaşayla ilgili açıklamaları gereksiz saymaktaydı. 1911'de, Wimar Kongresi'nin ardından Adler gruptan ayrılarak Serbest Psikanaliz Birliği adı altında yeni bir grup oluşturdu. Bu ayrılışı Stekel ve bazı İsviçreli hekimler izledi. Görüş farklılıklarının karşılıklı tartışılması yerine, psikanalizin gelişimini dış çevrelerin gözünde olumsuz etkileyen kopmaların olması, araştırılması gereken önemli bir noktadır. Bunun, sadece Freud'un otoriter tavrı ve sabit fikirliliği ile açıklanamayacağını zaman göstermiştir. Her şeye rağmen bir arada kalmak için bir uzlaşma umudu içinde olan Freud, 1914'te Jung'un da ayrılmasından sonra, tavrını tamamen değiştirerek farklılıkları gözler önüne seren yazılar yazmaya başladı. Freud zaman içinde kendisi için çok şey ifade eden meslektaşlarından pek çoğunu kaybetti. Binswanger ve teolog Oskar Pfister, kendi inanç ve farklı düşüncelerine rağmen sonuna kadar onun yanında olurken, öğrencisi olup her şeyi ondan öğrendikten sonra ondan tamamen kopanların durumu düşündürücü ol-

malıydı. Teolog Pfister ise ateist olan Freud'un psikanaliz hakkındaki görüşlerini ilk olarak pedagoji ile bağlantılandıran ve bunu resmi görevine zarar vermeden ölümüne kadar sürdüren kişi olmuştur.

1916-17 yılları arasında yeni bir şeyler yazmak yerine halka açık konferanslar, analize giriş konuşmaları zamanının çoğunu almaktaydı. Hastalar ve yakın çalışma arkadaşlarından pek çoğu askere alınmıştı. Jones, İngiltere'ye; Ferenczi, Macaristan'a; Abraham, Almanya'ya gitti. Üç oğlu; Martin, Ernst, Oliver ve kardeşinin oğlu askere alındı. Büyük oğlu ve yeğeni savaşta yaşamını yitirdi. Savaş yıllarının tütünden ekmeğe, ısınmadan aydınlanmaya kadar getirdiği ciddi yoksunluk dönemi Freud'u psikolojik olarak hayli hırpalamıştı. Bu arada iki önemli olay gerçekleşti. Bunlardan birincisi, Anton von Freund'un Psikanaliz Birliği'ne cömertçe bir bağış yaparak birliğin kendi yayınevini kurmasını sağlamasıydı. Bu, Freud'un rüyasını gerçekleştirmiş ve onu yıllarca yorgun düşüren yayıncıların kaprislerinden kurtarmıştı. İkincisi, 1918 Eylül'ünde, daha savaş bitmemiş olmasına karşın Budapeşte'de düzenlenen kongreydi. Bu kongre, psikanalizin ağırlığını Viyana'dan uzaklaştırmakla kalmamış; ilk defa Avusturya, Almanya ve Macaristan'dan resmi yetkililer bu toplantıya katılmıştı. Böylelikle de psikanaliz bir anlamda resmen tanınmış oluyordu. Resmi çevrenin ilgi nedeni ise, savaş nevrozlarına çare aramaktı. Hatta Budapeşte Üniversitesi Rektörü, Ferenczi'den üniversitede psikanaliz dersleri vermesini istedi. Bu dönemde Freud'un çalışmaları yavaşlayarak sürdü. Yazdığı makaleleri savaş sonrası bir cilt halinde toplamak istiyordu. Psikoloji veya kendi deyimiyle metapsikoloji, dürtü ve dürtünün uğradığı değişiklikler, bastırma, bilinçdışı, rüyanın metapsikolojik tanımlanması, yas ve melankoli, bu makalelerin belli başlıları idi. 1919'da kitle psikolojisi ve benlik analizi konuları üzerine eğildi ve eserleri 1920'de yayımlandı.

1920'de kızının ani ölümü onu çok sarsmıştı. On sekiz aylık torununu yanına alıp onunla avunmaya çalışırken kendi sağlığı bozulmaya başladı. Ağzındaki, uzun süredir var olan rahatsızlığı gören arkadaşı Deutsch, derhal ameliyat önerdi. Buna rağmen ilk ameliyat 1923 Nisan'ında gerçekleşti. Ekim ayında daha ciddi bir operasyon geçirdi. Bu arada çalışma gücünü azalttığı gerekçesiyle ağrı kesici kullanmaksızın sürdürdüğü; *Ölüm Dürtüsü, Harp ve Ölüm Üzerine, Haz İlkesinin Ötesinde, Ego ve İd* isimli çalışmalarını tamamladı. 1925'te, torununun ve Breuer'in ölümünün hemen arkasından bir çene operasyonu daha geçirdi. 1926'da Anton Freund ve Abraham'ın ölümü, onu iyice yıpratmıştı.

1926 yılındaki ve sonraki doğum günleri sanat ve kültür adamlarının toplantılarına dönüştü. Sanatkarları tanınmanın en iyi yolunun, onların eserlerini incelemek olduğu görüşündeydi. Bu konuda yazdığı pek çok makale, ona 1930'da Goethe Ödülü'nü getirdi. Hastalığı nedeniyle Frankfurt'taki ödül törenine kızı Anna'yı yolladı. Ünü giderek bütün dünyaya yayılıyordu. Yetmiş beşinci doğum günü için her taraftan tebrikler yağıyor; dönemin edebiyat ve sanat alanındaki R. Roland, Einstein, S. Lagerlof gibi ünlüleri Berggasse'deki evine akın ediyorlardı. Fakat kendisi çok ciddi bir ameliyat geçirmiş, ileri derecede zayıflamıştı; konuşamıyor, dostlarını şahsen karşılayamıyordu. Bu sırada, Dresden'de VI. Psikiyatri Kongresi'nin başkanlığını yapan Kretschmer, gündemi 'rüyaların psikolojisi'ne ayırmıştı. New York'ta iki yüz seçkin kişi doğum günü için bir araya gelmişlerdi. Berlin'in ünlü bir gazetesinde Thomas Mann; bu bilim adamının önemini, çalışkanlığını, sabrını ve bütün çevresine rağmen doğru bildiğinden şaşmamasını, kendisini insanüstü bir dürüstlikle bilimin hizmetine sunmasını, "O şimdiye kadar kapalı olan bir kapıyı açtı" sözleriyle süsleyerek uzun ve güzel bir yazı yazdı. Fakat bu sırada Freud, giderek melankolik bir döneme doğru kaymaktay-

dı. Artık söyleyecek bir şeyi kalmadığını, sadece, söylediklerinin saptırılmaması için çaba harcamak dışında, ölümü beklediğini ifade etmekteydi.

Eylül 1930'da annesi öldü. 1932'de, Einstein ile birlikte 'Niçin Savaş' adlı makaleyi yayımladı. Bundan birkaç ay sonra, Almanya'da meclis binası yakıldı. Bu arada Freud, Viyana'dan ayrılması için ısrar eden yakın arkadaşı Ferenczi'yi yitirdi. Berlin'deki Psikanaliz Enstitüsü ilk müdahaleye uğrayan kurumlardan biriydi. Yahudi olduğu için Eitington Enstitüsü'nün direktörlüğünden uzaklaştırıldı. İsrail'e giderek psikanaliz enstitüsünü kurdu. 1933'te Alınan Hekimleri Psikanaliz Derneği'nin adı, Psikiyatri Derneği olarak değiştirildi. Derneğin başkanı Kretschmer derhal istifa etti, yerine Jung getirildi. Görevi, ari ırktan olanlarla Yahudileri birbirinden ayırmaktı. Bunu, kendisine yardımcı direktör tayin edilen Hermann Göring'in yeğeni ile kolayca yürütüyordu. Birçok İsviçreli meslektaşı tarafından yanlış davrandığı gerekçesiyle eleştiriyeye uğramasına rağmen, Jung, bu görevi 1940 yılına kadar sürdürmüştür. Bu durum karşısında, Berlin Enstitüsü'nü kurtarmak amacıyla, bütün Yahudi kökenli hekimlerin istifa etmeleri de pek fayda sağlamadı. 1934'te, Freud'un bütün kitapları toplatılarak Berlin'de yakıldı. Freud dostlarının bütün ısrarlarına rağmen, 1938'e kadar Viyana'yı terk etmedi. O yılın başında, artık yaşamının bir parçası haline gelen ameliyatlardan birini daha geçirdi; alınan parça bir nüksü gösteriyordu. Naziler, Mart 1938'de Viyana'yı işgal edince, Jones Londra'dan aceleyle gelip, onu İngiltere'ye gitmek için ikna etmeye çalıştı. Uzun tereddütlerden sonra nihayet seyahati kabul eden Freud, bu sefer de yurtdışı vizesi için uğraşmak zorunda kaldı. Bu arada, muhtelif vesilelerle Nazi subayları evini arayıp kendisini rahatsız ediyorlardı. Nitekim daha sonra, kızı Anna'yı götürüp bir süre gözaltında tutmuşlardı. İşin ciddileştiğini gören Fransa'nın Amerikan

büyükelçisi, yakın dostu olan Roosevelt'ten derhal Alman yetkililerle ilişkiye geçmesini rica etmiş, aynı zamanda Almanya'nın Fransa büyükelçisi aracılığıyla da Mussolini'nin yardımını istemişti. Seyahat için gerekli belgeleri üç aylık bir beklemeden sonra elde edebilen Freud, belki de bu uluslararası ilgi sayesinde Nazi zulmünden kurtulabilmişti. Yayınevi ve dernek kapatılmış ve bütün arkadaşları, ilerde Freud'un ikamet ettiği yerde derneği tekrar kurmak üzere dağılmışlardı.

Ayrıca, Freud'dan; karısı, çocukları, torunu, evin persone- li ve doktoru için verilen izin belgeleri nedeniyle göç vergisi adı altında, yüklü bir miktarda para isteniyordu. Hastalık nedeniyle çalışamayan, günlük yaşamı bile çok zorlaşan Freud'un bu parayı ödemesi mümkün değildi. Önce hastası, sonra öğrencisi olan Marie Bonaparte ücreti ödedi. 1938 Haziranı'nda, yetmiş sekiz yıl yaşadığı şehri, sonradan konsantrasyon kampında ölen iki kız kardeşini de arkasında bırakarak terk etti.

Paris'teki kısa süreli misafirlikten sonra geldiği Londra'da, büyük bir törenle karşılandı. Gördüğü yoğun ilginin verdiği güçle yeniden hasta kabul etmeye ve çalışmaya başlamıştı. Dünyanın her konuda önde gelen isimleri kendisini ziyaret ediyordu. Ancak, çok geçmeden, ameliyatı mümkün olmayan yeni bir tümöral kitle ortaya çıktı. On altı yıl içinde, otuz üç kez tekrarlanan ameliyatlar sonucu bünyesi iyice zayıflayan Freud, 23 Eylül 1939'da öldü.

Konusu insan psikolojisi ve davranışları olan bir bilim dalının, hızla değişen toplumsal koşullardan etkilenmesi; yeni görüşler ve düşüncelerden esinlenmesi kaçınılmazdır. Ancak, sonradan geliştirilen görüşler de, Freud'un öneminin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Vurgulamak gerekir ki bu yeni görüşler, halen, çeşitli katkılarına karşın, onun oluşturduğu tedavi yönteminin ana hatlarına köklü bir değişiklik getirememiştir.

BİLİNÇDİŞİ

Ruhsal süreçlerin bilinçdışı işleyebildiği görüşü, Freud'un geliştirdiği psikanalitik kuramın temelini oluşturmuştur. Freud'un, hastalarıyla ilgili gözlemlerini açıklayabilmeye var olan kuramların yetersiz olduğunu görmesi, bilinçdışı kavramını geliştirmesini zorunlu kılmıştı. Ancak, görüşünün kabul edilmesi için uzun süre uğraş vermesi gerekmiştir.

Freud önceleri, nörofizyoloji deneyimine de dayanarak, ruhsal olayları bilinç alanına sınırlama ve onları tümüyle fiziksel, nörolojik süreçlerle açıklama eğilimindeydi. Nöron düzeyinde, ayrışmamış bir fiziksel/kimyasal enerjinin akışından söz ediyordu. Ancak giderek, ruhsal olayları açıklamada fiziksel mekanizmaları kullanmanın yetersizliğini fark etti. Bilinçdışı terimini ilk kez, 1895'te yayımlanan *Bn. Enemy* isimli olgu raporunda kullanmıştır. Bundan 5 yıl sonra, *Rüyaların Yorumu* isimli yapıtında, *Nörologlar İçin Psikoloji* ve *Bilimsel Psikoloji Projesi* gibi çalışmalarında kullanmış olduğu nörolojik terimlerin yerini ruhsal terimler almış ve bilinçdışı kavramı tümüyle yerleşmiştir.

1912'de yayımladığı 'Psikanalizde Bilinçdışı Üzerine Bir Not' yazısı, 1915'te yayımlanan ve konuyu en kapsamlı biçimde ele aldığı 'Bilinçdışı' yazısı için bir ön çalışma niteliğindedir. Başlangıçtan 1915'e dek olan dönemde, böyle bir kavramdan haberi olmayan kişilere yeni kuramını açıklamak, bir anlamda onları ikna etmek ve eleştirileri göğüslemek, zahmetli bir çabayı gerektirmiştir. Sözü edilen yazının başında, bilinçdışının varlığını kabul etmenin bir gereksinim ve mantıklı bir düşünce olduğunu belirtir. Bu kabulün kaçınılmazlığı ko-

nusunda birtakım gerekçeler sunmaktadır. Ruhsal olayları, sadece bilinçliliğe ilişkin verilerle açıklamaya çalıştığımızda birçok eksiklik ortaya çıkmaktadır. Gerek sağlıklı gerekse hasta bireylerde ruhsal eylemleri anlayabilmek için, bilinç düzeyinde kanıtını bulamadığımız başka bazı süreçlerin varlığını kabul etmek zorunludur. Bunlar sadece sağlıklı kişilerdeki dil sürçmeleri, rüyalar ya da hastaların semptomları değildir. Aklimıza gelip de nereden, nasıl geldiğini bilemediğimiz düşünceler de bilinçdışı süreçlerle açıklanabilir. Bütün ruhsal eylemlerin bilinçte yer alıp bilincin içinde açıklanabilecekleri görüşünde ısrar edersek, birçok eylem bağlantısız ve anlaşılmaz kalacaktır. Oysa, bilinçdışı süreçlerin varlığını kabul edersek, bunların bilinçli süreçler üzerindeki etkilerini anlamak mümkün olabilir.

Bilinçdışı, psikanalizin gelişim süreci içinde kanıtlanmış ve bir kavram olarak kurama yerleştirilmiş olmakla birlikte, daha önce de bilinçdışı ruhsal süreçlerin varlığını ve işleyişini gösteren önenli kanıtlar bulunmaktaydı. Bunlardan biri hipnoz sonrası telkin (posthypnotic suggestion) halidir. Breuer ve Freud, hipnoz ile bazı histerik semptomların kısa süreli kaybolmasından yola çıkarak histerik hastaları iyileştirmeye çalışmaktaydılar. Hipnoza sokulmuş kişiden uyandıktan sonra belli bir eylemi yapması istenirse, uyandırıldığında istenileni yapar. Bu sırada bilincinde olan yalnızca o eylemin yapılmasıdır. Sözü edilen eylem anı gelene dek, tanınılan fenomen kişinin zihninde latent ya da bilinçdışı olarak yer almaktadır. Eylemle ilgili düşünceler, emri verenin etkisi, hipnotik durumla ilgili anıların tümü bilinçdışındadır. Bu deneyim, ruhsal olaylara yönelik betimleyici görüşlerden dinamik açıklamalara geçişin de başlangıcını oluşturmaktadır. Eylem gerçekleştirilirken ona ait düşünce bilinçdışıdır. Yani, ruhsal bir olay aynı anda, hem bilinçdışı hem de aktif olabilmektedir.

Hipnoz sonrası telkin yapay oluşturulmuş bir deney olarak düşünülebilir. Histerik fenomenle ilgili Janet'nin tanımlayıp Breuer ve Freud'un geliştirdiği kuram yardımıyla, hipnoz sonrası telkinin ruhsal nitelikleri daha doğal ve açık bir şekilde gösterilmiştir. Histerik hastanın zihni de aktif, ancak bilinç dışı düşüncelerle doludur. Tüm semptomları kaynağını bu düşüncelerden alır. Adeta onlar tarafından yönetilir. Örneğin, kusma davranışının ardında hamile olduğu düşüncesi olabilir. Ancak hastanın bu düşünce hakkında bir bilgisi yoktur. Semptom, derinde örtülü kalmış bir düşüncenin yerine geçmek üzere ortaya çıkmıştır. Normalde, düşünce süreçleri kişinin bunları bilinçli olarak fark etmesine dek ilerlerken, burada bu engellenmiş ve bilinç dışı kalmaya zorlanan süreçler yerine semptom ortaya çıkmıştır. Freud, 1917 tarihli 'Psikanalize Giriş Konferansları' yazısında psikanalitik tedavinin, bu süreci tersine döndürerek bilinç dışı olanı bilinçli hale getirme yoluyla semptomu ortadan kaldırmaya çalışan bir yöntem olduğunu ifade etmektedir. Nevrotik semptomun, analitik yorumlamayla anlam bulma olanağı da, bilinç dışı süreçlerin varlığının bir diğer kanıtıdır.

Freud, 1904'te yayımlanan *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi* isimli yapıtında, bilinç dışı işleyişin bilinçli davranışa etkilerini açıklayan ve o güne dek incelenmemiş bazı olaylar topluluğuna dikkati çekti. Bunlar arasında dil sürçmeleri, okuma ve yazma yanlışları, kazalar, yanlış anımsama ve unutmalar sayılabilir. Bir borcun ödenmesi gibi can sıkıcı olayların unutulması, sık rastlanan bir örnektir. Unutma, bastırmanın (repression) doğrudan sonucudur. Bunu en açık şekliyle psikanaliz sürecinde görme olanağı vardır. Unutma nedeni, ancak psikanalitik yöntemle ortaya çıkartılabilir. Bunun için hastanın kendi çağrışımlarının bilinmesi zorunludur. Bir ismin yanlış anımsama veya unutulması için gerekli koşullar şöyle sırala-

nabilir: 1) Bu isnii unutma eğiliminin bulunması, 2) Kısa bir süre önce oluşan bastırma süreci, 3) Söz konusu isin ile daha önce bastırılmış öge arasında bir bağlantı kurulabilme olanağı.

Dil ya da kalem sürçmesi, bilinçdışı bir düşünce ya da istegin tümüyle bastırılamaması sonucunda oluşur. Böyle bir durumda kişi bilinçdışı olarak istediği şeyi, saklama çabasına rağmen ortaya koymaktadır. Ancak sürçme ne kadar açık görünürse görünsün, bilinçdışı anlamıyla ilgili yorum, kişinin kendi çağrışımlarıyla desteklenmediği sürece bir tahminden ileri gidemez. Sürçmeler, genellikle yorgunluğa, dikkatsizliğe, aceleye veya heyecana bağlanır. Ancak bunların etkisi yalnızca bilinçdışı süreçlerin ortaya çıkmasını kolaylaştırma şeklindedir. Sürçme ile normal ayıran kesin bir çizgi yoktur. Fark nitelikte değil, niceliktedir. Altbenlik, benlik veya üstbenliğin bilinçdışı bölümlerinden gelen içerikler sürçmeyi oluşturabildikleri gibi, normal denilen ruhsal olayları da biçimlendirebilirler. Benliğin etkin olan bilinçdışı güçler üzerindeki bütüncü işlevi ne kadar başarılı olursa, ruhsal durum ve davranış da o kadar normale yakın olur. Sürçmeye benzer şekilde espride de bilinçdışı eğilimlerin ortaya çıkması ve birincil süreçlerin (primary process) rolü söz konusudur. Ancak sürçmede bilinçdışı eğilimin ortaya çıkışı benliğin onu kontrol edemesinin sonucu iken, espride benlik, birincil süreç düşüncesine geçici ve kısmi bir gerilemeyi (regression) kendisi uygular. Bir diğer fark da, esprideki bilinçdışı eğilimin her zaman bir altbenlik türevi olmasıdır. Espriden aldığımız hazzın iki kaynağı vardır. İlki, gerileme sonucu birincil sürecin ikincil sürecin yerini alması ve böylece, yetişkin olmanın kısıtlılığının kalkmasıyla çocuksu davranışlara dönüşün sağlanmasıdır. İkinci kaynağı ise, baskı altına alınan ve yasaklanan cinsel ve/veya saldırgan dürtülerin serbest kalmasıdır. Bu ikinci kaynak daha önemli olup daha fazla haz verirken, birincisi espri-

yi ortaya çıkarmakta gereklidir. Çevreden görülen ilgi ve narsistik kazanç da esprinin getirdiği hazlara eklenir.

Normal ruhsal olayların içinde, bilinç dışı süreçlerin en açık görülerek incelenebileceği ürünler rüyalaradır. Freud, 1900'de *Rüyaların Yorumu* kitabını yayımlamış ve psikanalizin rüyaların analizine dayanarak kurulduğunu vurgulamıştır. Psikanalitik teknik aracılığıyla her rüyanın ardında etkin bilinç dışı düşünce ve isteklerin bulunduğunu göstermiştir. Rüyanın ortaya çıkmasının nedeninin, gören için bilinmeyen ve psikanalitik teknik kullanılmaksızın bilinemeyecek olan bilinç dışı işleyiş olduğunu ortaya koymuştur. Rüyaların incelenmesi, yalnızca genel bilinç dışı süreçleri ve içeriği değil, semptomu oluşturan bastırılmış ve bilince çıkması yasaklanmış altbenlik bölümünü de anlamamıza yaradığı için, özellikle önemlidir. Rüya görme, temelde altbenlik dürtülerinin hayalde doyurulması sürecidir. Dürtü ya da istek hayalde doyurulurken, 'hemen-şimdi' özelliğinin bir kısmını, dolayısıyla rüya göreni uyandırma gücünü yitirir. Uykudaki özel yaşantı ve uyanınca rüya dediğimiz şey, uyku sürecindeki bilinç dışı zihinsel etkinliğin ürünüdür. Bazen bu etkinlik niteliği ya da yoğunluğuyla uykuyu tehdit edebilir. Bilinç dışı düşünce ve istekler latent içeriği oluşturur. Uyanınca anımsanan bilinçli yaşantılar manifest içeriktir ve görsel izlenimler biçimindedir. Manifest içerik, gizli istek ya da dürtüyü doyum halinde temsil eden bir görüntüdür. Latent içeriğin manifest hale dönüşümünü sağlayan zihinsel işlemler, rüya işlemi olarak isimlendirilir. Rüya işlemiyle ilgili ilk temel etken, içeriğin birincil süreç diline çevrilmesi ve sonra bu içeriğin doyum sağlayan hayaller olarak yoğunlaştırılmasıdır. İkinci temel etken, benliğin savunma işlemlerinden oluşur. Sansüre benzetilen bu işlemler, çeviri sürecinde ve hayallerin oluşumunda etkindirler. Görülen rüyanın anlaşılmasız olması yalnızca birincil süreç di-

linde olmasına bağlı değildir. Anlaşılmazlığın temel nedeni, benliğin savunma mekanizmalarıdır.

Rüya görmeyi başlatan latent içerik kaynaklarının birinci grubu, duyu organları ya da iç organlardan gelen uyaranlardır. İkinci grubu, günlük yaşantı ve sorunlarla ilgili düşünceler oluşturur. Bu grup, genellikle benliğin açık olduğu çeşilli ilgi, anı ve duyguları içine alır. Üçüncü grup ise, uyanırken benlik savunmaları nedeniyle bilince çıkmaları, yani doğrudan doyumları yasaklanan dürtülerden oluşur. Altbenliğin bastırılmış bölümünden gelen bu dürtüler, latent içeriğin infantil niteliklerini belirler. Bunlar, çocukluk dönemi yaşantılarına uygun ve oradan gelen isteklerdir. Latent ve manifest içerik arasındaki en sade ilişki erken çocukluk rüyalarında görülür. Bunlarda, günlük ilgilerle çocuksu ilgiler farklı değildir. Ayrıca, henüz altbenliğin bastırılmış ve diğer bölümleri arasında kesin bir ayrım yoktur. Çünkü zayıf olan benlik, henüz altbenliğin herhangi bir dürtüsüne karşı sürekli savunmalar geliştirme düzeyine gelmemiştir. Bilinçdışı süreçlerin tanınabilmesi, semptom oluşumunda olduğu gibi, rüyada ya da gerileme sonucunda mümkün olmaktadır. Uyku sırasında hareket etme olanağı engellenmiş olduğundan benliğin savunmaları oldukça azalmıştır. Savunmaların zayıflamasıyla da bastırılmış bölümün bilince çıkma olasılığı artar. Bir rüyayı yorumlamaya çalışırken, manifest içerikten kalkılarak latent içeriğin ne olabileceği araştırılır. Bu ancak, rüyayı görenin çağrışımları ve psikanalitik tekniğin kullanılması ile yapılabilir.

Psikanalitik kuramın temel varsayımlarından biri ruhsal süreçlerin ağırlıklı olarak bilinçdışı olduğu, diğeri de gerekircilik (determinizm) varsayımdır. Gerekircilik varsayımı, ruhsal olayların rasgele ve şansa bağlı oluşmadığını, önceki olaylar tarafından belirlendiğini vurgular. Zihinsel yaşamımızda olayların öncekilerle bağlantısız gibi olmaları sadece görünüş-

tedir. Görünüşteki bu kopukluğun nedeni, zihnimizde akan olayların çoğunun bilinçdışı olması, yani bizce sezilip bilinmemesidir. Herhangi bir düşünce, duygu, rüya ya da semptomun zihinde önceden olup bitenlerle bir neden-sonuç bağlantısı yok gibi görünüyorsa, bu, söz konusu bağlantının bilinçten çok bilinçdışı süreçlerle ilgili olmasındandır. Bilinçdışı nedenler ortaya çıkarılabilirse görünüşteki kopukluk durumu yok olur ve neden-sonuç zincirini oluşturan yaşantı ve olay dizileri açıklığa kavuşur.

Bilinçdışı süreçleri doğrudan gözleme olanağı veren bir yöntem yoktur. Kişinin düşünce, duygu ve davranışlarında yansıyan görünüşleri izlenebilir. Bu ürünlerden yola çıkarak bilinçdışı süreçlerin işleyişi ve anlamı sezilebilir. Freud, bilinçdışı tanımına tedavi deneyimlerinden de yararlanarak topografik ve dinamik boyutu ekledi. Böylece belli bir davranışın hangi sistem ya da sistemler arasında gerçekleştiği konusunda bilgi vermek mümkün oldu. Topografik modelde yer alan sistemler, birbiri arasında geçişler olan fazlar gibi düşünülebilir. Birinci fazda yer alan ruhsal eylem, bilinçdışına ait durumdadır. Bilinç alanına geçebilmesi ancak bu iki faz arasında yer alan bir test/sansür sistemini aşmasına bağlıdır. Bu sansürü aşmasına izin verilmemişse, bilinç alanına kabul edilmemiş ve bastırılmıştır. Bu ruhsal etkinlik bilinçdışında kalmaya devam etmek zorundadır. Sansürü aşabilenler ikinci faza geçmiştir ve bilinç sistemine aittir. Ruhsal etkinlik ya da düşünce henüz bilinçli değildir, ancak bilinçli olma kapasitesine sahiptir. Belli koşullar altında, herhangi bir dirençle karşılaşmaksızın bilinçli olabilir. Freud, dikkat ve çaba sonucu bilinçli olma kapasitesine sahip düşüncelerin yer aldığı bu sistemi, bilinçöncesi (preconscious) olarak adlandırmıştır. Bilinçöncesi sistem, bilinç sisteminin belli özelliklerini taşır. Sansürün asıl gücü bilinçöncesinden bilince geçerken değil, bi-

linçdişından bilinçöncesine geçerken ortaya çıkmaktadır. Düşünce bu yeni sisteme geçerken yeni bir kayıt söz konusu mudur? Bu arada, düşüncenin başlangıçta yer aldığı bilinçdişındaki kaydı devam etmekte midir? Bu soruların yanıtı, bilince çıkan düşüncenin bu yeni alanda yeni bir kayda gereksinimi olduğu, büyük olasılıkla ilk yerini ve kaydını da koruduğu şeklindedir. Analitik uygulama da bu düşünceyi desteklemektedir. Hastada bastırılmış durumdaki bir düşünceyi biz keşfedip ona söylersek, hastanın durumunda hiçbir değişiklik yapmış olmayız. Bu şekilde ne bastırma kalkar, ne de önceden bilinçdişi olan düşünce bilince ulaşmış olur. Yapılanın sonucu, bastırılmış düşüncenin bir kez daha reddedilmesidir. Ancak bu durumda, aynı düşünce hastanın ruhsal aygıtının farklı yerlerinde iki ayrı biçimde bulunmaktadır: Birincisi, bizim ona söylediğimiz şekliyle bilinçli belleğinde; ikincisi ise, erken dönem yaşantısının sonucu olarak bilinçdişi belleğinde. Bütün dirençler aşıp bilinçdişi bellek izleriyle bilinçli düşünce arasında bağlantı sağlanana kadar bastırma kalkmayacaktır.

Bilinçdişi bir düşünce, bilinç alanından, ona karşı savaşılan güçler tarafından uzaklaştırılmakta, dışlanmaktadır. Psikanaliz, bilinçdişi düşüncelerden kurtulma çabasının, onların içeriklerindeki eğilimlerden kaynaklandığını ortaya çıkarmıştır. Bilinçdişi sistem, ruhsal etkinliği oluşturan süreçte en düzenli ve kaçınılmaz fazdır. Her ruhsal eylem, bilinçdişi olarak başlar. Ya öyle kalır ya da bilinçli olma yolunda gelişmeye devam eder. Bu, herhangi bir dirençle karşılaşp karşılaşmaması ile bağlantılıdır. Bilinçöncesi ve bilinçdişi arasındaki fark birincil değildir; savunmalar geliştikten sonra netlik kazanır. Bu aşamalar bir fotoğrafın oluşumu gibidir. Her fotoğraf önce negatif denilen süreçten geçer, ancak seçilen bazıları pozitif sürece ulaşır, yani resme dönüşür.

Bilinçdişi düşüncelerin yanı sıra bilinçdişi dürtüler, duygular ve tüm bunların kombinasyonlarının varlığı da söz konusu-

dur. Bir dürtünün doğrudan bilinç alanının bir elemanı olması mümkün değildir. Bilinç alanına sadece dürtüyü temsil eden düşünce ulaşabilir. Bir dürtü hakkında bilgi edinebilmek, dürtünün düşünceyle bağlantılı olması ya da kendini bir afektif durumla ortaya koyması ile mümkün olabilir. Dolayısıyla, bastırılmış dürtü derken kastedilen, onun düşünsel temsilcisidir. Düşüncelerin bastırıldıktan sonra da gerçek birer yapı olarak bilinçdışı sisteminde var olmaya devam etmelerine karşılık, bilinçdışı afekt, gelişmesi engellenmiş bir potansiyelden ibarettir. Bilinçdışı düşünceler bellek izleriyle ilgili enerji yüklerine (cathexis) karşılık gelirken, afekt, kendisini sonuçta duygu halinde ortaya koyan boşalım süreçlerine karşılık gelmektedir. Pratikte 'bilinçdışı aşk, nefret' gibi ifadeler kullanıldığı görülse de, afekt ya da duygular bilinçdışı değildir. Orijinal afektif impulsun bilinçdışı olduğu söylenebilir. İlgili düşünce gerilemeye uğramıştır. Bilinçdışı afekt ya da duygu ifadesiyle belirtilen, dürtüsel impulsun gerileme sonucunda geçirdiği değişikliklerdir. Bu değişiklikler, üç grupta incelenebilir: Afekt, kısmen ya da olduğu gibi kalabilir, başka bir afekte dönüşebilir ya da baskılanarak gelişimi tümüyle engellenebilir ki bastırmanın gerçek amacı budur. Bastırma, bir dürtüsel impulsun afekt şeklinde manifest hale geçmesini önler. Bu, bilinç sisteminin normalde afektiviteyi ve motiliteyi kontrol ettiğini gösterir. Böylece bastırmanın önemi, bilinçdışı materyalin bilince çıkmasının önlenmesi yanında, afekt gelişimi ve eyleme geçişin engellenmesinde de görülmektedir. Sonuçta bilinç sistemi, afektiviteyi ve motiliteyi kontrol edebildiği sürece, kişinin ruhsal durumu normal olarak tanımlanabilir. Ancak, normalin sınırları içinde bile, afektivite üzerinde etkinlik göstermek için bilinç ve bilinçdışı sistemleri arasında sürekli bir mücadele devam etmektedir.

Bilinçdışının içeriği, enerji yüklerini boşaltmak isteyen dürtü temsilcilerinden oluşur. Dürtüsel impulsar, birbiriyle

eşgüdüm içindedir. Ayrı amaçlı iki impuls aynı anda aktive olursa, biri diğerini engellemez, ortak bir amaçta uzlaşma oluşur. Bu sistemde, 'birincil süreçler' olarak tanımlanan mekanizmalar geçerlidir. Dürtü yatırımları çok hareketlidir. Yer değiştirme (displacement) süreciyle bir düşünceye yatırılmış enerji bir diğerine kayabilir. Yoğunlaştırma (condensation) süreciyle birçok düşüncenin enerjisi biraraya toplanabilir. Bütünün, parçalarından biriyle temsil edilmesi mümkündür. Bilinçdışı süreçlerde zaman kavramı ya da zamanla ilgili bir bağlantı yoktur. Geçicilik ve zaman içinde değişim söz konusu değildir. Geçmiş, şimdi, gelecek tümüyle birdir. İç gerçek, dış gerçeğin yerine geçmiştir. Bilinçdışı bir anının, bir dürtünün gerçekte yaşanmış olup olmadığının bir önemi yoktur. Gerçeklik ilkesi yerine haz ilkesi geçerlidir. Bilinçdışı dürtü ve istekler haz ilkesine bağlı olarak boşalım ve doyum ararlar, bu nedenle bilinci zorlama eğilimi gösterirler. Bunlar, özellikle takılma (fixation) oluşturmuş çocukluk dönemi istekleridir.

Bilinçli süreçler işlerken, bilinçdışını durağan bir sistem olarak algılamamak gerekir. Bu iki sistem arasındaki tek alışveriş biçiminin bastırmadan ibaret olduğunu, bilincin rahatsız edici her şeyi bilinçdışının derinliklerine ittiğini varsaymak da yanlıştır. Tersine, bilinçdışı canlı ve gelişme kapasitesine sahip bir sistemdir. Dürtü türevleri aracılığıyla bilinçöncesini etkilemektedir. Bu türevlerden bazılarının, bilinç alanının ilkelere sahip olmalarına karşın bilince çıkmaları mümkün olamamaktadır. Bunlar, nitelik olarak bilinçöncesine ait olmalarına rağmen aslında bilinçdışındırlar. Beyazlara benzeyen ama başka bir ırka ait özellikleri yüzünden dışlanan ve beyazların haklarından yararlanamayan melez insanların durumuyla benzerlik gösterirler. Rüya ve nevrotik semptom oluşumunda ön evreler olarak görülebilecek fanteziler de buna örnek teşkil edebilirler. Bilince yakınlaşır, ancak güçlü bir enerji yoğunluğuna erişmedikçe onu rahatsız etmezler. Bilinçöncesindeki

materyalin bir bölümü bilinç dışından gelmektedir ve bilince ulaşmak için bir sansürden geçmesi gerekir. Diğer bölümü ise sansüre uğramadan bilince çıkabilir. Semptomların bilinç alanına ulaşması, bu yol üzerinde büyük çarpıtmalara (distortion) uğrayıp bilinç dışındaki özelliklerinin çoğunun kaybolması pahasına olmaktadır. Öte yandan, yapıları gereği bilince çıkması beklenen bazı bilinç öncesi oluşumlar bilinç dışında kalmaktadır. Muhtemelen burada bilinç dışının çekimi üstün gelmektedir. Birinci sansür bilinç dışının kendisine, ikinci sansür onun bilinç öncesindeki türevlerine karşı uygulanmaktadır. Psikanalitik tedavi, bu ikinci sansürün varlığıyla ilgili örnekler ortaya koyar. Hastadan, bu bilinç öncesi oluşumlara karşı koyan sansürü aşip bilinç dışının türevlerini bilince getirmesi beklenir. Bilinç sisteminin içeriği, kısmen dürtüsel yaşamdan (bilinç dışı yoluyla), kısmen de dış dünyayla ilgili algılamalardan oluşur. Algıdan bilinç dışına giden tüm yolların açık olmasına karşın, bilinç dışından gelenlerin bastırmayla engellenmeleri söz konusudur. Psikanalitik tedavi de bilinç dışının bilinç yönünden etkilenmesi esasına dayanır. Bu yavaş ve güç gelişen süreçte, iki sistem arasında aracı rolü oynayan bilinç dışı türevler yardımcı olmaktadır.

Kaynaklar

- Freud, S. (1900) *The Interpretation of Dreams*, Standard Edition, Vol. IV-V, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1904) *The Psychopathology of Everyday Life*, Standard Edition, Vol. VI, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1912) *A Note on the Unconscious in Psychoanalysis*, Standard Edition, Vol. XII, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1915) *The Unconscious*, Standard Edition, Vol. XIV, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1917) *Introductory Lectures on Psychoanalysis*, Standard Edition, Vol. XV, London: Hogarth Press, 1986.
- Laplanche, J., Pontalis, J.-B. (1967) *The Language of Psychoanalysis*, London: Karnac Books, 1988.

DÜRTÜLER VE ÇOCUKLUK CİNSELLİĞİ

Dürtü (instinct/drive) kuramı bir önceki bölümde incelediğimiz topografik model ve daha sonra incelenecek olan yapısal modelle birlikte, Freud'un kuramını inşa ettiği üç ayaktan birini oluşturur. Freud dürtü modelini açıklamaya başlarken bir kuram oluşturmanın güçlüklerinden söz eder. Bilimin iyi tanımlanan, net esaslar üzerine oturması gerektiği söylenmesine karşın, en kesin bilimlerde bile böylesine belirgin çizgilerle çizilmiş esasları bulmanın mümkün olmadığını vurgular. O zaman, kuramı oturtacağımız bazı varsayımlardan yola çıkma gereği doğmaktadır.

'Instinct' terimi geleneksel olarak, hayvan türlerine özgü ve o türün tüm üyeleri için geçerli olan kalıtsal davranış kalıpları olarak tanımlanır. Bu tanım 'içgüdü'yü açıklamak için kullanılırken, dürtü psikanalitik yazılarda Almanca 'trieb' karşılığı olarak organizmayı bir amaca yönelten enerji yükünü içeren dinamik güçler şeklinde tanımlanır. Almanca'da 'instinkt' ve 'trieb' terimleri bazı yazarlar tarafından birbirinin yerine kullanılırken, bazıları da 'instinkt'in anlamını zooloji alanında geçerli olacak şekilde, kalıtımla belirlenen ve sabit nitelikteki davranış kalıplarıyla sınırlı tutmaktadır.

Freud'un modelinde dürtü kavramı insan cinselliğinin tanımlanması süreci içinde gelişmiştir. Daha sonra ayrıntılı olarak ele alacağımız gibi, dürtü; kaynağı, amacı, nesnesi ve belli bir baskısı (pressure) olan bir güç olarak değerlendirilmiştir. Çalışmalarında dürtü kelimesi ilk kez 1905'te yayımlanan 'Cinsellik Üzerine Üç Makale' adlı yazıda yer almakla beraber, Freud, daha önceleri de organizmanın iki farklı tür-

de uyarana maruz kaldığını düşünmekteydi. Bu çerçevede, dıştan gelen ve organizmanın kaçarak tepki verebileceği uyarılmaların yanı sıra, içerden gelen ve organizmanın kaçamadığı sürekli bir uyarılıma kaynağının da bulunduğunu kabul ediyordu. Bu ikinci tür uyarılar ruhsal aygıtın işleyişinin de temelini oluşturuyordu. Freud, gerek perversiyonlar gerekse çocuk cinselliğiyle ilgili incelemelerinde, cinsel dürtünün özgün bir amacı ve nesnesi olduğuna inanan, onu cinsel organların uyarılması ve işleviyle sınırlayan popüler inanışın doğruluğunu araştırmıştır. Sonuçta, yaygın inanışın tersine, nesnenin değişken nitelikte olduğunu, nihai olarak nesne seçiminin ancak kişinin gelişim süreci içinde uğradığı gelişmelerden sonra mümkün olabileceğini göstermiştir. Benzer şekilde, gelişim süreci boyunca dürtünün amacının da değişmekte olduğuna, 'komponent dürtüler' olarak adlandırdığı alt bileşenleri bulunduğuna işaret etmiştir. Bu komponent dürtülerin bedensel kaynağı kişi için özel önemi olan 'erotojenik bölgeler'dir. Karmaşık bir gelişim sürecinin sonucunda bu komponent dürtüler koitusun gerçekleşmesi için bütünleşirler. Ruhsal olgunlaşmanın eşlik etmediği biyolojik olgunlaşma tek başına bunun gerçekleşmesini sağlayamayacaktır.

Organizmanın içinden gelen ve onu uyarılmanın giderilmesine yönelik özel bazı eylemler yapmaya iten bu gücü nereye yerleştirebiliriz? Dürtü bedensel bir güçten mi oluşmaktadır, yoksa ruhsal bir enerji mi söz konusudur? Bu sorular Freud'un zihninde de belirmiştir ve dürtüyü tanımlarken 'ruhla beden arasındaki sınırdaki yer alan' diye söz etmesinden de anlaşılacağı gibi yanıtı değişik olabilmektedir. Belki 'temsilci' (representative) kavramı bu noktada yardımcı olabilir. Freud, organizmanın içinde oluşan uyarının ruhsal temsilcisinin zihne ulaştığını söylemektedir. 'Cinsellik Üzerine Üç Makale'de, dürtü ile ruhsal temsilcisi arasında kavramsal bir fark gözetil-

mediğini, dürtünün bedensel güçlerin ruhsal temsilcisi olarak kabul edildiğini görüyoruz. Ancak sonraki yazılarda dürtü ile ruhsal temsilcisi arasında keskin bir sınır çizildiği görülmektedir. Örneğin, 'Bilinçdışı' başlıklı yazıda, "...dürtü asla bilinç alanına çıkamaz, bilince ulaşabilen ancak dürtüyü temsil eden düşüncedir... bilinçdışı ya da bastırılmış dürtüsel impulslardan söz ederken kastettiğimiz sadece dürtünün bilinç dışında yer alan düşünsel temsilcisidir" diye yazar. Benzer şekilde 'Bastırma'da (1915) dürtü temsilcisini "...dürtüden gelen belirli bir enerji (libido, ilgi) miktarıyla yüklenmiş düşünce ya da düşünceler grubu" olarak tanımlar ve "söz konusu temsilci değişmeksizin kalır ve dürtü de ona bağlı olmaya devam eder" der.

Ayrıntılı bir değerlendirmeye geçmeden önce, Freud'un dürtü kuramının başlangıçtan beri ikili (dualistic) olma özelliğini taşıdığını vurgulayalım. Dürtü kavramını cinsellik modeli üzerinden incelendikten sonra Freud, baştan beri cinsel dürtüleri geri kalanlarla karşılaştırmıştır. Freud'un oluşturduğu ilk ayırım cinsel dürtüler ile benlik dürtüleri ya da kendini koruma (self preservation) dürtüleri arasındadır. Freud bu ikinci grupta, kişinin varlığını koruması için temel nitelikteki gereksinim ve işlevlere yer veriyordu ki beslenme işlevi buna örnek olarak verilebilir. 1920'de yayımlanan 'Haz İlkesinin Ötesinde' adlı yazıda bir başka ayırma yer verilir. Burada yaşam dürtüleri ve ölüm dürtülerinden söz edilmiştir.

Freud son yazılarında dürtülerden, "...idin taleplerinin yarattığı gerginliğin arkasında yer alan güçler" diye söz eder. Konferanslarından birinde de "...Dürtüler kuramı için bizim mitolojimizdir diyebiliriz. Dürtüler tam olarak tanımlanamalarıyla dikkat çeken mitsel varlıklardır" demektedir. Bütün dürtüsel belirtileri kapsamına alan temel karşıtlığı oluşturan sevgi ve nefret kavramlarının da mitolojik bir geleneğin uzantısı olması ilginçtir.

1915'te yayımlanan 'Dürtüler ve Uğradıkları Değişiklikler' adlı makalede konuyla ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilmektedir. Freud bu yazısında, dürtü kavramına ilk önce fizyolojinin bakış açısıyla yaklaşır. Sinir sistemi, dışarıdan gelen bir uyara belirli bir refleks devresinin harekete geçmesiyle yanıt vermektedir. Bir anlamda dürtüyü de zihne uygulanan bir uyaran olarak görebiliriz. Ancak bu kabul bizi, dürtü/uyaran eşitlemesine götürmemelidir. Dürtülerin dışında zihne yönelen pek çok uyaran vardır. Örneğin, göze gelen ışık demeti bir uyarandır, ama dürtü olarak tanımlanamaz. Dürtüyü zihne ulaşan diğer uyaranlardan ayıran özelliklere bakarsak; öncelikle dürtüsel uyarının dış dünyadan değil organizmanın içinden geldiğini görüyoruz. Bunun dışında, bir uyarının organizmaya etkisi bir kereliktir, dolayısıyla buna verilecek yanıt da genellikle bir kereliktir. Bunun tipik örneği de uyarı kaynağından uzaklaşmak ya da kaçmak şeklinde olur. Bu durum yinelenen uyaranlar için de geçerlidir. Oysa ki dürtüsel uyarının etkisi anlık değil sürekli. Ayrıca dışarıdan değil, organizmanın içinden kaynaklandığı için kaçma şeklinde bir yanıt da söz konusu olmayacaktır. Dürtüsel uyarı daha açık bir şekilde tanımlamak için, gereksinin kelimesini kullanabiliriz. Bu gereksinim doyum aramaktadır; bu da ancak içsel uyaran kaynağında oluşacak uygun ve yeterli değişimle sağlanabilir.

Sinir sisteminin kendisine ulaşan uyaranlara karşı tutumuna tekrar bakarsak, kısaca sistemin görevinin uyaranlara hakim olmak, onları kontrol etmek olduğunu söyleyebiliriz. Bunun için uyarı mümkünse ortadan kaldırmaya, bu mümkün değilse en aza indirmeye çalışır. Dışsal uyaran karşısında bunu sağlamak için kasların hareketi gibi araçlar, neredeyse kalıtsal biçimde yürüyen yanıt kalıpları vardır. Oysa dürtüleri kolayca bu genellemeye sokmak mümkün olmamaktadır. Bu nedenle dürtülerin, sinir sistemini kendini geliştirmeye zorla-

yan, elindeki sınırsız gücü kullanarak bugünkü yüksek gelişim düzeyine ulaşmaya iten bir güç olduğunu söyleyebiliriz. Ancak yine de en gelişmiş ruhsal aygıtın bile haz ilkesine göre işlediğini akılda tutmakta yarar vardır. Uyarılara hakim olma süreci burada anlam kazanmaktadır, çünkü, uyarıların artışı hoşnutsuzluk duygularıyla, uyarıların azalması ise haz duygusuyla koşuttur.

Şimdi dürtü kavramını daha iyi anlamamızı sağlayacak bazı özelliklerden; dürtünün baskısı, amacı, nesnesi ve kaynağından söz edebiliriz. 'Dürtünün baskısı' terimiyle işaret edilen, onun motor bileşeni, yani temsil ettiği şeyi yapmak için duyulan talebin gücüdür. Her dürtünün bir eylemi yanı vardır; pasif dürtülerden söz edildiğinde dahi, sadece dürtünün amacının pasif olduğuna işaret edilmektedir.

'Dürtünün amacı' her koşulda doyuma ulaşmaktır. Daha önce de söz edildiği gibi, bu sadece dürtünün kaynağındaki uyarılmanın ortadan kaldırılmasıyla mümkündür. Her ne kadar son amaç doyuma ulaşmaksa da bu amaca giden yollar farklı olabilmektedir. Dolayısıyla dürtülerin, son amaca az çok yakınlığı olan ara aşamalarda da amaçları olduğu, bunların birbiriyle birleşebildiği ya da birbirinin yerine geçebildiği görülür. Dürtünün amacına ulaşmaktan alıkonması da söz konusu olabilmektedir. Bu durumda dahi kısmi bir doyum elde edildiğini düşünebiliriz. (Buna örnek olarak verebileceğimiz nevrotik belirtinin oluşumu ayrıca incelenecektir.)

'Dürtünün nesnesi', amacına ulaşabilmesi için gereken şeydir. Dürtünün nesnesi değişken yanıdır; dürtü başlangıçtan beri bir nesneyle ilintili değildir, nesneyle bağlılığı da doyum olasılığı var olduğu sürece devam etmektedir. Nesnenin dışsal kökenli olması şart değildir; kişinin kendi bedeninin bir parçası da olabilir. Dürtünün uğradığı değişimlere koşut olarak nesnesi de pek çok kez değişir. Bir nesnenin aynı anda

birkaç dürtünün doyumuna hizmet etmesi de olasıdır. Adler, bu durumu 'dürtülerin birleşmesi' diye tanımlamıştır. Takılma (fixation) terimi de dürtünün nesnesine özel bir bağlılık gösterdiği durumları açıklamak için kullanılır. Bu durum sıklıkla dürtünün gelişiminin erken dönemlerinde oluşur ve ayrılmaya karşı güçlü bir karşı koyuşla nesnenin değişkenliği de engellenmiş olur.

'Dürtünün kaynağı' ise, bir organda ya da bedenin bir bölümünde gerçekleşen bedensel süreçtir. Bu bedensel süreç içinde ortaya çıkan uyaran ruhsal yaşamda dürtü tarafından temsil edilir. Kimyasal ya da mekanik kökenli olabileceğini varsaymakla beraber dürtünün kaynağının incelenmesi psikolojinin alanının dışında kalmaktadır.

Freud'un işaret ettiği bir başka nokta da psikanalizin, gelişimi boyunca sadece cinsel dürtüler hakkında tatmin edici bilgiler verebildiğidir. Cinsel dürtüler değişik organik kaynaklardan doğabilmekte, başlangıçta birbirinden bağımsız hareket ederken, ancak gelişimin ileri aşamalarında az ya da çok, birleşebilmeleri mümkün olmaktadır. Başlangıçta her birinin amacı, bedenin bir bölümünü ilgilendirecek şekilde, doyum elde etmektir. Ancak bir sentezin sağlanmasından sonra, üreme işlevinin hizmetine girerler ve genellikle de bu noktada cinsel dürtü diye tanınacak hale gelirler.

Dürtülerin uğradığı değişikliklerle ilgili gözlemlerimiz çoğunlukla, daha aşına olduğumuz cinsel dürtülerle ilgilidir. Buna göre bir dürtü şu değişimlere uğrayabilir: Tersine dönme, kişinin kendisine dönme, bastırma ve yüceltme. Bu değişimleri dürtüye karşı uygulanan savunma biçimleri olarak da görebiliriz. Sayılanlardan son ikisi savunma mekanizmaları başlığı altında incelenecektir.

Dürtünün tersine dönmesi iki değişik süreçte gerçekleşir; aktiflikten pasifliğe dönme ve içeriğin tersine dönmesi.

Bunlardan ilkin verebileceğimiz örnekler, sadizm-mazoşizmi ve skopofili-eksibisyonizmdir. Burada geriye dönüşüm sadece dürtünün amacını etkilemektedir. Eziyet etmek, bakmak gibi aktif amaçların yerini; eziyete uğramak, bakılmak gibi pasif amaçlar almaktadır. İçeriğin tersine dönmeye verebileceğimiz tek örnek sevginin nefrete dönüşmesidir.

Dürtünün kişinin kendisine dönmeye örnek verirken mazoşizmin aslında kişinin kendi benliğine dönmüş sadizm olduğunu, eksibisyonizmde kişinin kendisine bakmasının da söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Analitik gözlemler mazoşistin kendisine yapılan saldırıdan haz duyduğunu, eksibisyonistin ise bir yandan kendi görüntüsüne bakmaktan da hoşlandığını göstermektedir. Bu örneklerde dürtünün nesnesinin değiştiğini, amacın ise değişmeden kaldığını görüyoruz.

Sadizm-mazoşizm zıtlığını incelersek sürecin şu şekilde geliştiğini görürüz:

a) Sadizm bir başka kişiyi nesne olarak kabul edip ona karşı şiddet ya da güç kullanmaktır.

b) Sonraki aşamada bu nesneden vazgeçilmiş, kişinin kendisi nesne olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Aynı zamanda amacın da aktiften pasife dönmesi söz konusudur.

c) Bir başkası tekrardan nesne olarak görülmeye başlanmış, ancak dürtünün amacı değiştiği için kişinin rolünü üstlermek durumunda kalmıştır. İkinci evrede eziyet etmek istediğinin kendine eziyet etmek, kendini cezalandırma isteğine dönüşmesi söz konusudur. Bu aşamada mazoşizmden söz edilemezken, üçüncü evre mazoşizm olarak kabul edilir.

Skopofili-eksibisyonizmi ikilisi için bu süreç şu şekilde gelişir:

a) Bakmak, dış nesneye yönelmiş aktif bir eylemdir.

b) Nesneden vazgeçilerek bakma eylemi kişinin kendi bedeninin bir parçasına yönelir. Burada pasifliğe dönüş ve bakılmak gibi yeni bir amacın ortaya çıkması söz konusudur.

c) Kişinin bakılmak için kendisini sergilediği yeni bir nesne ortaya çıkar. Ancak burada sadizmde olandan farklı bir durum vardır: Skopofilik dürtünün (a) aşamasından önce de otoerotik bir biçimde varlığı söz konusudur. Bir nesnesi de vardır, ancak bu nesne bebeğin kendi bedeninin bir parçasıdır. Örneklersek; önce bebeğin kendi cinsel organına baktığını, bir başka deyişle cinsel organa birisi tarafından bakıldığını, daha sonra aktif skopofili diye tanımlayacağımız, bir başka nesneye bakmanın geldiğini söyleyebiliriz. Son olarak eksibisyonizmde, kişinin bedeni ya da bedeninin bir parçası başka birisi tarafından bakılır hale gelmiştir.

Dürtü değişime uğrarken amacı ya da nesnesindeki değişimin dürtünün tümü için gerçekleşmediğini, az da olsa eski aktif yönelimin sonraki pasif yönelimle yan yana bulunmaya devam ettiğini de belirtmeliyiz. Bleuler'in deyişimiyle 'ambivalans' kişiden kişiye, gruptan gruba değişen miktarda varlığını sürdürür.

Cinsel dürtünün otoerotik doyum bulduğu, benlik gelişiminin erken dönemini narsisizm diye adlandırıyoruz. Skopofilik dürtünün kişinin kendi bedenini nesne olarak kabul ettiği başlangıç dönemini narsisistik bir oluşum olarak değerlendirebiliriz. Aktif skopofili ise, narsisizmin geride bırakıldığı bir gelişimdir. Pasif skopofilik dürtü ise tersine, narsisizme geri dönüş olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde sadizmin mazoşizme dönüşümü de narsisistik nesneye dönüşe işaret eder. Genellersek, dürtünün kişinin kendi benliğine döndüğü ya da aktiften pasife dönüştüğü durumlar benliğin narsisistik organizasyon dönemiyle bağlantılıdır ve bunun izlerini taşır.

Daha önce de söz ettiğimiz gibi, dürtü içeriğindeki değişimin başlıca örneği sevginin nefrete dönüşmesidir. Bu iki duygunun, ambivalansın en önemli örneğini oluşturacak şekilde, sıklıkla aynı nesneye yönelik olarak yaşandığını görürüz. Sev-

menin tersi olarak düşünülebilecek durumlar bir değil, üç tanedir. Nefretin yanı sıra, sevmek-sevilmek ve ilgisizlik/kayıtsızlık da diğer iki örneği oluşturur. Sevmek-sevilmek antitezinde aktif olanın pasife dönüşmesi söz konusudur ki bu da skopofilik dürtüdeki değişimin bir benzeridir. Bu noktada, kendini sevmek dediğimiz durum narsisizmin belirleyici özelliğidir.

Sevmeyle ilgili zıtlıkları ruhsal yaşamımızın geneline aktırırsak, ruhsal yaşamın üç kutup tarafından yönetildiğini, bu antitezlerin; özne (benlik)-nesne (dış dünya), haz-hoşnutsuzluk ve aktiflik-pasiflik olduğunu söyleyebiliriz. Bu sonuncu antitez bir süre sonra maskülin-feminin antiteziyle bağlantılı hale gelerek psikolojik bir anlam kazanır. Biyolojik bir gerçek olarak aktiflik maskülin olmakla, pasiflik feminin olmakla bağlantılı görünürse de aralarında çok karmaşık bir etkileşim olduğu kabul edilmektedir. Haz-hoşnutsuzluk kutbu ise bu antitezlerin ekonomik boyutunu oluşturmaktadır.

Freud, 1920 tarihli 'Haz İlkesinin Ötesinde' ve 1923 tarihli 'Ego ve İd' adlı makalelerinde baştan beri kabul ettiği düalizmi incelemeye devam etmiştir. Buna göre organizmada birbirine karşıt konumlu ve amaçlı iki güç vardır; Eros'un cinsel dürtülerinin temsil ettiği 'yaşam dürtüsü' ve 'ölüm dürtüsü'. Freud, yaşamın kendisinin de bu iki tür eğilim ve onların temsil eden dürtüler arasındaki karşıtlığın ürünü olduğunu düşünür. Bunun fizyolojik düzeydeki karşıtı da anabolizma ve katabolizma süreçleridir. Bu iki sınıf dürtü hemen her zaman birbiriyle harmanlanmış olarak bulunur; bir maden filizinde altın ve bakırın değişik oranlarda birarada bulunması gibi. 'Dürtülerin füzyonu' denen bu durum, beraberinde dürtülerin ayrışması, 'defüzyon'u kavramını da getirmektedir. Cinsel dürtünün sadistik bileşeni füzyon için klasik bir örnektir. Defüzyona örnek olarak, kendisini bağımsızlaştırarak bir perverسیون şeklinde ortaya çıkan sadizmi verebiliriz.

Dürtü defüzyonu ve ölüm dürtülerinin belirgin biçimde ortaya çıkışı bazı ağır nevrozlarda önem kazanır (Örneğin, obsesif nevrozda libidonun anal sadistik evreye gerilemesi). Örnekteki libido gerilemesi aslında dürtülerin defüzyonudur. Bunun tersi olan dürtü füzyonunu 'Cinsellik Üzerine Üç Makale' adlı yazıda, erotik bileşenlerin bir araya gelerek çoğalması örneğinde göreceğiz.

Dürtüleri anlama sürecinde, zihinde (altbenlik veya benlikte) yer değiştirebilir nitelikteki bir enerjinin varlığını kabul etmeksizin herhangi bir ilerleme sağlamamız güçtür. Yeter ki şu soruya yanıt bulalım; bu enerji nereden gelmektedir, neye aittir ve neyi belirler? Freud, soruya yanıt olarak şu varsayımı ileri sürer: "Benlik ve altbenlik içinde aktif olduğundan şüphe duymadığımız bu enerji, libidonun narsisistik deposundan kaynaklanır. Yani, cinsel amacından uzaklaştırılmış (deseksüalize) libidinal enerjidir, dolayısıyla aynı zamanda yüceltilmiş enerji olarak da tanımlanabilir. İleride göreceğimiz gibi yüceltme benliğin kontrolü altındadır."

Yayımlanış tarihi açısından yukarıda söz edilen üç yazıdan daha erken bir dönemde yer alan 'Cinsellik Üzerine Üç Makale' adlı yazıda dürtülerin doğumdan başlayarak gelişim süreçleri, bu süreçteki aksamaların yol açtığı ruhsal bozukluklardan söz edilir. Daha önce de söz ettiğimiz gibi, Freud yazısının başında, önceden sanıldığı gibi cinsel dürtünün çocuklarda bulunmayıp puberte ile ortaya çıkan bir şey olmadığını vurgular. Cinsel dürtü incelenirken, dürtünün amacı ve nesnesinin uğradığı değişimler sorgulanır.

Cinsel dürtünün nesnesinde, normalden sapan değişimler olabildiğini biliyoruz. Freud bu olguyu 'inversiyon', bu tür kişileri de invert olarak adlandırmıştır. Bu kişiler arasında cinsel nesnesi sadece kendi cinsiyetinden olanlar bulunduğu gibi, biseksüel olanlar da bulunabilir. Bir diğer grup, inversi-

yonun duruma bağlı olarak ortaya çıktığı kişilerden oluşur. Örnek olarak hapiste, savaşta olmak gibi normal cinsel nesneye ulaşmanın mümkün olmadığı durumları gösterebiliriz. Bazı kişilerde ise, invert ve normal cinsel nesne arasında sürekli bir salınım söz konusudur. Bu kişilerde normal nesneyle olumsuz yaşanan bir deneyim sonrası libidonun invert olana yöneildiğini görmek de mümkündür.

Yirminci yüzyılın başında inversiyonun etiyolojisine yönelik iki ana görüş bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, bu bozukluğun sinir sisteminin harabiyeti (degeneracy) sonucu ortaya çıktığı; ikincisiye doğuştan olduğu yönündeydi. Freud, inversiyonların insanlığın en eski çağlarından beri var olduğuna, infeksiyon, travma gibi özel bir nedene bağlanamadığına ve bu kişilerin zekaca ileri düzeyde gelişmiş olabilmelerine dikkat çeker. Demek ki bir harabiyet söz konusu değildir.

İnversiyonun cinsel dürtünün sonradan kazanılmış bir özelliği olduğuna ilişkin kanıtlar ise şunlardır:

1) Çoğu invertin yaşantısının ilk yıllarında, daha sonra etkisini homoseksüelliğe eğilim şeklinde gösterecek olan bir cinsel etkilenmenin varlığını ortaya koymak olasıdır.

2) Yine pek çok invertin yaşantısında, er ya da geç inversiyona takılmalarına yol açacak bazı dış etkenlerin varlığı söz konusudur. Olumlu ya da engelleyici nitelikteki bu yaşantılara; kendi cinsiyetinden kişilerle yaşanan özel nitelikte ilişkileri, hapse atılmayı, heteroseksüel ilişkide bulunmanın tehlikeli olduğu durumları ve cinsel zayıflığı örnek olarak gösterebiliriz.

3) İnversiyonun hipnotik telkinle ortadan kaldırılabilmesi de doğuştan bir özellik olmadığına işaret etmektedir.

Tüm bunların yanı sıra, doğuştan invert kabul edilen olguların yakından incelenmesi durumunda da libidolarının yönünü belirleyecek bazı erken çocukluk yaşantılarının varlığını saptamak mümkündür. Bu yaşantıların, kişinin bilinçli belle-

ğinden uzaklaşmış olsalar dahi uygun tekniklerle belleğe geri çağrılmaları mümkün olacaktır. Ancak çocukken benzer yaşantıları (baştan çıkarılma, karşılıklı mastürbasyon gibi) olan pek çok kişinin yaşamını invert olmandan sürdürdüğü de bir gerçektir. Dolayısıyla inversiyonun nedeni olarak, doğuştan ya da kazanılmış etkenleri göstermekle soruna kapsamlı bir çözüm getirilmiş olunmuyor. Herkesin belli bir cinsel nesneye bağlanmış olarak doğduğu söylenemiyorsa 'doğuştan' denilen şeyin ölçüsünün ne olacağı da açık değildir. Diğer taraftan, kişinin içsel özelliklerinin katkısı olmaksızın, rastlantısal nitelikteki bazı etkilenmelerin inversiyonu açıklamada ne kadar yeterli olduğu da tartışılmalı bir konudur.

Invertlerin Cinsel Nesneleri

Freud biseksüel bir erkeği tanımlamada, 'erkeksi bir bedende kadınsı bir beyin' ifadesinin uygun olacağını belirtir. Bununla birlikte invert erkeklerin çoğunun zihinsel aktiviteleri maskülin niteliktedir. Bu kişiler cinsel nesnelerinde kadınsı özellikler ararlar. Örneğin, maskülin görünümüne invert erkeklerin sık görüldüğü eski Yunan kültüründe bir inverte çekici gelen, gencin erkeksi özellikleri değil, utangaçlık, çekingenlik gibi kadınsı özelliklere sahip olmasındı. Genç erkek, büyüyüp bu özelliklerini kaybettiği zaman erkeklerin cinsel nesnesi olmaktan çıkıyor, büyük bir olasılıkla da cinsel nesne olarak bu özellikleri taşıyan genç erkekleri aramaya başlıyordu. Görüldüğü gibi, burada cinsel nesne aynı cinsiyetten biri değil, her iki cinsiyetin özelliklerini bünyesinde taşıyan biridir. Bu özellikleriyle, seçilen cinsel nesne kişinin kendi biseksüel özelliklerinin bir yansımasıdır.

Kadınlarda durum biraz farklıdır. Invert kadınların ruhsal ve fiziksel olarak maskülin özellikler gösterdikleri ve cinsel nesnelerinde kadınsı özellikler aradıkları sık görülmektedir.

Freud, gelecekte invert olacak kişilerin çocukluğun erken dönemlerinde bir kadına (sıklıkla annelerine) takılmış oldukları kısa ancak yoğun bir dönem geçirdiklerini vurgular. Bu dönemi geride bıraktıklarında ise, kendilerini bir kadınla özdeşleştirirler ve sonuçta kendilerini kendi cinsel nesneleri olarak alırlar. Bir başka deyişle, narsisistik bir temelde, kendilerine benzeyen ve annelerinin kendilerini sevdiği gibi sevebilecekleri bir genç erkeğin arayışı içindedirler. Sık gördüğümüz bir başka özellik, bu kişilerin kadınlardan heyecan duymakla beraber bu etkilenmeyi bir erkek nesneye aktarmalarıdır. İnversiyonun nedeni olan şey (kadınlardan bitip tükenmeyen kaçırları), aynı zamanda bu kompulsif arayışın da nedenidir.

Kişinin nihai cinsel yöneliminin ancak puberte sonrasında belirlendiğini biliyoruz. Bunda tümünü bilemediğimiz, bazıları doğuştan bazıları rastlantısal olan, pek çok etkenin katkısı olmaktadır. İnvertlerde dikkat çeken şey, arkaik özelliklerin ve erken dönemlere ait ruhsal mekanizmaların hakimiyetini sürdürmesi; narsisistik nesne seçimi ve anal bölgenin erotik öneminin devam etmesidir.

Cinsel Amaçta Görülen Sapmalar

En normal cinsel süreç içinde bile, 'perversiyon'a yol açabilecek kalıntılara rastlayabiliriz; cinsel nesneye dokunmak, bakmak gibi. Bunlar bir yandan haz verirken bir yandan da cinsel eylemin sonuca ulaşabilmesi için gerekli olan 'uyarılmayı' arttırırlar. Ancak, zamanı gelince nihai cinsel amaca giden yoldan çekilmek yerine, ana amaç olarak varlıklarını sürdürmeye kalkarlarsa perversiyon tanımına girerler. Anatomik bakımdan bedenin cinsel birleşmeyle ilintili bölgelerinin ötesine uzanan eylemler de perversiyon olarak tanımlanabilir.

Bir diğer örnek ağzın, dil ve dudakların öpüşme dışında bir cinsel organ gibi kullanılmasıdır. Öpüşmeyi doğal karşılayıp ağzın cinsel organlara temasını iğrenç bulanlar böylelikle

bu tür bir cinsel amacı kabullenmekten kurtulmaktadırlar. İğrenme duygusu cinsel amaca kısıtlama getiren güçlerden biri gibi görünmektedir. Bu iğrenme duygusu histeriklerde karşı cinsin cinsel organları için de geçerlidir. Normalde cinsel dürtünün gücü bu duygunun üstesinden gelebilmektedir.

Freud, anüsün cinsel amaçla kullanımı söz konusu olduğunda ise iğrenme duygusunun çok daha net bir biçimde bunu perversiyon olarak damgaladığına dikkat çeker. Burada iğrenme duygusunu açıklamak için anüsün dışkılamayla ilintisine işaret edilmesi ise, histerik kızların penisten iğrenmelerini idrarla bulaşmış olmasıyla açıklamalarına benzer.

Fetişizm, cinsel nesnenin yerini uygun olmayan eşdeğerlerinin almasıdır. Bu eşdeğerler ayak, saç gibi bedenin cinsel eylemle doğrudan ilişkili olmayan bir bölümü olabileceği gibi; iç çamaşırı, vb. gibi cansız nesneler de olabilir. Dürtünün amacına ulaşabilmesinde, cinsel nesnenin, kişi için özel bir değer taşıyor olması neredeyse kaçınılmazdır. Sıklıkla bu değer yükleme sevilen kişiyle ilintili başka şeylere de yayılabilir. Dolayısıyla normal aşkta da bir dereceye kadar fetişizmin bulunması doğaldır. Bu durumu patolojik kılan şey, fetişe duyulan özlemin cinsel nesneye bağlanma yolunda bir ara nokta olmanın ötesine geçip cinsel amacın yerini almasıdır. Bu durumda fetiş de sevilen kişiden bağımsız olarak, cinsel nesnenin kendisi olmuştur.

Freud'a göre fetiş seçimi erken çocuklukta yaşanan bazı cinsel deneyimlerin etkisi altında oluşur. Bu yaşantılar beş altı yaşından sonra yaşanıyor gibi görünse de, psikanaliz bu kadar geç bir dönemde yeni patolojik takılmaların olup olamayacağı sorusunu gündeme getirmektedir. Büyük bir olasılıkla fetişin ilk ortaya çıkışı, cinsel gelişimin unutulmuş erken dönemine karşılık gelmekte, fetiş de bir tür 'perde anı' (screen memory) işleviyle, bu dönemin temsilcisi (kalıntısı) olarak belirlemektedir. Seçilen fetişin simgesel anlamı da çoğu zaman

bu çocukluk deneyimleriyle ilintili olmaktadır. Örneğin, sonradan bastırmaya uğramış olan, koklamadan duyulan koprofilik haz gibi. Sıklıkla fetiş olabilen, ayak ve saç gibi nesnelerin seçiminde de bu etken rol oynayabilmektedir. Ayağın seçilmesinde çocukların cinsellikle ilgili varsayımlarının başka katkıları da olmaktadır; ayak kadının penisini temsil etmektedir. Ayak fetişizmi olgularının çoğunda, cinsel organları arayan skopofilik dürtünün bastırma ve yasaklama nedeniyle duraklamak zorunda kaldığını görürüz. Dürtü bu nedenle, ayak ya da ayakkabı şeklinde bir fetişe bağlanır.

Bakmak ve Dokunmak

Bu iki eylem, normal cinsel amaca giden yolun neredeyse ayrılmaz bileşenleridir. Bakmak, dokunmak ve seyretmek, kendi başlarına haz verici oldukları gibi, bir yandan da kişiye libidosunun bir bölümünü daha yüksek sanatsal amaçlara yönelme olanağı verirler. Öte yandan, bakmaktan duyulan haz (skopofili) a) sadece cinsel organa bakmakla sınırlı kalıyorsa, b) dışkılamaya bakma örneğinde olduğu gibi, iğrenme duygusuyla bağlantılı hale gelmişse, c) normal cinsel amaca ulaşmanın hazırlığı olmaktan çıkıp bu amacın yerini almışsa perversiyon sayılır. Bu sonuncusu, diğer kişinin cinsel organını görmek amacıyla kendi cinsel organını gösteren esibisyonistler için de geçerlidir.

Freud, bakma ve bakılma şeklindeki perversiyonlarda cinsel amacın aktif ve pasif olmak üzere iki şekilde ortaya çıktığına dikkat çeker. Skopofiliye karşı gelen güç (iğrenmeye benzer şekilde) utanma duygusudur.

Sadizm ve Mazoşizm

Perversiyonlar içinde en yaygın ve önemli olanları, cinsel nesneye acı verme isteği olarak tanımlayabileceğimiz sadizm ve bunun tersi olan mazoşizmdir. Burada acı ve şiddetin yanı

sıra, aşağılanma ve boyun eğmekten haz duyına söz konusudur. Normal yaşantıda da sadizmin izlerine rastlamak kolaydır. Çoğu erkeğin cinselliğinde agresif bir bileşenin var olduğu görülür. Bu biyolojik olarak, cinsel nesnenin direncini aşmanın bir yolu olarak işlev görebilir. Dolayısıyla, sadizm cinsel dürtünün bir bileşeniyken, gücü artarak bağımsızlık kazanmış, birincil bir konuma gelmiştir. Mazoşizm ise cinsel yaşam ve cinsel nesneye karşı pasif bir tutuma işaret eder. Mazoşizmin en uç görünümünü, cinsel doyumun ancak cinsel nesnenin verdiği bedensel ve ruhsal acıya bağlı olduğu durumlarıdır. Mazoşizmin sadizme göre daha patolojik olduğu görülmektedir. Burada, mazoşizmin birincil bir olgu mu olduğu, yoksa sadizmin dönüşümü sonucu olarak mı ortaya çıktığı sorusu akla gelmektedir. Freud, mazoşizmin çoğu zaman kişinin kendisine yönelmiş sadizmden başka bir şey olmadığını söyler. Sonuçta kişinin bedeni, cinsel nesnenin yerini almıştır. Ağır olguların analizi, kastrasyon karmaşası, suçluluk duygusu gibi bazı faktörlerin de devreye girmesinin pasif cinsel eğilimi arttırarak bu noktada takılmayı kolaylaştırdığını gösterir. Bu perversiyonun en belirgin özelliği biri diğerinden daha güçlü de olsa, aktif ve pasif biçimlerin aynı kişide bulunmasıdır. Dolayısıyla, bir sadist aynı zamanda bir mazoşisttir.

Acı ve ağrı hissi, önceki örneklerde iğrenme ve utanç duygusunun oynadığı rolü üstlenerek libidonun bu yöne olan eğilimine karşı gelir. Tüm bu etkenler, cinsel dürtüyü normal olarak kabul edilen sınırlar içinde tutmaya çalışan dirençler olarak işlev görürler. Öte yandan bu güçler, kişinin cinsel dürtüsü yeterince güç kazanmadan etkili olmaya başlarsa dürtünün önünde bir engel oluşturup gelişimin yönünü belirleyeceklerdir.

Perversiyonların aşırı örneklerini incelemiş bir hekimin bunları bir hastalık belirtisi olarak değerlendirmesi doğaldır.

Ancak, sağlıklı insanların cinsel yaşantısında da bu örneklerin belli bir oranda bulunabileceğini unutmamalıyız. Koşullar olduğu takdirde, bu kişilerde de perversiyonlar normal cinsel amacın yerine geçebilir ya da onunla aynı anda var olabilir. Sadece bu tür örneklerin evrenselliği bile, perversiyon kelimesinin ayıplama-eleştirme amacıyla kullanılmasının yer-sizliğini göstermektedir. Bununla birlikte, bazı durumlarda (dışkı yalamak, ölülerle cinsel ilişkide bulunmak gibi) yeni cinsel amaç normal olandan o kadar uzaklaşmıştır ki bu durumu 'patolojik' olarak tanımlamak kaçınılmaz olur. Çoğu örnekte perversiyonun patolojik tarafı, yeni cinsel amacın içerdiğinden değil, normal olanla ilişkisinden kaynaklanır. Eğer bir perversiyon, normal cinsel amaç ve nesnenin yanı sıra ya da ancak koşulların zorlamasıyla belirneyip her koşulda onların yerini alıyorsa (kısacası bir takılma söz konusuysa), patolojik bir belirti olarak değerlendirilir.

Cinsel dürtünün gücü bir yandan da nevrotik kişilerdeki semptomların oluşmasını sağlamaktadır. Hatta daha ileri gidecek bu semptomların hastanın cinsel eylemini oluşturduğu da söylenebilir. Semptomlar, gücünü cinsel dürtüden alan impulslar için bir yedek oluştururlar. Histerik yapıdaki kişilere bakarsak, bu insanlarda cinsel dürtüye karşı yoğun bir direnç ve bastırmanın örneklerini yakalayabiliriz. Bu karşı koyuşlar; utanma, iğrenme, ahlâki değerlere bağlılık gibi görünümlere bürünebilir. Sonuçta bu kişilerin, tam da cinsel olgunlaşma dönemindeyken cinsel konular hakkında ilgisiz, yok sayan bir tutum içine girdiklerini görürüz. Ancak histerinin bu özelliği ikinci bir özelliğinin gölgesinde kalır. Bu özellik, çoğu kişi için yüzeysel bir değerlendirmeye histerinin temel görünümünü oluşturan, cinsel dürtünün aşırı gelişmiş olmasıdır. Sonuçta zıtların birlikteliği burada da karşımıza çıkar; abartılmış bir cinsel arayış ile cinsellikten aşırı derecede kaçınma yan yana

gider. Histeriye yatkın kişide hastalığı başlatan ya bedensel olgunlaşma ya da dış koşulların etkisiyle kişinin gerçek anlamda cinsel taleplerle yüz yüze gelmesidir. Dürtünün baskısı ile cinselliğe karşı tutumu arasında sıkışan kişi için hastalık bir kaçış yolu oluşturmaktadır. Çatışına çözülmemekle beraber, libidinal impulsların semptoma dönüştürülmesiyle savuşturulmaktadır .

Nevroz ile perversiyon arasındaki ilişkiyi incelersek, nevrotik kişinin normal denenen sınırlar içinde kalabilmek uğruna semptomları oluşturduğunu görüyoruz. Semptoma dönüştürülen dürtü, bilinçten uzaklaştırılmayıp fantezi ya da eylemle doğrudan ifade edilseydi, ortaya çıkacak şey perversiyondan başka bir şey olmayacaktı. 'Nevrozlar negatif perversiyonlardır' derken ifade edilmek istenen, nevrotik belirtinin biraz da 'anormal' sayılacak cinsel yaşantıları önlemek için ortaya çıktığı gerçeğidir.

Freud'a göre, nevrotik kişilerin bilinçdışı eğilimleri incelendiğinde karşılaştığımız ikinci önemli nokta, ağız ve anüsün cinsel organların rolünü üstlenmiş olmasıdır. Nevrotik semptomların oluşumuna katkıda bulunan bir üçüncü etken de ek-sibisyonizm-skopofili, sadizm-mazoşizm örneklerinde gördüğümüz komponent dürtülerdir. Bu zıt eğilimlerden birinin gözlemlendiği yerde, diğerrinin de kişinin bilinçdışında varlığını sürdürdüğünü hatırlamamızda yarar var. Dolayısıyla, kişi bastırılmış sadistik impulslardan kaynaklanmış semptomlardan yakınıyorsa, bazı belirtilerin ardında da mazoşistik eğilimlerin olacağını tahmin edebiliriz.

Komponent Dürtüler ve Erotojenik Bölgeler

Bu bölümün başında dürtüler tanımlanırken aralarındaki farkın, bedensel kökenlerinden ve amaçlarından kaynaklandığı belirtilmişti. Cinsel uyarılmaların kaynağı olan bölgeye 'ero-

tojenik bölge' diyoruz. Ağız, anüs gibi erotojenik bölgelerin nevrozlarda özel bir önem kazandığını, genitallerin yerine geçbildiğini biliyoruz. Bu durumu en belirgin şekliyle histeri için geçerli olmakla beraber, obsesif nevroz gibi diğer hastalıklar için de söz konusudur. Ancak, burada ortaya çıkan yeni cinsel amaçlar erotojenik bölgelerden bağımsızmış gibi görüldüğünden tanınması zor olabilir. Öte yandan skopofilide gözün, sadızında cildin erotojenik bölge işlevi kazandığını görüyoruz.

Çocukluk Döneminin Cinsel Özellikleri

Erişkinlik döneminde kişinin cinsel yöneliminin ulaşacağı noktanın belirleyicilerini ancak çocukluk çağındaki cinsel eylemlerini inceleyerek bulabiliriz. Nevrotiklerin cinselliğinin, çocukluk döneminde takılıp kaldığını ya da o döneme geri döndüğünü hatırlayalım. O zaman, çocukluktaki polimorf çekirdeği inceleyerek erişkin dönemde gelişimin perversiyon, nevroz ya da normal cinsel yaşam seçeneklerinden hangisine doğru yöneleceğini anlamak kolay olacaktır. Cinsel dürtünün tohumları yeni doğan çocukta bulunmakla beraber, çocukların cinsel yaşamı üç-dört yaş dolaylarında gözlemlenebilir hale gelir.

Durum böyleyken, çocukluğun ilk yıllarında cinsel yaşantının olmadığını, cinselliğin puberteyle başladığını kabul eden görüşler olduğunu da biliyoruz. Freud bu yanılgının en önemli nedeninin yaşantımızın en erken dönemlerinden başlayarak altı-yedi yaşa kadarki dönemi etkileyen çocukluk amnezisi olduğunu düşünmüştür. Yaşamın belki de en canlı izlenimleri ve tepkileriyle dolu olması gereken bu döneme ilişkin, nasıl oluyor da ancak bölük pörçük birkaç anı hatırlayabiliyoruz? Sonraki gelişimleri belirleyen bu izlenimler, yok edilmeyip sadece bilinç alanından uzaklaştırılmışlardır. Bu olay, erişkin nevroitiklerin bastırma yoluyla bazı olayları unutmalarına, yani histerik amneziye çok benzemektedir. Bu örnek, çocukların

zihinsel yaşantısıyla nevrotiklerinki arasındaki benzerliklerden bir diğerini oluşturur. Bu bilmeceyi çözersek, histerik amneziyi de çözmüş oluruz. Kitabın ilerleyen bölümlerinde histerik amneziye neden olan bastırmanın gerçekleşmesi için, bilinç-dışında bir vakum gibi yeni gelenleri çeken eski anıların bulunması gerektiğini göreceğiz. Yani, çocukluk amnezisi olmaksızın histerik amnezi de olamayacaktır. Her ikisinin kökeninde de libidinal olayların varlığı yatmaktadır.

Çocuk ilkokula başladığı dönemde, cinsel-ruhsal gelişimin latent evresine girer. Bu dönemde utanma, iğrenme gibi duygular, estetik ve ahlaki idealler cinsel dürtünün gelişimini etkilemeye başlar. Tüm bunlar, bir nehrin önüne çekilmiş setler gibidir ve ortaya çıkışlarını eğitimin etkisine bağlamak akla yakın gelse de tamamen yapısal olarak belirlenmişlerdir. Cinsel dürtü latent dönemde dahi kesintiye uğramaz, ancak enerjisi cinsellik dışı alanlara doğru yön değiştirir. Bu konuya ileride yüceltme mekanizmasını incelerken tekrar döneceğiz. Ancak çocukluğun bu döneminde organizmanın üreme işlevi için yeterli olgunluğa ulaşmadığını, dolayısıyla cinsel impulsların zaten asıl amaca yönelik olarak kullanılamayacağını belirtelim. Vurgulanması gereken bir diğer nokta da yüceltmeye uğrayan bu impulsların pervers nitelikte olup o halleriyle ifade bulsalar kişide hoşnutsuzluğa yol açacaklarıdır.

Çocukluk döneminin cinsel eylemlerinin ortak özelliği benliğin yapısı gereği iç-dış uyaranlar tam anlamıyla ayırdedilemediğinden, ritmik yapıda, özelleşmemiş rahatlatma yöntemlerinin kullanılmasıdır. Erken çocukluk döneminde ortaya çıkıp bazen ömür boyu sürebilen parmak emme buna iyi bir örnektir. Burada beslenme gibi bir amacın olmadığı açıktır. Parmak emmeyi genellikle rahatlayıp uykuya dalmanın, hatta orgazm eşdeğeri olarak değerlendirilebilecek bazı davranışların izlediği bilinmektedir (Parmak emmenin cinsel anlamına yö-

nelik itirazlar, 'cinsel' ile 'genital' arasındaki farkın anlaşıl-mamasından kaynaklanır ki Freud'un her şeyi cinselliğe bağladığı şeklindeki eleştirilerin altında da aynı eksikliğin yattığını söyleyebiliriz). Parmak ya da bedenin bir başka kıs-mını emmeye düşkünlük her çocukta aynı derecede ortaya çıkmamaktadır. Çünkü, yapısal nedenlerle bazı çocuklarda dudakların erotojenik önemi daha fazladır. Bu önem zaman içinde azalmadığı takdirde bu çocuk ileride öpüşmeye düş-kün (ki bu pervers nitelikte de olabilir) veya içki/sigara iç-mek için yoğun istek duyan bir erişkin haline gelebilir ya da bastırma sonucunda bu güçlü istek yiyeceklerden iğrenme, histerik kusmalar gibi belirtilerle ortaya çıkabilir.

Parmak emme örneğinden hareketle çocuk cinselliğinin üç temel özelliği olduğunu vurgulayalım. Çocuğun cinsel eylemi emme ya da dışkılama örneğinde olduğu gibi yaşamsal önem taşıyan bir bedensel işlevle bağlantılı olarak ortaya çıkar. Cin-sel nesnesi yoktur, doyum aracı kendi bedenidir, yani çocuk cinselliği otoerotik özelliktedir. Cinsel amacın belirmesinde erotojenik bölgelerden biri rol oynar. Erotojenik bölgeler, özel bir biçimde uyarıldıklarında yine özel nitelikte haz uyan-dıran, cilt ya da mukoz membran bölgeleridir (ağız, anüs gibi). Bu hazzın oluşmasında erotojenik bölgenin özel innervasyonu kadar uyarının niteliğinin de (örneğin ritmik olması gibi) rolü vardır. Çocukta cinsel dürtünün amacı, erotojenik bölgeyi uygun biçimde uyararak haz elde etmektir. Bu haz, daha ön-ce bir biçimde yaşanmış ve yinelenmesi yönünde bir gerek-sinim ortaya çıkmıştır. Anne sütünün ılıklığının bebeğin du-dağını uyarmasıyla oluşan haz duygusunu, bu konuda örnek verebiliriz.

Erotojenik bölgelerden bir diğeri de anüstür. Anüsün ero-tojenik uyarılara özellikle duyarlı olduğu, çocukların dışkıla-rını olabildiğince tutarak anal mukozanın güçlü bir biçimde

uyarılmasını amaçladıkları bilinir. Küçük çocuklar için dışkıları özel bir önem taşır. Çocuk dışkısını kendi bedeninin bir parçası olarak görür. Aynı zamanda dışkı çocuğun sunduğu ilk 'hediye'dir. Çocuk dışkılایarak çevresindekilerle uyum içinde olduğunu gösterirken, dışkısını tutarak isyanını ifade eder. Bu hediye daha sonra yeni bir anlam kazanır. Küçük çocukların zihninde dışkı bebek anlamına da gelir, onlara göre bebekler ağızdan edinilir ve barsak yoluyla doğarlar. Küçük çocuğun dürtüleriyle ilgili olarak yaşadığı ilk engellenme ve yasaklanma da dışkılama işleviyle bağlantılıdır. Çevre ilk kez küçüğün dürtüsel impulslarına karşı dostça olmayan bir tavır takınmakta, anüsün işlevinden haz alması engellenmektedir. Çocuk, dışkıyı kendi bedeninden ayrı bir varlık olarak görmesi gerektiğini öğrenir. Bu noktadan sonra anal olan, vazgeçilmesi gereken her şeyin sembolü haline gelir.

Cinsel organlar da aynı zamanda erotojenik bölge özelliğindedir. Henüz erişkin dönemdeki normal işlevlerini üstlenmeseler de tuvalet temizliği ya da banyosu sırasında veya sürtünme sonucu uyarılmayla küçük çocuk bu bölgelerin haz oluşturma kapasitesini keşfeder. İlerideki cinsel aktivitede, bu erotojenik bölgenin öncüllüğüne giden yol erken çocukluk mastürbasyonundan geçecektir. Çocukluk mastürbasyonu üç evrede değerlendirilebilir: Erken çocukluk döneminde, dört yaş civarındaki cinsel canlanma döneminde ve son olarak da puberte döneminde yaşanan mastürbasyon etkinlikleri. Her ne kadar erken çocukluk amnezisi nedeniyle hatırlanamasa da erken dönemde yaşananlar kişinin belleğinde derin (bilinçdışı) izler bırakır. Burada ebeveynin ve diğer çocukların baştan çıkarıcı diye tanımlanabilecek bazı tutumlarının da çocuğun cinsel gelişimine etkisinden söz etmek gerekir. Çocuğa, olması gerekenden erken dönemde, cinsel nesne gibi yaklaşan ve cinsel organlarından haz duymasını öğreten davranış-

lar, onu bu hazzı mastürbasyon yoluyla tekrar tekrar yaşamaya yöneltir. Yapısal ve gelişimsel etkenlerin yanı sıra, baştan çıkarıcı davranışların da cinsel yapılanmada eş derecede önemi olduğunu kabul etmeliyiz (Pubertenin erken çocukluk cinselliğinin yeniden canlanması olduğunu biliyoruz, ancak, bu dönemde çocukluk cinselliğinden izler taşıyan tek cinsel eylem mastürbasyon değildir. Enüresis nokturna da bu dönemde -özellikle erkek çocuk için- gece boşalmalarının eşdeğeri sayılabilir).

Çocukluk döneminin bir anlamda çoğul (polimorf) perversiyonlar dönemi olarak tanımlanması mümkündür. Erken uyarılmanın etkisi altında çocukta kolaylıkla pervers tutumlar gelişebilir. Bu dönemde cinsel aşırılıklara karşı, utanma, ahlak, iğrenme gibi ruhsal engeller henüz yeterince gelişmediğinden, her çocukta doğal olarak bulunabilen içsel yatkınlık davranışlara yansıyor. Bu tür baştan çıkarıcı tutumlarla karşılaşmalar normal bir cinsel gelişim gösterebilecek kişilerde, çocuklukta başlayan pervers tutumlar tüm yaşam boyu sürebilir.

Çocuklukta cinsel yaşam erotojenik bölgelerin hakimiyeti altında gelişmekle beraber başka insanlara cinsel nesne olarak yaklaşan bazı dürtü bileşenleri de görülür. Skopofili, esibisyonizm ve sadizmin örnek olarak verilebileceği bu dürtüler, bir anlamda erotojenik bölgelerden bağımsız olarak ortaya çıkarlar ve ancak daha sonraları cinsel yaşamla ilintili hale gelirler. Küçük çocukların kendi bedenlerine, özellikle de cinsel organlarına bakmaktan keyif aldıklarını biliyoruz. Özellikle mastürbasyon sırasında dikkatleri kendi cinsel organlarına çekilen çocukta, oyun arkadaşlarının ve daha sonra da erişkinlerin cinsel organlarını görme konusunda yoğun bir merak belirir. Bu fırsatı özellikle başkaları idrar ya da dışkısını yaparken bulabileceklerinden, küçük çocuklar bu işlevlerin me-

raklı seyircileri oluverirler. Bastırma ile bu güçlü merak bas-kılandıktan sonra da kendi ya da karşı cinsiyetinden insanla-rın cinsel organlarını görme isteği bazı nevrotik belirtilerin en güçlü belirleyicisi haline gelir.

Cinsel dürtünün şiddet bileşeni erotojenik bölgelerden da-ha bağımsız bir gelişim gösterir. Bunu engelleyici nitelikteki acıma duygusu ancak çocukluğun ileri döneminde gelişece-ğinden şiddet tamamıyla çocuksu bir nitelik taşır. Şiddet öge-si, ileride pregenital organizasyon olarak tanımlayacağımız aşamada önemli bir rol oynamaktadır.

Çocuk, üç-beş yaş arasında cinsel yaşamının en canlı dö-nemine ulaşırken, bir yandan da bilme-araştırma dürtüsü di-yebileceğimiz bir eylemin örneklerini sergilemeye başlar. As-lında bu bildiğimiz anlamda dürtü tanımına uymayan, cinsel-likle de doğrudan bağlantısı olmayan bir uğraşıdır. Çocuk bu yolla bir yandan hakim olma, sahip olma duygusunu yüceltir-ken, bir yandan da skopofilinin enerjisini kullanmaktadır. Başlıca merak alanları, cinsiyetler arası farklılıklar, bebekle-rin nereden geldiği gibi sorulardır. Erkek çocuk başlangıçta kendi cinsel organından herkeste bulunduğuna inanırken kız çocuklardaki farklılığı gözlemesiyle yaşadığı açmazlar ancak uzun iç çatışmalardan sonra aşılabilecektir (Kastrasyon kar-maşasının çözülümünden bir başka bölümde söz edileceğini belirtelim).

Freud'un çocuk cinsel yaşamına ilişkin olarak şimdiye ka-dar yer verdiğimiz görüşlerinde, çocuk cinselliğinin otoerotik nitelikte olduğu ve dürtü bileşenlerinin birbirinden bağımsız olarak haz arayışı içinde oldukları vurgulanmaktadır. Cinsel gelişmenin son aşaması olan erişkin yaşantıda hedeflenen nokta, hazzın üreme işlevine yönelik eylemle bağlantılı hale gelmesi, dürtü bileşenlerinin de cinsel organların öncüllüğü altında örgütlenip cinsel nesne olarak bir başka kişiye yönel-

mesidir. Bu aşamaya gelirken çocuk, normalde iz bırakmadan yerini bir sonrakine bırakan ardışık aşamalardan geçer. Bu aşamaların özellikleri ancak patolojik durumlarda etkin hale gelir ve gözlenmesi mümkün olur. Cinsel gelişmenin henüz cinsel organların hakimiyetinin oluşmadığı dönemine pregenital organizasyon dönemi diyoruz. Pregenital dönemin ilk aşaması oral dönemdir. Bu dönemde cinsel eylem henüz beslenme işlevinden bağımsız hale gelmemiştir. Her iki işlevin de nesnesi aynıdır. Bu dönemde cinsel amaç nesnenin içe alınmasıdır (incorporation) ki bu da özdeşimin prototipi niteliğindedir. Pregenital dönemin ikinci aşaması anal-sadistik organizasyondur. Bu aşamada bütün cinsel yaşama damgasını vuracak iki zıt eğilim ortaya çıkmıştır. Ancak bu eğilimler henüz maskülin ve feminin şeklinde değil, aktif-pasif görünümü altındadır. Cinsel dürtünün bu zıt bileşenlerinin eşit güçte gelişmesi ambivalans adını verdiğimiz durumun ortaya çıkmasına neden olacaktır. Aktif olmanın yolu, kas gücüyle egemenlik kurmaktan geçer. Pasif nitelikteki cinsel amacın temsilcisi olan organ ise anüsün mukozasıdır. Bu aşamada, cinsel kutuplaşmanın yanı sıra bir dış nesnenin varlığı gözlenebilirken, bileşenlerin henüz üreme işlevine yönelik olarak organize olmadıkları görülmektedir.

Freud, 'Cinsellik Üzerine Üç Makale' adlı geniş yazısının çocukluk cinselliğine ayırdığı ikinci bölümünü, edindiğimiz tüm bu bilgilere karşın özellikle cinsel uyarılmanın doğası hakkında bilemediğimiz pek çok şey olduğunu vurgulayarak bitirir.

Puberteye gelindiğinde çocuğun cinsel yaşamı son şeklini almaya başlar. İncelediğimiz gibi, cinsel dürtünün eylemi bu döneme kadar birbirinden bağımsız dürtü bileşenleri ve erotojenik bölgelerin etkisi altındaydı. Oysa şimdi ortaya çıkan yeni cinsel amaç, bunların tümünü birleştirmektir. Bu yeni cinsel amaç her iki cinsiyete farklı görevler yüklediği için, cin-

sel gelişimde de farklılıklar başlayacaktır. Erkeğin ilerlediği gelişim çizgisinin daha açık ve anlaşılır olduğu görülmektedir. Erkek için yeni cinsel amaç spermin boşalması yoluyla üremenin sağlanmasıdır. Cinsel hazzın en yoğun noktasına da cinsel eylemin bu son aşamasında ulaşılır. Cinsel dürtü artık üreme işlevinin hizmetine girmiş, altruistik bir özellik kazanmıştır. Dürtünün gelişim sürecinde ilk ve son noktaları açıkça görebiliyoruz, ancak ara aşamalar hakkında her şeyi bilmediğimizi tekrar vurgulamakta yarar var. Pubertedeki gelişmelerin en belirginini cinsel organlardaki gelişmedir. İçsel ve dışsal etkenlerin oluşturduğu cinsel uyarılmanın etkisiyle cinsel organlarda bir seri değişim gözlenir; erkekte penisin ereksiyonu, kadında vajinanın lubrikasyonu gibi. Bu bedensel değişimin yanı sıra cinsel uyarılmanın ruhsal belirtileri de görülür. Uyarılmanın ruhsal belirtisi, kişiyi eyleme geçmeye zorlayan özel bir gerginlik hissidir. Bu gerginlik duygusu bir yandan haz verirken, bir yandan da huzursuzluk, hoşnutsuzluk kaynağıdır. Cinsel ilişkiye hazırlık aşamasında cinsel organlarda yukarıda söz edilen değişiklikler olurken kişi bir haz duyar. Bunu aynı zamanda, cinsel birleşme için gerekli motor enerjinin sağlanmasından sorumlu olan gerginlik duygusu izler. Uyarılmanın son aşaması, karşı cinsiyetin cinsel organ mukozasıyla temas edilmesi sırasında gerçekleşir. Bu noktadan sonra aktive olan bir refleks devresi ejakülasyonla sonuçlanır. Cinsel uyarılmanın cinsel birleşmeyi gerçekleştirmeye yetecek düzeye tırmanması süreci, bir ölçüde çocuk cinselliğinin renklerini taşır. Bu süreçte, bakınmak dokunmak gibi eylemlerin hazırlayıcı rolünü biliyoruz. Bunlar erişkin dönemde yaşanabilen daha yoğun bir hazzın hazırlayıcısı olmaktadır. Ancak patolojik durumlarda, yani kişi pregenital gelişim evrelerinde takıldığı zaman hazırlık döneminde yaşanan haz, nihai cinsel amacın yerini alır. Yani, bir anlamda araç ol-

maktan çıkıp bizzat amacın kendisi haline gelir. Perversiyonların çoğunda geçerli olan bu durumun nedeni, çocuğun gelişimi sırasında belli bir dürtü bileşeni ya da erotojenik bölgeden aşırı düzeyde doyum elde etmesidir.

Kaynaklar

- Freud, S. (1905) *Three Essays on the Theory of Sexuality*, Standart Edition, Vol. VII, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1915) *Instincts and Their Vicissitudes*, Standart Edition, Vol. XIV, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1915) *Repression*, Standart Edition, Vol. XIV, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1920) *Beyond the Pleasure Principle*, Standart Edition, Vol. XIII, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1923) *The Ego and the Id*, Standart Edition, Vol. XIX, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1938) *An Outline of Psycho-Analysis*, Standart Edition, Vol. XXIII, Hogarth Press, 1986.

BENLİK VE GELİŞİMİ

Daha önce dürtülerden söz edilmişti. Dürtülerin fizyolojik düzeyde gerilimi ve rahatlama, psikolojik düzeyde ise gereksinme ve doyum olarak gözlenebileceği anlatılmıştı. Dürtü, hemen, en dolaysız ve saf haliyle, her koşulda boşalma ihtiyacıdır. Dürtünün gerilim-rahatlama ya da gereksinme-doyum sürecinde organizmayı harekete geçirici bir becerisi yoktur. Harekete geçmeyi ve amaçlılığı, daha fazla farklılaşmış başka bir ruhsal yapı üstlenir. Bu yapıya 'benlik' denir. Benlik dediğimiz zihin bölümü, içgüdüsel gerginliğe ve dürtüleri oluşturan merkezi uyarılma durumuna, deney ve düşünce ile değiştirilebilen, duruma ve amaca uygun tepkiler verebilme yeteneğine sahiptir. Dürtü tek başına, dış dünyanın gerçeğini, çevrenin beklentilerini ve tepkilerini hesaba katamaz. Bunu, benlik dediğimiz ruhsal işlevler topluluğu yerine getirir. Benlik, dürtüsel doyum gerektiğinde erteler, onu çevre tarafından kabul edilebilir formlar içine aktarır (yüceltir), gerektiğinde onları deforme eder veya bastırır. Dürtünün nesnesinin devamlılığını sağlamak için onun gerçeğini de hesaba katar. Bunun için dış gerçeği algılayabilmeyi, onu doğru değerlendirebilmeyi öğrenir, daha önceki deneyimlerinden yararlanır, daha önceki deneyimlerini duygusal kodlara çevirir, böylece öğrenen ve gelişen bir yapı oluşturur. Kısacası, benlik dediğimiz ruhsal yapı bir yandan dürtüsel doyumların değişik biçimlerde devamlılığını, bir yandan da dış dünya ile ilişkileri başlıca ve önemli oranda yürüten işlevler bütünüdür.

Şimdi, Freud'un benlik kavramını nasıl geliştirdiğine bir bakalım. Benlik kavramı, Freud'un 1923'te formüle ettiği

'yapısal (structural) kuram'ının içinde yer alır. Bu kuramda Freud, ruhsal yapıda işleyişleri bakımından birbirleri ile bağlantılı üç yapı ayırt ederek bunlara 'altbenlik, benlik ve üstbenlik' adlarını vermiştir.

Bu kuramdan önce ruhsal olayların anlaşılması için ağırlıklı olarak 'topografik kuram' kullanılmıştır. Bu kurama göre, ruhsal aygıt; 'bilinçdışı', 'bilinç' ve ikisinin arasında 'bilinçöncesi' bölümlerinden oluşuyordu. Freud, etkin biçimde bilinçlilikten ayrı tutulan süreç ve içeriğe bilinçdışı adını verdi. Bir dikkat çabası ile bilinçlendirilebilenleri bilinçöncesi olarak adlandırdı. Bilinç sistemi doğal olarak zihinde olanları içerir; bunların farkındayızdır. Bilinç ve bilinçöncesi arasında sıkı bir ilişki vardır. Bilinç sistemine ait bir düşünce, dikkatin ondan çekilmesi ile bilinçli olmaktan çıkarak bilinçöncesi sisteme dönebilir. Aynı şekilde, bilinçöncesine ait birçok istek ve düşünce de bilince çıkarak bilinç sistemine dahil olabilirler. Freud'dan önceki psikolojinin ilgi alanı bilinçti. Freud bilinçdışının varlığını keşfederek onun zannettiğimizden daha fazla bizi yönlendirdiğini ve ruhsal varlığımızda zannedildiğinden çok daha ağırlıklı bir yeri olduğunu gösterdi.

Freud, daha sonra, bilinçdışı sisteminin tekdüze olmadığını fark etti. Karmaşıklığı çözebilmek ve daha iyi anlayabilmek için, ek kavramlara ve kuramı geliştirmeye ihtiyaç vardı. Topografik yaklaşım bilinçli ve bilinçdışı olma gözlemine dayanırılmışken; yapısal yaklaşım ruhsal içerik ve süreçlerdeki farklılıkların temel alınması ile oluşturulmuştur. Bu işlevsel üç yapı; altbenlik, benlik ve üstbenlik birbirleriyle bağıntılıdır.

Konunun ayrıntısına girmeden önce, kabaca, altbenliğin dürtülerin ruhsal temsilcilerini kapsadığını, benliğin kişinin çevre ile ilişkilerini yürütme işlevini yüklendiğini, üstbenliğin ise zihnimizin ahlaki değerlerini, ideal ve amaçların kapsadığını söyleyebiliriz. Doğal olarak, dürtülerin doğuştan varoldu-

ğunu varsayıyoruz. Ancak, aynı şey, ne çevrenin gerçeğinin farkında olma, ne de ahlak anlayışı ve idealler için geçerli olamaz. Yani, benlik ve üstbenliğin doğumdan sonra geliştiğini kabul ediyoruz.

Freud'a göre altbenlik, doğuştan ruhsal aygıtın tümünü kapsar. Daha sonra, benlik ve üstbenlik altbenlikten farklılaşarak ayrı işlevsel birimler olarak gelişirler. Doğuştan gelen libidinal ve agresif dürtüler sonradan gelişecek yapının temelini oluştururlar. Buna göre 'nesne sevgisi' ilk yaşantılar sonucu ikincil olarak gelişir; yani yaşantıların başlamasıyla dürtüler kendilerine bağlanabileceği hedefler ararlar, bu hedef nesneler anne ya da anne yedekleri olmaktadır.

Freud'a göre başlangıçta ruhsal yapının tamamını kapsayan altbenlik, daha sonraki yıllarda da hep değişmeden kalır. O, her zaman ruhsal yapının kabul edilemez karanlık kısmıdır. Onun hakkında bildiklerimiz rüyaların içeriğinden, nevrotik semptomun analizinden, dil sürçmelerinden gözlediklerimizdir. Altbenlik kaotik bir yapıdır, örgütlülüğü yoktur, dürtülerin gücünden gelen enerji ile doludur, haz ilkesi doğrultusunda sürekli dürtüsel boşalım ihtiyacı içindedir. Altbenliğe mantıksal kurallar uygulanamaz. Birbirleri ile çelişen, hatta zıt dürtüler yan yana varlıklarını sürdürebilirler. Altbenlikte zaman kavramı yoktur. Zamanın geçmesi, erteleme gibi kavramlar altbenlik için bir anlam taşımaz. Kuşkusuz, altbenliğin değer yargıları da yoktur. Altbenlik, dürtüsel impulsların toplamı olan bir enerjiye sahiptir ve sürekli bir hareketlilik halinde boşalım kanallarını zorlar. İçindeki boşalım ihtiyacının hareketli olması, yani, boşalma izin vermeyen bir nesneden, hemen bir başka nesneye yer değiştirme yeteneğinin fazla olması (bir biçimde boşalamıyorsa, başka bir biçime dönüşmesi), plastik olması (yani şekil değiştirebilirliği) ve yoğunlaşabilir olması, altbenlik içeriğinin karakteristikleridir.

Benliğin, kişinin çevresi ile ilişkisinin başlıca yürütücüsü olduğunu söylemiştik. Bu, erişkin bir insan için pek çok şeyi kapsamına alır: Doyum ihtiyacı, doyum nesnesi olan varlıkların elde edilmesi, elde tutulması, çeşitli alışkanlıkların ve bilgilerin edinilmesi, bunları uygulayabilecek ortamların oluşturulması, toplumsal gerçeği ve baskıları fark etme, bunlardan kurtulmanın yollarının bulunması, entelektüel ilgiler, estetik ve artistik kaygılara cevap verebilecek yollar bulma ve daha birçok ayrıntı. Halbuki bir süt çocuğunda çevre ile ilişki bu kadar karmaşık değildir ama daha yaşamsal bir öneme sahiptir. Bebeğin çevresi ile ilişkisinde anne düzenleyici bir role sahiptir. Örneğin, sıcaktan, soğuktan, gürültüden, her türlü zararlı etkenden koruma işlevini, beslenme ve bakımı ihtiyacını üstlenmiştir ve başlangıçta, çocuğun çevre ile ilişkisi anne üzerindedir. Anne, içsel ve dışsal uyaranların dindiricisi, kalkandır. Bebeğin de çevresinden beklediği zaten, altbenlikteki dürtülerin yarattığı ruhsal gerilimlerin, gereksinimlerin, isteklerin giderilmesini sağlayacak olağan bir doyum kaynağına sahip olmaktır. Öte yandan her türlü ihtiyacın bir gerginlik oluşmadan karşılanması da mümkün olamayacağından (açlığı giderilmediğinde, altı kirli kaldığında ağlama gibi) çevre bir yandan da bir engellenme kaynağıdır. Yani, çevre aynı zamanda, acı, elem ve rahatsızlık kaynağıdır. Bu durumda, kaçınılmaz olarak, bebek, çevreye karşı ambivalans içinde olacaktır. (Hem doyum, hem de acı kaynağı olduğu için.) Uygun bir doyum-engellenme dengesi, çocuğun benliğini gelişmeye zorlar. Tam bir doyum hali, anne karnındaki durumun tekrarı olurdu ve bebeği benliğini geliştirecek uyaranlardan yoksun bırakırdı. Çocuğun benliği, altbenliğe bir yardımcı olarak, dürtülerin doyumunu için bir yerine getirici ve uygulayıcı olarak gelişmeye başlar. Aslında yaşamı boyunca benliğin başlıca görevi, dürtülerin tehlikesizce doyurulması için altbenliğe hizmet etmektir.

Çoğu zaman nevrozlarda gördüğümüz benlik altbenlik çatışması, üstbenliğin baskısına maruz kalan benliğin altbenlikle işbirliği yerine altbenliği kontrol altına alma çabasının sonucudur. Bu klinik gözlemimiz bize benliğin altbenliğin uygulayıcısı olduğunu unutturmamalıdır.

Freud'a göre aktüel benliğin bir bölümü algısal (bilinçli) benliktir ki, bu sistem dış dünyaya dönüktür. Oradan gelen uyaranları algılar ve bu işleyiş sırasında da bilinçlilik durumu oluşur. Bu sistem benliğin duyu organıdır. Sadece dış dünyadan değil, içerden gelenleri de algılar. İçerden gelen ile dışardan geleni birbirinden ayırmak, gelişmiş benliğin sahip olduğu bir niteliktir. Başlangıçta iç ve dış kavramları yoktur, sadece algılama vardır. Benlik, dış dünyanın etkisini hisseden altbenlik bölümünden gelişmiştir ve uyaranların algılanması ve uyaranlara karşı bir kalkan olma işlevi ile oluşmaya başlamıştır. Dış dünya ile ilişki benlik için belirleyicidir. Aksi takdirde, sadece dürtünün doyumunu hedefleyen ve dış dünyanın gücünün farkında olmayan altbenlik, yok olmaktan kurtulamazdı. Benliğin bu işlevinin yerine getirilebilmesi için; dış dünyayı gözleme, gördüklerini belleğine alma, bunları bilgiye ve deneyime dönüştürme ve 'gerçek yargısı' oluşturarak dış gerçeklik ile iç gerçeklik ayrımını yapması zorunludur. Benlik geliştikçe altbenlikten kaynaklanan istek ile eylem arasında bir zaman farkı oluşmaya başlar; bu düşünme etkinliğidir. Düşünme sırasında daha önceki deneyimlerin anıları kullanıma sokulmaktadır. Böylece, haz ilkesi yavaş yavaş tahtından indirilmekte, onun yerini daha fazla başarı vaadeden gerçeklik ilkesi almaktadır.

Zaman kavramı da yine algısal sistemin işlevi ile oluşur. Ayrıca, benliğin altbenlikten farkı, sentez yapması, yani çeşitli durumları birleştirmesi ve ortak olan özellikleri ayırt etmesi-

dir. Benliğin zaman kavramına sahip olması, ertelemeyi mümkün kılar.

Benliğin, bunca özelliğine ve yeteneğine rağmen altbenlikten farklılaşmış olduğu ve enerjisini altbenlikten aldığı unutulmamalıdır. Benliğin altbenlik karşısındaki durumu binici ile atı arasındaki ilişkiye benzer. At, hareket için gerekli enerjiyi sağlarken; binici, amacı ve hayvanın hareket etme biçimini belirler.

İlerleyen yaşlarla birlikte benlik ile altbenlik arasındaki ilişkiye üstbenlik de katılır. Benlik, bir yandan altbenlikteki dürtülerin doyumunu sağlarken, bir yandan da üstbenliğin normlarına, kurallarına ve ahlak anlayışına uygun davranmak zorunda kalır. Yani, giderek iki efendiye birden hizmet etmek durumunda kalmıştır. Benlik üç şeyi birbiri ile harmoni halinde götürmek zorundadır: Dış dünya, üstbenliğin normları ve altbenliğin istekleri. Üç taraftan birinin istekleri aksamaya başladığında tehlike durumu oluşur. Dış dünyanın gerçeği yeterince dikkate alınmazsa, onunla büyük bir çatışma içine girilecektir. Bu, korku duygusunu oluşturur. Bir yandan dış dünya ile uyum içinde olmak, ama bir yandan da altbenliğin sadık bir hizmetçisi olmak zorundadır. Altbenliğin hizmetinde iken üstbenliğin gözetimi altındadır. Davranışları üstbenliğin standartlarına uymak zorundadır. Eğer bu standartlara uymazsa, üstbenlik tarafından suçluluk ve yetersizlik duygusu ile cezalandırılır. Kısacası, benlik bir yandan tehlikelerin farkında olacak, bir yandan altbenlikteki dürtülerin doyumunu sağlayacak, bir yandan da üstbenliğin standartlarına cevap verecektir.

Tekrar bebeklik dönemine dönerek benliğin gelişmesine yakından bakalım. Çocuğun büyüme sürecinde önemli bir öğrenme alanı çocuğun iskelet kasları üzerinde egemenlik kazanma ve motor etkinlik yeteneğini elde etme çabasıdır. Amaçlı motor etkinlik benliğe ait bir işlevdir.

Çocukta bellek gelişmesi, çevre üzerinde etkili olabilmenin önemli donanımlarından birisidir. İlk bellek anılarının dürtülerin doyumu ile ilgili olduğu düşünülmektedir. İlk anılar haz ve elem anılarıdır. Bunlardan haz anılarının libidinal dürtülerle yatırımılandırıldığı ve daha sonraki 'iyi' tanınının çekirdeğini oluşturdukları ileri sürülmektedir. Hoşnutsuzluk anıları ise agresif dürtülerle yatırımılandırılır ve daha sonraki 'kötü'nün çekirdeğini oluştururlar.

Bu oluşan çekirdeklerle birlikte duygusal ayrışma da başlamış demektir. Artık, bebeğin çevresinde olan biteni iyi ve kötü diye ayırmaya başladığı bir döneme girilmiştir. Bu dönemde bebek, iyi olana sevgi ve yakınlık, kötü olana öfke ve uzaklık hissetmeye ve kendi penceresinden, gerçekliği farklı renkleri ile görmeye başlamıştır.

Görüldüğü gibi motor kontrol, algılama, bellek, duygular, farklılaşmaya başlayan tepkiler ilkel bir biçimde başlayıp giderek gelişmektedir. Bu gelişme, bir yandan da organik yapının gelişmesi ile bağlantı halindedir. Fizik büyüme özellikle de merkezi sinir sisteminin gelişmesi çok önemlidir. Örneğin, iskelet kaslarının motor kontrolünün etkili bir biçimde sağlanabilmesi piramidal yolun miyelinizasyonu ile ilintilidir. İki gözle birden görme yeteneği, dolayısı ile üç boyutlu uzayda kasın doğru yönlendirilmesi ancak masküler görüntüleri birleştiren, gözleri birlikte hareket ettiren sinirlerin yine miyelinizasyonlarının tamamlanması ile mümkün olur. Daha ilerki yaşlardaki tuvalet terbiyesi de ancak sfinkterlerin iradi kontrolünü mümkün kılan nörolojik olgunlaşma gerçekleştiğinde becerilebilir. Bu tip organik olgunlaşma ögeleri, benlik işlevlerinin gelişmesinin sırası ve hızı üzerinde, açık ve derin etkiler gösterirler.

Fiziksel gelişme ile birlikte, yaşantısal ve deneysel ögeler bir arada benlik gelişmesini temin ederler.

En erken dönemlerden itibaren benlik gelişmesinde etkili olan yaşantılardan bir tanesi de bebeğin kendi bedeni ile ilişkisidir. Freud, kendi bedenimiz ile ilişkimizin ruhsal yaşamımızda çok özel bir yeri olduğunu ve bunun çok erken bebeklikte başladığını göstermiştir. Bu yaşantı ayrıca çok kendine özgüdür. Örneğin, bedenin herhangi bir parçası, bebeğin çevresindeki diğer bütün şeylerden farklıdır. Çünkü, çocuk o parçasına dokunduğunda ya da ağzına götürdüğünde, bir yerine iki duyguya neden olmaktadır. Diğer herhangi bir şeyde olmadığı gibi, beden parçası yalnız hissetmemekte, aynı zamanda hissedilmektedir.

Ayrıca, bebeğin bedeni her zaman kendisine çok yakındır, elinin altındadır ve istediği gibi kullanabilir. Bebeğin bedeni ile ilişkisi daha ilk aylardan itibaren önemli bir altbenlik doyumunu sağlar. Üç ile altı haftalıktan itibaren bebek parmaklarını ağzına sokmaya başlar ve böylece, istediği zaman emme isteğini doyurabilir. Bu yaştaki bebek için, emmeye eşlik eden oral doyum ve buna eşlik eden haz, yetişmiş bir insandaki orgazma benzer bir niteliktedir. Aynı zamanda, parmağı ağza götürme sırasındaki motor kontrol, 'iyi' yaşantı deneyimi, ağız dışındaki bir başka beden parçasındaki kinestezik duyular son derece önemlidir. Başlangıçta bedene yatırılan tüm ruhsal enerji ağızda yoğunlaşmışken gerek annenin vücuda dokunmaları, okşanmaları; gerek çocuğun kaslarını kullanmaya başlaması ve örneğin, parmağını emerken parmağını keşfetmesi ile bedenin çeşitli parçalarına yayılmaya başlar.

Çocuğun kendi bedeninden aldığı hazzın karşıtı, ağrı duygusudur. İlk haftalarda bebeğin iç organlarından, özellikle sindirim sisteminden kaynaklanan ağrıları fazladır. Daha sonra bebeğin sindirim sistemi besinlere uyum sağlar. Bebeğin elindeki bir ağırlı uyarandan elini çekerek kurtulması ve ağırlı uyarıyı durdurması önemli bir deneyimdir. Belli bir süre

içinde çocuk bazı ağırlı uyaranlardan kendini kurtarabilirken açlık gibi bazı hoşnutsuzluk uyandıran durumlardan ancak bir nesne (anne) aracılığı ile kendini kurtarabildiğini ayırt etmeye başlar ve nesneyi fark etme, nesneye bağlanma gelişir. Freud, benliğin başlangıçta bütünüyle bir beden benliği olduğunu dile getirmiştir. Yani libido tamamen bedene yüklenmiştir ('Otoerotik dönem'). Nesnenin fark edilmesi ve dürtülerin nesnelere yatırılmaya başlaması ile birlikte libido içinde 'nesne libidosu' ayrışmaya başlar. Dürtüler, nesne ile ilişki içinde şekillenmeye ve bir nesne ilişkisi formu içinde doyum bulmaya yönelirler.

Benliğin dürtüsel yatırım nesneleri ile ilişkisi ve bu nesnelerin parsiyel veya total 'özdeşim' nesneleri olma süreçleri çok büyük önem taşır. Özdeşim, bir benliğin içine başka bir benliğin özümsemesidir. Bu, özümseyen benliğin bazı nitelikleri ile diğer benlik gibi davranması demektir. Özümseme öncesindeki dönemde, bu, taklit olarak görülür. Özdeşim, oral içe almadan (incorporation) farklıdır. İnkorporasyonda, nesneden içe alınan özellik benlik içine sindirilmemiştir, benliğe yabancıdır ve benlikten ayrı işlev görür. Özdeşimin bir nesnenin bütün niteliklerini almak şeklinde olması gerekmez. Bebeklik döneminde özdeşim parsiyel nitelikler gösterir. Örneğin, bebeğin kendisine gülümseyen bir erişkini taklit ederek gülümsemesi, kendisine söylenenleri taklit ederek sesler çıkarması, bazı el hareketlerini oluşturmaya çalışması hep özdeşim eğiliminin çocuğa kazandırdıklarıdır.

Bebeğin nörolojik olgunluğu arttıkça ve özdeşimlerle benliği zenginleştikçe daha karmaşık beceriler özdeşim aracılığı ile edinilmeye başlanır. Örneğin, dili öğrenme bu sayede oluşur. Yalın bir gözlem bize çocuğun motor konuşma kazanmasının büyük ölçüde çevredeki bir nesneyi taklit ya da özdeşim yapma eğilimine bağlı olduğunu gösterir. Merkezi sinir sistemi

yeterince olgunlaşmamış bir çocuk kesin olarak konuşmayı öğrenemez. Ayrıca, dil öğrenimi yalın bir taklit olmaktan çok uzaktır. Bununla beraber başlangıçtaki ses çıkartmalar ve daha sonraki ilk kullanılan kelimeler tamamen taklit yoluyla öğrenilir. Erişkinlerin söylediklerini tekrarlamak, bir erişkini taklit ederek bunları söylemeyi öğrenmek çoğu kez bir oyunun parçasıdır diyebiliriz. Ayrıca her çocuğun çevresindeki diğer kişilerin şivesi ile konuştuğunu gözleriz. Çocuk normal bir işitme duyusuna sahipse tonlamaları, ses tınısını, telaffuzu taklit ederek öğrenir. Konuşmamızı ve dili kullanabilmemizi sağlayan benlik işlevinin kazanılmasında, özdeşimin büyük bir katkısı olduğuna hiç şüphe yoktur.

Aynı şeyler motor hareket, jestler ve mimikler, sportif ve entelektüel ilgi ve meraklar, duygu ve dürtülerimizi kullanma biçimimiz ve benlik işlevlerimizin birçok görünümü için de doğrudur. Bu görünümünün bir kısmı çok ortada ve apaçık, bir kısmı ise çok daha ince ve güç sezilir durumdadır. Ancak, görürüz ki yakın ilişkide olduğumuz kişilerden önce taklit, sonra özdeşim olarak aldıklarımız bizim oluşumumuzda çok önemli bir yer tutar. Özdeşim nesneleri olarak anne ve babanın çok özel bir yeri olduğu muhakkaktır. Ancak, özdeşim sadece aile içindeki kişilerle ve çocukluk dönemi ile sınırlı değildir. Örneğin artistlerden, sporculardan, müzisyenlerden, tarihi kişilerden genç insanların çok fazla etkilendiğini, onlar gibi yaşamak istediklerini sıklıkla gözleriz. Adolesan çağındaki bu tip özdeşimler çoğu zaman geçici özellikler taşır. Ama mutlaka da geçici olması gerekmez. Adolesansta özdeşim eğilimleri güçlenmiştir. Bu çağın gençlerine öğretmenlik yapanların, sadece iyi bir öğretici olmaları yetmez, ayrıca öğrencileri için iyi örnekler olmaları da gerekir.

Çocukluk dönemlerinde çocuğun bir resimli roman veya bir çizgi film kahramanı ya da babası gibi olmak istemesi bi-

linç tarafından kolaylıkla kabul edilir ve ifade edilirken yaşam boyu bu böyle devam etmez. Çoğu zaman, amirinininki gibi bir saat satın alırken kişi bu saati onun gibi olmak istediği için aldığıının farkında değildir. Bu durumda bilinçdışı bir özdeşim söz konusudur.

Özdeşim nesnesine bağlılık önemli bir bağlanma çeşididir. Fakat nesne seçimindeki bağlanma farklıdır. İkisi arasındaki farklılık şöyle açıklanabilir: Eğer, bir çocuk kendini babası ile özdeşleştiriyorsa, onun gibi olmak istiyordur. Onu nesne olarak seçiyorsa ona sahip olmak istiyordur. Birinci durumda benliği ona benzeyecek bir biçime dönüşecektir. İkinci durumda ona benzemesi gerekmez. Özdeşim ve nesne seçimi geniş ölçüde birbirinden farklı şeylerdir. Ancak buna rağmen bir kişinin cinsel nesne olarak seçtiği kişi ile özdeşim yapması da mümkündür. Böylece kendini ona benzeyecek şekilde değiştirir. Bu, çocuklarda daha çok gözlenir. Ayrıca, eğer bir kişi bir nesneyi kaybetti ise veya bir nesneden vazgeçmek zorunda kaldı ise bunu, onunla özdeşleşerek kompanse etmeye yönelir. Onu, kendi benliği içine yerleştirerek, yani nesne bağlılığında gerileyerek özdeşimi kullanır.

Bir kişideki üstbenlik gelişimini, ebeveynlerle özdeşimin gerçekleşmesi olarak görmek gerekir. Çocuk, ödipus karmaşasından çıkarken, ebeveynlerine yatırdığı büyük miktarda libidoyu geri çeker ve nesnelerinin kaybını kompanse etmek için de yoğun bir özdeşim kurarak onları kendi benliğinin içine, benliği de denetleyen bir mekanizma olarak yerleştirir. Yakın klinik gözlemler, ödipus karmaşasının aşılmasının tam olmadığı durumlarda, üstbenlik gelişmesinin de (büyüme ve olgunlaşma anlamında) tam olmadığını gösterir. Üstbenlik gelişmesi, ebeveyn etkisinin azaldığı yaş dönemlerinde öğretmenlerle, arkadaşlarla ve ideal model olarak seçilen kişilerle özde-

şim sonucu gittikçe ebeveyn figürlerinden uzaklaşır, kişisellikten kurtulur ve kolektifleşir.

Bütün bu anlatılanlardan, başlangıçta nesne yatırımı ile özdeşimin birbirinden ayrılamadığı; özdeşimlerle nesneye bağlanan cinsel dürtüden büyük ölçüde vazgeçildiğinde, kaybın, o nesneyle özdeşleşerek dengelendiği anlaşıyor. Ruhsal ekonomide özdeşimlerin etkisi benliği güçlendirme şeklinde olur. Çünkü, nesneye yatırılmış enerji benliğe yatırılmış olur ve bu yatırım benliğin yeni yetenekler, yeni özellikler kazanmasında kullanılmış olur. Başka bir açıdan bakılınca, özdeşimin bir başka sonucu da şudur: Altbenlikten kaynaklanan enerji önce nesneye, sonra benliğe yatırılmıştır. Altbenlikte bir enerji azalması olmuştur, bu sebeple de benliğin altbenlik üzerindeki egemenliği artmıştır. Ayrıca, bu bağlamda dürtünün dönüşümü örneğini de görmek mümkündür. Cinsel nitelikteki bir dürtü amacından vazgeçip, deseksüalize olarak benliğin hizmetine sunulmakta ve sonuç olarak nesne libidosu 'narsisistik libido'ya dönüşmektedir.

Özdeşimin birkaç değişik tipine de değinmek gerekir. Anna Freud, agresif dürtü yatırılmış nesnelerle de özdeşim eğilimi bulunduğunu göstermiştir. Söz konusu nesnenin kuvvetli ve güçlü olması oranında bu eğilimin arttığı gözlenmiştir. Bu duruma 'saldırganla özdeşim' denilmektedir. Bu durumlarda hiç değilse, fantezi düzeyinde saldırganın sahip olduğu güç ve zafer, özdeşim yoluyla paylaşılacak isteniyor gibi görünmektedir. İdealize edilmiş bir nesne ile özdeşim yapmak da ondaki hayran olunacak özellikleri paylaşmak şeklinde, benzer bir doyum sağlar. Bunun yanı sıra hayran olunan kişinin haklarını ve sahip olduğu şeyleri kazanabilmek amacıyla başkasının yerini alma hayalleri özdeşimde sadece ikincil önemdedir.

Freud'un özdeşim sürecinde önemli bulduğu bir başka faktör de uzun süreli ya da sürekli ayrılık ya da nesnenin fizik

olarak ölümü anlamına gelmek üzere nesne kaybıdır. Bu durumlarda kaybedilen nesne ile özdeşim eğilimi çok kuvvetlidir. Bu gibi durumlar klinik örnekler oluşturabilir. Örneğin, kişinin ölü babasının işlediği cinayetten kendini sorumlu tutması gibi. Daha normal durumlarda babasının ölümünden sonra babasının bir örneği olup onun işini ıpkı oymuşçasına sürdürmek şeklindeki örneklerle karşılaşırız.

Depresyonların dinamiğinde de kaybedilen nesne ile bilinçdışı özdeşim önemli bir yer tutar. Yalnız, buradaki özdeşim (oral faza gerileme), tam bir asimilasyon içeren özdeşim değil, bir içe alma olayıdır. Benlik ile benlik içindeki bir parça çatışma halindedir.

Görüldüğü gibi özdeşim, benliğin gelişmesinde çok önemli bir mekanizmadır.

Şimdi benlik ile altbenliğin birbirinden farklılaşmasını daha iyi anlayabilmemiz için 'birincil ve ikincil süreçler' adını verdiğimiz ruhsal aygıtın işleyiş süreçlerine eğileceğiz.

Birincil süreç adı, Freud'un bunu, ruhsal aygıtın orijinal ve birincil işleyiş biçimi olarak varsaymasından kaynaklanır. Altbenliğin yaşamı boyunca, benliğin ise altbenliğe benzer tarzda işlediği yaşamın ilk yılında, birincil sürece uygun olarak çalıştığına inanılır. İkincil süreç ise yaşamı boyunca gittikçe gelişen ve ilerleyen, benliğin işleyiş biçimidir.

Birincil süreç deyimi hem benliğin daha gelişmemiş çocuğa özgü düşünme biçimini hem bebeğin ruhsal yapısındaki dürtülerin (ister cinsel, ister agresif dürtüler olsun) kayma ve boşalma biçimlerini, hem de yaş ne olursa olsun altbenlikteki dürtülerin kayma ve boşalma biçimlerini anlatır. İkincil süreç deyimi ise olgun bir benlikteki ruhsal enerji hareketliliğini ve bağlanmalarını gösterir. Ruhsal enerjinin bu iki kullanım ve boşaltım yolu psikanalitik kuramda önemli bir yer tutar; ancak incelemeye açık değildir.

Birincil süreçle bağıntılı dürtü yatırımlarının en önemli özelliği çok hareketli olmalarıdır. Bu özellik birincil sürecin iki göze çarpan niteliğini oluşturur: 1) Altbenlik ve olgunlaşmamış benlikteki hiç bekleneksizin doyum eğilimi, 2) Önüne bir engel çıktığında ya da nesne erişilmez olduğunda yatırımın özgün nesnesinden başka bir nesneye kayma kolaylığı, hatta yatırılma biçiminin de değişebilmesi.

Hemen doyum ya da yatırım eğilimi, bebeklik ve çocukluk döneminin en belirgin özelliğidir. Bebek erteleyemez, ihtiyacının hemen karşılanmasını bekler. Gözlenmesinin doğrudan bir yolu olmamasına rağmen, bu eğilimin yaşam boyu altbenlikte devanı ettiği ileri sürülür.

Birincil sürecin ikinci önemli özelliği olan, bir nesne veya bir boşalım yolunun yerini bir diğerrinin kolaylıkla alabiliyor olmasına bebeklik dönemi ile ilgili olarak, anne memnesinin yerine yalancı memeyi kabul eden veya parmağını emen çocuk örneğini verebiliriz. Burada, birincil olarak emme istek ve impulsuna bağılı olan dürtüsel enerji, önce annenin memnesine, o olmadığında yalancı memeye yöneltilmiştir. Meme ya da yalancı meme elde edilemez olduklarında ise, yatırımın hareketlilik özelliği nedeniyle, elde edilebilir olan bebeğin kendi parmağına kayar ve böylece dürtü boşalımını gerçekleştirilmiş olur. Başka bir örnek çamurla oynayan çocuğun durumudur. Yasaklandığı için dışkısı ile oynayamayan ve dürtü boşalımını sağlayamayan çocuk, dışkının ruhsal temsilcisine yatırımındaki hareketlilik sayesinde, çamurla oynamaktan büyük zevk alan bir duruma dönüşebilir. Patronuna kızıp hıncını evindeki karnısından alan adam da, agresyonun başka bir nesne üzerinden boşalımına bir örnek oluşturur.

İkincil sürece göz attığımızda burada durumun çok farklı olduğunu görürüz. İkincil sürecin en önemli niteliklerinden

birisi enerjinin boşalınının bekletilebilmesidir. Enerji boşalımı çevresel koşullar uygun olana kadar ertelenebilir.

İkincil sürecin başka bir özelliği yatırımların özel nesnelere ya da özel boşalın yöntemlerine çok daha sıkıca bağlanmış olmalarıdır.

Ancak unutmamak gerekir ki, ikincil süreç zihinsel işleyişi, benlik gelişmesinin bir bölümü olarak, benliğin diğer işlevlerinin gelişmesi ile bağlan- halindedir ve gelişme yavaş yavaş olur. Birincil süreç ile ikincil süreç arasında her zaman net bir çizgi çizilemez. Aralarında nitelik değil, nicelik farkı vardır. Genellikle şu ya da bu davranışın birincil ya da ikincil sürecin karakteristiklerini taşıdığını söylemek güç olmasa da, hangisinin nerede başlayıp nerede bittiğini belirleyebilmek mümkün değildir.

İkincil süreç, bilinçli düşünceyi içerir, mantığın ve kullandığınız dilin alışılmış yasalarını izler. Olgular arasındaki bağlantıları, nedenselliği; duruma, zamana ve mekâna uygun yönelimi içerir. Yetişkin insanın düşünce biçimi ikincil süreçtir. Öte yandan birincil süreç, çocukluğun daha erken dönemlerine özeldir.

Yetişkin insanlarda birincil süreçler ile ikincil süreçlerin nasıl iç içe geçmiş olabileceğinin en iyi örneklerini sanat eserlerinde, şiirde, oyunlarda, şaka ve esprilerde görebiliriz.

Birincil süreçte, bütünün, benzetme ve ima yoluyla ya da nesnenin bir parçası, anısı ve düşüncesi ile temsil edilmesi sıklıkla görülür. Birçok farklı hayal yoğunlaşarak tek bir hayal tarafından temsil edilebilir. Zaman kavramı ve zamana yönelik ilgi birincil süreçlerde bulunmaz. Sıralama ifadeleri (birinci, sonuncu..); önce, sonra kavramları yoktur. Geçmiş, gelecek, şimdi hepsi birdir.

Ağır ruh hastalıklarında, özellikle, toksik ve organik hastalıklarda, tüm zihinsel işleyiş, birincil süreç biçimini alır. Has-

tanın yöneliminin bozuk olduğu ve konfüzyon hali içinde olduğu gözlenir. Buradaki patolojik tabloyu, ikincil sürecin yokluğu ya da göreceli olarak ortadan çekilmesi oluşturur. Yoksa birincil süreç, kendiliğinden patolojik ya da anormal değildir.

Birincil sürecin bir başka özelliği birbirine zıt olanların birbiri yerine geçebilmeleri ve bir arada var olabilmeleridir. Örneğin, birincil sürecin hakim olduğu bir durum olan rüyalar da, ifade bulan bir şeyin olumlu mu yoksa olumsuz anlamı mı kastettiği, keza bir koşula bağlı olup olmadığı ya da bir isteği anlatmakla birlikte karşıt bir yön izleyip izlemediği ancak rüyanın bütün içeriğine bakılarak tahmin edilebilir.

Günlük hayatımıza birincil süreçlerin önemli bir biçimde girdiğini rüyalarda, şakalarda ve oyunlarda, sanat eserlerinde, gündüz hayallerinde, fazla alkol almış kişilerin konuşmalarında, senli benli ilişkilerdeki konuşma biçimlerinde gözleyebiliriz.

Birincil süreçlerle ilgili olarak söylenenlerin içinde önemli bir yer tutan ama psikanalitik terminoloji içinde sıkça kullanıldığı için ayrıca belirtilmesinde yarar olan iki terim vardır: 'Yoğunlaştırma' (condensation) ve 'yer değiştirme' (displacement).

Yer değiştirme genel olarak, bir fikir veya hayalin yerine onunla çağrışımsal olarak bağlantılı başka bir şeyi koymayı ifade eder. Bu çağrışımsal bağlantı, bütün yerine bütünün bir parçası ya da bir şeyin benzeri olabilir. Freud, bu yer değiştirmelere yatırımlardaki bir kaymanın neden olduğunu, yani ruhsal enerji yükünün, bir düşünce ya da hayalden diğerine kayma özelliğine bağlı olduğunu söyler. Bu, birincil süreç düşünce biçimi ile yine birincil süreç denen dürtüsel enerjinin düzenlenmesinin arasındaki sıkı bağlantıyı da gösterir.

Yoğunlaştırma ise birçok mental etkinliğin ya da imgenin bir tek sözcük ya da imge, hatta bunlardan birinin bir parçası ile temsil edilmesini göstermek üzere kullanılır.

Birincil süreç mental etkinliğinin bir özelliği de sembolik temsil ya da anlatımdır. Bu, yer değiştirmenin de bir örneği sayılabilir. Freud özellikle düşlerle ilgili çalışmasında bazı düş öğelerinin aşağı yukarı her hastada aynı anlamı taşıdığını buldu. Yani sembollerin insanlar için kolektif bir anlamı vardı. Örneğin para dışkıyı, su anneyi; silahlar uzun ve sivri aletler, çıkıntıları belirgin eşyalar penisi; oyuk, içine bir şey konulabilen eşyalar vajinayı temsil ediyordu. Bu anlamlar, hasta için anlaşılmaz ve yabancı idi. Ancak dirençlerin aşıldığı süreçlerde hastanın serbest çağrışımları bu anlamlara varıyordu. Hasta, cinsel ya da kirli diye yasaklanmış anal erotik ilgilerini bu semboller aracılığı ile rüyalarında boşaltıyordu.

Benliğin gelişirken kullandığı enerjiyi bulabilmesinin çok önemli olduğunu daha önce söylemiştik. Benliğin gelişmesi için kullanılacak enerji elbette libidodan yani dürtülerden elde edilecektir. Ancak bu enerji 'deseksüalize' yani 'nötralize' edilmiş olmalıdır. Nötralizasyonun sonucunda, altbenliğe özgü olarak bir an evvel boşalmak ya da yatırılmak için ağır bir baskı yapan dürtü enerjisi, bu vasıflarından kurtularak, benliğin hizmetinde ikincil sürece uygun bir biçimde, her türlü istek ve görevlerin gerçekleştirilmesinde kullanılır. Böylece nötralize olmuş dürtü enerjisi ikincil sürece bağlanmış olur.

Dürtü enerjisinin nötralizasyonu da ani bir geçiş değil çok yavaş gelişen bir olaydır. Yani benlik gelişmesindeki diğer değişimler gibi yavaş yavaş ortaya çıkar ve benlik gelişmesinde önemli bir payı vardır.

Nötralize olmuş enerji, benlik için vazgeçilmezdir. Bu enerji olmaksızın benlik uygun biçimde görev yapamaz ve gelişemez.

Nötralizasyon ile kastedilen, dürtünün kaynağındaki cinsel ve saldırgan özelliklerin önemli ölçüde değişmesidir. Bu süreçte, dürtü enerjilerinin niteliğindeki değişimler 'deseksüalizasyon' ve 'dezagresivizasyon' olarak isimlendirilir.

Dürtülerin 'füzyonu' terimini de benzer bir durum için kullanılır. Yani, her iki dürtü birliktedir ve işbirliği içindedir. Fakat burada dürtünün kaynağındaki özellikler değişmemiştir. Freud, 1938 tarihli *Psikanalizin Ana Hatları* adlı kitabında şu örneği veriyor: "Birbiri ile füzyon içindeki agresyon ve cinsel dürtü normal bir cinsel beraberliğin yaşanabilmesini sağlarken, agresyonun çok fazla olması bir seks cinayetine yol açabilir. Öte yandan, agresyonun çok az olması, mahcup ve çekingen bir kişiliğe veya bir empotansın oluşmasına yol açar."

'Defüzyon' ise her iki dürtünün amaç birliğinden kopmasıdır. Birbirleri ile işbirliğinin bozulmasıdır. Bu, bir gerileme durumudur. Ambivalans, bu duruma bir örnektir.

Nötralizasyona bir örnek vermek için konuşmayı ele alabiliriz. Konuşma eylemini sağlayan dürtüsel enerji yeterince nötralize olmamışsa konuşma ile ilgili sorunlar görülür. Eğer konuşma, bir ayartma aracı gibi yaşıyorsa, yani seksüalize ise, fazla heyecan, kızarma, konuşamama gibi sorunlar olacaktır. Konuşma agresyonla fazla yüklü ise, kekemelik oluşacaktır. Yani nötralizasyon tam olmamışsa nevrotik bir çatışma konuşmaya aktarılır ve konuşma bozulur.

Bu arada nötralizasyona yakın bir kavram da 'yüceltme'dir (sublimation). Freud yüceltmeyi, gücünü cinsel dürtüden aldığı halde, bu gücü tamamen cinsellik dışı ve toplumsal olarak onaylanan bir amaca aktarma olarak tanımlar. Yüceltme kapasitesi, cinsel dürtünün dönüşüme uğrama ve amacını değiştirebilme yeteneğine bağlıdır. Yüceltmeye en iyi örnekler sanatsal yaratıcılık, entelektüel ilgiler ve sportif etkinliklerdir.

Freud, çeşitli tarihlerdeki çeşitli yazılarında yüceltme ile ilgili şunlardan bahsetmiştir:

1) Yüceltmeye uğratılanlar özellikle, genitalite ile bütünleştirilemeyen komponent dürtülerdir. Yani pervers özelliklerimizdir.

2) Dürtü, önce benliğe yatırılır, yani ikincil bir narsisistik mahiyet taşır ve bu yolla deseksüalize edilir, ondan sonra benlik için önemli bir amaca yönlendirilir.

3) Agresif dürtü de yüceltilebilir (kahramanlıklar, sportif etkinlikler gibi).

Kaynaklar

- Freud, S. (1923) *The Ego and the Id*, Standart Edition, Vol. XIX, London: Hogart Press, 1986.
- Freud, S. (1933) *New Introductory Lectures on Psychoanalysis*, Standart Edition, Vol. XXII, London: Hogart Press, 1986.
- Freud, S. (1924) *The Dissolution of the Oedipus Complex*, Standart Edition, Vol. XIX, London: Hogart Press, 1986.
- Freud, S. (1938) *An Outline of Psychoanalysis*, Standart Edition, Vol. XXIII, London: Hogart Press, 1986.
- Laplanche, J., Pontalis, J.-B. (1967) *The Language of Psychoanalysis*, London: Karnac Books, 1988.

NARSİSİZM, NESNE VE NESNE İLİŞKİLERİ; ÖDİPAL KARMAŞA VE ÇÖZÜLÜMÜ, ÜSTBENLİK OLUŞUMU

Narsisizm

Bu terimin tarihsel kökenini saptamak gerekirse, narsisizm, Narkissus söylencesine göndermede bulunulmak suretiyle, kişinin kendi imgesine yönelik sevgisini ifade eder. Freud bu terimi, narsisizm üzerine yazısında, 1899'daki bir çalışmasında perversiyonu tanımlayan Paul Nacke'den aldığını söylerse de, 1920'de 'Cinsellik Üzerine Üç Makale'ye eklediği bir notta, asıl perversif davranışı tanımlamak üzere Narkissus söylencesinden söz edenin Havelock Ellis olduğunu açıklar. (Dilbilimsel açıdan vurgulamak gerekirse, Freud'un bu terim karşılığı Almanca'da kullandığı sözcük, 'narzissmus'dur. Ancak, Schereber üzerine yazısının, III. bölüm başlangıcına yakın bir yerde, 'narzissismus' daha doğru olsa da, kendi kullandığı ve tercih ettiği şeklin kulağa daha hoş geldiğini ifade eder. Biz 'narsisizm' sözcüğünü yeğliyoruz.)

Narsisizm kavramının genel çerçevesini belirleyebilmek için, öncelikle, libidinal dürtü enerjisinin (libidonun), benlik ve nesne düzeyindeki kullanımlarına (neye yatırımılandırıldığına) bakmamız gerekir.

Bildiğimiz üzere, yatırımsal (cathectic) açıdan libidonun iki durumunu söz konusudur; 'benlik libidosu ve nesne libidosu'. Libidonun birincil (primary) ve özgün konumu, kişinin kendisine yatırılmış halidir. Libidonun (bir başka deyişle sevginin), kişinin kendisine yatırılmasına, yani benliğin libidinal yükleni-

mine; özünü sevme, özseverlik anlamında narsisizm diyoruz. Narsisistik libidonun (benlik libidosunun -libidonun deposu burasıdır-), dışarıda bir nesneye yatırılmış haline ise, nesne libidosu diyoruz.

Narsistik süreç, biyolojik belirlenimi çerçevesinde insanın, doğallıkla yaşadığı bir evredir. Çünkü insan yavrusu doğumla birlikte bakıma, beslenmeye ve korunmaya muhtaçtır. Bu yüzden, çocuğun tüm gereksinimlerinin dışarıdan karşılandığı, tüm uyarılım ve doyumları kendi bedeni üzerinden yaşayıp tüm algılayışları bundan ibaret olan yaşantısı, 'birincil (primary) narsisizmi' olarak isimlendirilmiştir. Freud, ilk-nesnesiz narsisistik aşama ile nesne ilişkileri arasında tam bir karşıtlık görür. Bu ilk narsisistik aşamada, dış dünya ile tam bir ilişkisizlik söz konusudur. Benlik ve altbenlik ayrımlaşmamıştır. Freud, 1921'de yayımladığı, *Grup Psikolojisi ve Ego Analizi* isimli yapıtında, intrauterin yaşamın bu aşamanın ilk örneği olarak alınabileceğini, uykunun da bu yaşantının az ya da çok başarılı bir yinelenmesi olarak düşünülebileceğini söyler.

Libidonun, yani yaşam dürtüsünün, benlik libidosu ve nesne libidosu tarzındaki iki yatırımsal şekli bize, aynı zamanda, bireyin ruhsal gelişim serüveninin asal eksenini de sunmaktadır. Yani insan, Freud'un *Grup Psikolojisi ve Ego Analizi* isimli yapıtında da belirttiği üzere, önce kendisini sevmekte; ancak toplu halde yaşama olgusu ve yaşam için başkalarının varlığının kaçınılmazlığı, yalnızca kendisini sevmek veya kendisinin sevilmesi ile yaşamını sürdüremeyeceğini, başkalarını sevebilmek adına kendisine yönelik mutlak sevgisinden kısmen de olsa vazgeçmesi lazım geldiğini dayatmaktadır. Böylece kendisine yatırdığı libidonun (narsisistik libidonun) bir kısmını başkalarına yatırır. Bir başka deyişle, yalnızca sevgi, insanı bencillikten özgeciliğe taşımakta, yine aynı kaynak,

uygarlığın (toplumsallaşmanın) harcı olmakta ve insan nesneler dünyasına (nesne ilişkilerine) açılmaktadır. Burada sözü edilen sevgi, yalnızca karşı cinse yönelik sevgi değil, aynı zamanda, aynı cinsten olanların da birbirlerine yönelttikleri, cinselliğinden arındırılmış ve yüceltilmiş (süblime edilmiş) homoseksüel sevgidir.

Narsisizmin, 'birincil ve ikincil (secondary) narsisizm' olarak ayrıldığını belirtmekte yarar var. Birincil narsisizm, çocuğun tüm libidosunun kendi bedenine yatırıldığı süreçtir. Freud birincil narsisizmden, çocuğun bir dış nesne seçmeden önce, kendisini sevgi nesnesi olarak aldığı durumu anlar. Bir başka deyişle bu dönem, nesnesiz olan ya da öznenin kendisi ile dış dünyanın ayırt edilemediği dönemdir.

İkincil narsisizmde ise, o ana dek nesneye yatırılmış olan libido, nesnelerden çekilip yeniden benliğin kendisine yatırılmakta, yani, birincil konumuna gerilemektedir (Regrese olmaktadır). İkincil narsisizm, bu iki kavramdan en az tartışılmalı olanıdır. Freud bu kavramı ilk kez 'Narsisizm Üzerine: Bir Giriş' yazısında, 1914'te anar ve şizofrenik narsisizmi belirtmek üzere kullanır. Ancak Freud için ikincil narsisizm, sadece gerilemenin belirli bir biçimi (şizofrenik narsisizm) anlamına gelmez. Şizofrenideki ikincil narsisistik süreçte, libido tümüyle nesneler dünyasından çekilmekte ve kişinin kendisine dönmektedir. Böylece, nesneden yatırımın çekilmesi, birincil narsisistik sürece gerilemeye, bir başka deyişle şizofrenik gerilemeye yol açacak boyuttur. Halbuki, nesneler dünyasından yatırımın mutlak geri çekilimi olmaksızın da, zaman zaman (kişinin yapısal özelliklerinin tayin ettiği ölçüler dahilinde) bazı nesnelerden libidinal yatırım kaldırılarak kişinin kendisine geri çekilebilir. Bu da bir ikincil narsisizm örneğidir. Ancak ilki, yani şizofrenik narsisizm, bir mutlaklığı ifade ederken; ikincisi, benlik ile nesne yatırımları arasında kendine özgü bir dengeyi ve devin-

genliği ifade eder. Bu noktada, nesne yatırımı denildiğinde, benliğe yatırım yerine tümüyle nesne yatırımının geçtiği de anlaşılmamalıdır. Ekonomik anlamda ikisi arasında bir dengelem vardır (Öte yandan topografik açıdan benlik ideali de -daha ileride açıklanacak-, birincil narsisizmin bir kalıtı olarak, narsisizmin terkedilmeyen biçimini oluşturur).

Narsisizm terimi Freud'un çalışmalarında ilkin 1910 yılında ortaya atılır ve kendilerini, kendilerinin cinsel nesnesi olarak seçen 'homoseksüeller'deki nesne seçimine işaret eder. Bu şu demektir; homoseksüeller, narsisistik bir temelden kalkarak, kendilerini temsil eden ve kendilerini, bir vakitler annelerinin kendilerini sevdiği gibi sevecek olan bir erkeği ararlar.

1911 tarihli, 'Bir Paranoya Olgusunun Özyaşamsal Öyküsü Üzerine Psikanalitik Notlar' isimli yazısındaki Schreber olgusunda Freud'un narsisizmi keşfi, cinsel gelişim sürecinde, otoerotizmle nesne sevgisi arasında bir basamağı varsayınasına yol açar. Nesne kendisini, kendi vücudunu, kendisinin sevgi nesnesi olarak almaya başlar ve bu, cinsel dürtülerin ilk bir araya gelişine izin verir.

Böylece Freud, narsisizm kavramını, bu konuya adanmış yapıtı olan 'Narsisizm Üzerine: Bir Giriş' isimli yazısından önce ifade etmiş olur. Bu metinde psikanalitik kuramla bütünleştirilen bu kavram, böylece, libidinal yatırım ile bağıntısı içinde ele alınmış olunur. Bu durumda ortaya çıkan psikozda benliğin, nesne yatırımından çekilen libido ile yeniden yatırımılandırıldığı açıktır. Bu aynı zamanda şunu da ima eder; benliğin özgün libidinal yatırımı temelde süregiden bir yatırımdır ve adeta bir amibin yalancı ayakları gibi nesne yatırımlarına yönlendirilir ve nesneden geri çekilir. Böylece Freud, libidinal enerjinin kullanımı açısından, benlik libidosu ile nesne libidosu arasındaki denge postülatını ortaya koyar; biri azaldığında diğeri artar ya da tersi olur. Yani benlik, libido-

nun deposudur ve buradan libidoyu nesnelere gönderir veya nesnelerden geri çeker. Böylece narsisizm, gelişimsel bir hasamak olarak değil, benliğin libidinal yatırımını anlamında, yapısal olarak belirlenmiş olur.

Libidonun narsisistik kullanımına bir örnek de perversiyondur. 'İnfantil cinsellik'ten söz edilirken, üç temel görünümü olduğu söylenmişti: Kökeninde yaşamsal somatik bir işlevin olması, otoerotik olması ve cinsel amacın, yaygın ve dağınık erotojenik bölgeler tarafından belirleniyor olması. Bildiğimiz gibi, bu erotojenik bölgelerden kalkan komponent (parsiyel) dürtüler, daha sonra, genital bölgenin baskınlığı ve yol göstericiliği altında toparlanıp karşı cinse yönlendiriliyordu. İşte 'perversiyon' da böyle bir gelişkinliğin gösterilemeyip pregenital erotojen bölgelere narsisistik yatırım yoğunluğunun süregitmesi ve genitallerin birleşmesi ile cinsel doyumun sağlanması amacıyla sapılmasıdır. ('İnversiyon' ise libidinal dürtü yatırımı ve doyum için, kendi cinsinden olan nesnenin seçilmesidir. Daha sonra değinileceği gibi, narsisistik türde bir nesne seçimidir.)

Libidonun ekonomisi ve narsisistik görünümleri ile ilgili örneklerden biri de, organik rahatsızlık durumudur. Bildiğimiz gibi hasta olan kişi, ilgisini dış dünyadan çekmekte ve kendisine yoğunlaşmaktadır. Kuşkusuz bu, doğal ve sağlıklı bir tepkidir. Hasta olan, iyileşinceye dek, sevgi nesnelerinden libidosunu çekmekte, iyileştiğinde de yatırımını yinelemektedir.

'Hipokondriyazis' de ise sayrıl (marazi) bir durum söz konusudur. Burada narsisistik yatırım artmış, kişi dış dünyadan çok, kendisi ile meşguliyeğe yoğunlaşmıştır. Çünkü ilgili organların ruhsal temsillerine de narsisistik yatırım yüksektir. Daha önce, dürtü kuramı çerçevesinde, 'Üç Makale'den söz edilirken, erotojenik bölge (zone) kavramına değinilmişti. Bu bölgeler, uyarılabilirlik niteliği olan ve uyarılmışlıkları netice-

sinde de dürtüsel istemlere (komponent veya parsiyel dürtüler) yol açan bölgelerdi ve bu anlamda bedenin her noktası, bir erotojen bölgeye dönüşebilirdi. Şimdi bu noktada, dış dünyaya libidinal yatırımın azaldığı bir durumda, erotojen bir bölgeye yatırımın belirginlik kazanmasını anlamak kolaylaşmış oluyor. Yalnız hipokondriyaziste, dış dünyadan çekilmiş ve kişinin kendi bedenine yatırılmış agresif dürtü de önemli bir rol oynuyor gibi görünmektedir. Böylece o kişinin, suçluluk duygularına dönük bir doyum sağladığı düşünülebilir. (Bu noktanın daha iyi kavranabilmesi için Freud'un, 1924 tarihli 'Mazoşizmin Ekonomik Problemi' isimli çalışmasına bakılmalıdır.)

Psikoz- nevroz ayırımı da libidinal ekonomi içinde yapılabilir. Nörotikler, nesne yatırımını ve ilişkilerini sürdürebilirken; psikotikler, libidolarını dış dünyadan tümüyle çekmişler ve narsisistik libidoya dönüştürmüşlerdir. Psikanalitik tedavinin nevrozlarla sınırlı olması da bu duruma dayanır. Psikanalizde transferans nevrozu ele alınır. 'Transferans nevrozu' ise o kişinin nesne ilişkilerinin temel niteliklerini yansıtır. Psikotiklerde ise ne böyle bir nesne ilişkisi ne de onun aktarımsal (transfer edilen) hali söz konusu olmadığı için, psikanalitik tedavi uygun değildir. Freud'un, psikanalitik kavramları psikozlara uyarlarken zaman zaman 'narsisistik nevroz' deyişini kullandığını da vurgulamak gerekir. Bu, bildiğimiz anlamda nevrozu değil, bazen Freud'un 'parafreni' diye de andığı psikotik olguları ifade eder. Libidonun bütünüyle dış dünyadan, kişinin kendisine (benliğine) geri dönmüşlüğü temsil eder. Ancak daha sonraları bu terimi (narsisistik nevroz), 1924 tarihli *Nevroz ve Psikoz* isimli yapıtında, melankoli ile sınırlı tutar.

Narsisizm kavramı, benliğin biçimlenişi çerçevesinde, bir başkası ile 'özdeşim' kapsamında da geçerlidir. Freud'un 1923 tarihli, *Ego ve İd* isimli yapıtında da belirttiği gibi, bura-

daki narsisizm, birincil değil, ikincil narsisizmdir. Özdeşim amacıyla diğer bir nesneye gönderilen libido, yeniden benliğe döner. Böylece, ikincil narsisizm oluşur. Daha önce de sözü edildiği üzere, özdeşimde bulunan benliğin özelliklerinden bir bölümü, özdeşleşen benliğe katılır. Böylece kişi, başkalarıyla benzerlikler ve ortaklıklar oluşturarak hem benliğini zenginleştirir hem de ortak değerler çerçevesinde toplumsallaşır. Burada bir kez daha, özellikle de libidinal ekonomi açısından anımsatmak gerekir ki özdeşim amacı ile nesne seçimiyle, cinsel nesne seçimi farklı şeylerdir. İlkinde biri gibi olmak, diğerinde ise o birine sahip olmak amacı güdülür.

Narsisistik libido kullanımı ile ilgili bir diğer önemli başlık da 'benlik ideali'dir. Bilindiği üzere libido ile ilgili yaşantılar, temelde hazza yöneliktir. Çocukluğun narsisistik süreci de omnipotens duygusu yaşatarak çocuğa yoğun bir doyum verir. Her şey onun içindir, her gereksinimi kendiliğinden karşılanır, adeta dünyanın merkezidir. Her haz yaşantısı gibi bu yaşantıdan da çocuk vazgeçmek istemez. Ancak giderek gerçeklik ilkesi de kendisini dayatmaktadır. Yani ömür boyu pohpohlanarak yaşayamayacağını, eleştirilere de maruz kaldığını görür. Bu ise rahatını kaçıran bir şeydir. Kişi bu türden narsisistik incinmeler yaşamamak için, nasıl olması lazım geldiğini belirleyen ve bu anlamda benlik kullanımlarını gözleyen kurumu, birincil narsisizminin kalıtından yararlanarak kendi içinde kurar; buna benlik ideali diyoruz. Benlik ideali genel anlamda nasıl olunması gerektiğinin koşullarını ortaya koyarken, libidonun nesneler üzerinden doyumuna da koşullar dayatır. Bazı yönelimler onun tarafından reddedilir. Sözgelimi, eğer böyle bir ideal kurulmazsa, cinsel eğilimler perverسیون düzeyinde kalırlar.

Benlik ideali aynı zamanda özdeşimsel yönelimlere de esin kaynağıdır. *Grup Psikolojisi ve Ego Analizi* isimli çalışmasında

Freud, kendi içinde örgütlülüğü olan temel bir gruptan söz ederken, böyle bir grubun, kendi benlik idealleri yerine, bir ve aynı nesneyi koyan ve dolayısıyla benliklerinde birbirleriyle özdeşleşen bireylerden oluştuğunu söyler. Yani, benlik idealleri üzerinden gelişen ortaklık, toplum üyelerini çevresinde toplayan bir güç olmaktadır.

Bu noktada 'idealizasyon'a değinmekte de yarar var. İdealizasyon, idealize edilen nesnenin niteliklerinin ve değerlerinin mükemmel, kusursuz bulunmasıdır. İdealize edilen nesne ile özdeşim de (özellikle ebeveynlerle özdeşim), o kişinin benlik idealinin ya da ideal benliğinin oluşumuna katkıda bulunur. Freud, 'Narsisizm Üzerine: Bir Giriş' yazısında, bir nesnenin cinsel aşırı değerlendirimi bağlamında idealizasyondan söz ederken, idealizasyonla 'yüceltme' (süblimasyon) arasındaki ayrımı da vurgular. Yüceltme, nesne libidosu ile ilgilidir ve dürtünün özgün cinsel amacından vazgeçilmiştir. İdealizasyon ise nesnenin kendisi ile ilgilidir. Bu nesne, kendi doğasında herhangi bir değişiklik olmaksızın, idealize eden kişi tarafından abartılır. İdealizasyon hem benlik libidosu hem de nesne libidosu bağlamında olasıdır.

Öte yandan, benlik ideali ile dürtünün yüceltilmesini de karıştırmamak gerekir. Söylendiği üzere, kişi birincil narsisizminden vazgeçerken benlik idealini kuruyordu. Buradaki başarı, yüceltme yeteneği için bir başarı ölçüsü değildir. Benlik ideali, yüceltmeyi talep eder, ancak zorlayamaz. Yüceltmeyi harekete geçiren bir güçtür, ama yüceltmenin gerçekleşmesi ondan tümüyle bağımsızdır. Benlik ideali ile nevrozların ilişkisini değerlendirecek olursak; benlik idealinin oluşumunun benliğin taleplerini yükselttiğini, bunun da bastırma (repression) lehine işlediğini söyleyebiliriz. Yüceltme ise bu türden istemlerin bastırmaya başvurulmadan, dürtülerin özgün amaçlarından soyutlanmasıyla karşılandığı bir işleyiştir.

Bilindiği üzere benlik, dış nesnelere libidinal yatırımda bulunurken, bu yatırımda, kendisindeki libido kaynağını kullanır. Bu, libidonun benlik aleyhine azalması demektir. Ancak benlik bu yatırımlarının karşılığını alıyorsa, yani nesne ilişkisinden doyum temin ediyorsa ve bu da benlik idealine denk düşen bir yaşantı ise benlik bunlardan kazandıkları ile kendisini yeniden zenginleştirmiş olur. Sonuç olarak, benlik saygısının üç şeyle korunduğu söylenebilir: 1) Birincil olarak var olan çocuksu narsisizm, 2) Benlik idealine uygun yaşantıların getirdiği doyum, 3) Nesneye libidinal yatırımdan elde edilen doyum.

Bu noktada, yani narsisistik libidinal dürtü enerjisinin kullanımı noktasında, Freud'un 'aşk' olgusunu irdeleyişine bakmanın, ilginç ve aydınlatıcı olduğunu düşünüyoruz. Freud, *Grup Psikolojisi ve Ego Analizi* isimli çalışmasında şunları söyler: Aşkın bir türü, yalnızca libidinal dürtünün nesneye yatırımı ile sınırlıdır. Bu, sıradan tensel/cinsel sevgi dediğimiz şeydir ve dürtü doyumunu sağlandıktan sonra biter. Halbuki ergin kişi çoğunlukla, nesneye yönelik cinsel sevgisi ile özgün cinsel amacından alıkonulmuş sevgisini uygun bir biçimde harmanlama yeteneğindedir. Saltık cinsel sevgiye göre, aşkın uzun süreliğini ve derinliğini sağlayan da bu özgün amacından yalıtılmış cinsel dürtü enerjisidir. Bir başka deyişle, nötralize edilmiş, yani deseksüalize edilmiş dürtünün enerjisidir. Peki bu enerji nereden gelmektedir? Bunun kaynağını (daha ileride de açıklanacağı üzere) ödipal karmaşanın çözümünde buluruz. Bu karmaşadan sağlıklı bir biçimde çıkılırken, tüm cinsel dürtünün yatırıldığı karşı cins ebeveyninden dürtü geri çekilmekte ve deseksüalize edilmekteydi. Bu noktadan sonra da çocuk ebeveynlerini gerçek amaçlarından yalıtılmış, nötralize edilmiş dürtü enerjisi ile sevmeyi sürdürür. İşte, aşkın derinliğini temin eden enerji de buradan sağlanır.

Buraya kadar söylenenler sağlıklı aşk ilişkisini tanımlamaktadırlar. Peki, aşırıya kaçılırsa ne olmaktadır? Freud bunu, 'idealleştirme' olarak değerlendirir. Şöyle söyler; sağlıklı sınırları içinde aşık olduğumuz zaman, sevgi nesnemize kendi benliğimize davrandığımız gibi davranırız. O nedenle aşık olduğumuz zaman, önemli ölçüde narsisistik libido nesneye akar. Aşki seçimlerimizin bir çoğunda nesne, kendi benlik idealimizin bir ikamesi gibidir. Aşık olduğumuz nesneyi, kendi benliğimizde ulaşmak istediğimiz ve şimdi narsisizmimizi doyurmaya yarayacak olan bu özelliklerinden dolayı severiz. Ancak aşkta ölçü kaçtığında, yani aşk nesnesi idealleştirildiğinde, doğrudan cinsel doyum talep eden dürtüler tümüyle arka plana atılır. Benlik daha alçakgönüllü bir yere konulurken, nesne gitgide yüceltilir. Bu, benlik libidosunun, yani narsisistik libidonun tamamı elden çıkıncaya kadar devam eder. Sonunda nesne benliği tüketir. Aynı çerçevede, benliğin nesneye bu adanışı neticesinde, benlik idealine yüklenen işlevler de tümüyle işlerlikten kalkar. Bu kurumun yapabileceği her türden eleştiri susmuştur. Nesnenin yaptığı ve istediği her şey doğru ve kusursuzdur. Nesne uğruna yapılmayacak hiçbir şey yoktur. Aşkın gözü iyice körleşmiş ve vicdan devre dışında kalmıştır. Ölçsüzlük suç derecesine varabilir. İşin özeti şudur: Nesne, benlik idealinin yerine konmuştur. Freud'a göre, aşık olmakla hipnotize olmak arasında da pek bir fark yoktur. Hipnotiste boyun eğişte de, aşk nesnesine boyun eğişe benzer bir alçakgönüllülük vardır. Hipnotize edilenin tüm girişim gücü felç olur, hipnotist benlik idealinin yerini alır.

Narsisizm kavramını, 'nesne seçimi' bağlamında da ele almak gerekir. Nesne seçimi kavramı literatüre 1905 tarihinde, 'Üç Makale' ile girmiştir. Nesne seçimi deyince, o nesnenin sevgi nesnesi olarak seçimi anlatılmak istenir. Nesne seçimlerine yol gösteren, infantil dönemdeki nesne seçimleridir. Bu

andaki seçim, daha sonraki sevgi nesnesi seçimlerinin de karakteristiklerini belirleyecektir. Kuşkusuz bu seçim rasgele bir seçim değildir. O nedenle Freud, Üç Makale’de, ‘bir nesnenin bulunması’ndan söz eder.

Freud temel olarak iki tür nesne seçimi olduğunu söyler: ‘Narsisistik tipte nesne seçimi’ ve ‘anaklitik tipte nesne seçimi’. Narsisistik tipte nesne seçimi, kişinin kendisi ile ilişkisini model olarak alır ve böylece, kendisindeki birtakım özellikleri temsil edenle ilişki kurulur. Örneğin homoseksüeller, sevgi nesnesi olarak, kendilerini model olarak aldıkları kişileri seçerler. Narsisistik tipte nesne seçimi, anaklitik olana karşıttır. Anaklitik olanda bir ön nesne ilişkisinin yeniden üretimi söz konusu değilken, narsisistik olanda, kişinin kendisi ile ilişkisi model alınır. Freud, narsisistik nesne seçimini, narsisizm ile heteroseksüalite arasında bir aşama olarak alır. 1937 tarihli, ‘Sonlu ve Sonsuz Analiz’ isimli yazıda da vurgulandığı üzere, homoseksüeller nesne seçerken, kendilerini besleyen anneleri ile özdeşleşen kendilerini model olarak alırlar.

Freud, narsisizm olgusu çerçevesinde kadın ve erkeğin cinsel yaşamlarını değerlendirdiğinde, belirgin ayrımlar sap-tar. Bilindiği üzere çocuğun ilk nesne ilişkisi, beslenme gereksiniminin karşılanmasına dönük, oral ve yaşamsal bir ilişkidir. Böylece nesneye bağlanmanın özgün örneğini, çocuğun kendisini besleyen, bakan ve koruyan anneye veya bir anne yedğine bağlanmasında görürüz. Buna, anaklitik türde bağlanma denir. Psikanalitik araştırmalar ikinci türde bir bağlanmayı da ortaya koyar. Pervertler ve homoseksüeller gibi libidinal gelişmeleri açık olarak bozukluklar gösteren kişilerde, anne değil, kendi selfleri model olarak alınmaktadır. Sevgi nesnesi olarak kendilerini arayan bu kişilerin seçimleri, narsisistik türde bir nesne seçimidir.

İnsanların, anaklitik ve narsisistik türde sevgi nesnesi gösterenler olarak iki kümeye ayrılmaları kuşkusuz düşünülemez. Çünkü, her iki tür seçim de herkese açıktır ve kişi, birine ya da diğerine öncelik tanıyabilir. Sonuç olarak, insanda iki özgün cinsel nesne vardır: kendisi ve kendisini besleyen kadın.

Kadın ve erkek cinsiyetlerinin karşılaştırılması, evrensel olmasa da cinsel nesne seçimleri açısından temel ayrımlar taşıdıklarını gösterir. Freud, 'tam nesne sevgisi' türündeki bağlanmanın erkeğe özgü olduğunu düşünür. Burada, belirgin bir cinsel aşırı değerlendirme söz konusudur. Bu aşırı değerlendirme, özgün narsisizmin sevilen nesneye aktarılmasından kaynaklanır. Bu yatırım tarzı, aşık olmaya yatkınlığı da hazırlayandır. Aşık olma, sevgi nesnesi adına benlikten çekilen libido ile sağlandığından, benlikte yoksullaşmaya yol açar.

Buna karşılık kadın cinsiyetinde farklı bir seyir söz konusudur. Pubertenin başlaması ile birlikte, cinsel organlarının olgunlaşması, kadının kendi güzelliğine dönük düşkünlüğünü yoğunlaştırır. Bu aynı zamanda, özgün narsisizmin de yoğunlaşması demektir. Bu ise kadını, nesne seçiminden çok, seçilen nesne olmaya hazırlar. Gereksinimleri sevmekten çok, sevilmeye yöneliktir. Böylece kadın, kendi narsisizminden vazgeçen ve sevgi nesnesi arayışında olan erkek için de cazip hale gelir. Ama bu gelişmelerin bir de öteki yüzü vardır. Bunca yoğun sevilme talebini karşılamaya soyunan erkek için kadının yapısı, zaman zaman erkeğe zorluklar yaşatır ve erkeğin yakınmalarına neden olur.

Freud'a göre, maskülin tarzda seven kadınlar da az değildir. Bunlar, puberte öncesi kendilerini maskülin olarak hissetmişler ve gelişimlerini maskülin bir çizgide sürdürmüşlerdir. Matürasyonları tamamlanıp bu eğilimleri fiziksel bir engelle karşılaştığında, erkek gibi, tam bir nesne sevgisi oluşturarak bu eğilimlerini devam ettirirler. Ayrıca kadınların tam nesne

sevgisine yönelik bir yolları daha vardır. Doğurdukları, yani kendi bedenlerinden çıkmış olan çocuğu, dışarıdaki bir nesne olarak, tam bir nesne sevgisi ile sevebilirler.

Bütün bu değerlendirmelerden sonra Freud, Narsisizm Üzerine yazısında, narsisistik tipte seçimi genişleterek şöyle bir şema ortaya koyar: Kişi narsisistik tipte nesne seçimine göre:

- 1) Kendisi ne ise onu,
- 2) Kendisi ne idiyse onu,
- 3) Kendisi ne olmak istiyor ise onu,

4) Bir vakitler kendi parçası olmuş olanı sevebilir. Bu ilk üç seçenekte, kişinin kendisini temsil eden seçilmektedir. Ancak, seçim için model oluşturanın, bir imge veya ideal olduğu da vurgulanmalıdır. Ayrıca, nesne seçimi ile model arasındaki benzerlik, birkaç genel özellikten başka bir şey olmayan, tü-müyle kısmi bir şey olabilir. Dördüncü olasılık kapsamında Freud'un aklında olan ise annenin, bir zamanlar kendi parçası olan çocuğuna ilişkin narsisistik sevgisidir. Bu durumda an-ne, yitik beraberliği yeniden keşfetmeye ve yapılandırmaya koyulur.

Yine bir kişi, anaklitik türde nesne seçimine göre de:

- 1) Kendisini besleyen kadını,
- 2) Kendisini koruyan erkeği sever.

Öte yandan, sevgi dolu anne-babaların çocuklarına yönelik tutumlarına baktığımızda, nesne seçiminde aşırı değer verme olarak tanıdığımız şeyin, her türlü mükemmelliği çocuklarına yükleme eğiliminin ağır bastığını görürüz. Ayrıca, çocukları kendi ideallerini yaşama geçirecek adaylar olarak görmelerinin de, canlanan bu narsisistik kaynaktan beslendiği söylenebilir.

Nesne ve Nesne İlişkileri

Psikanalitik açıdan 'nesne'; dürtünün (libidinal veya agresif) doyum amacıyla yöneldiği ve yatırıma tabi tutulan şeydir. Nesne; kısmi bir nesne veya bir kişi, gerçek veya fantastik bir nesne olabilir. 'Nesne ilişkileri' de, nesneye yönelik, ruhsal tutum ve davranışlarınızı içerir. Psikoseksüel gelişim evrelerini tanımlarken, bu evrelerin, az veya çok özgül bir tarzda bir erotojenik bölgenin baskınlığını ve o bölgeye özgü nesne ilişkilerini içeren gelişim basamakları olduğunu belirtmiştik. Aslında bütün bir vücut, erotojen bölge sayılabilir; ancak bazıların baskınlığı söz konusudur ve böylece bu bölgelere yönelik libidinal yatırım yoğunluğu aynı zamanda dış dünya ile ilişkilerimizi (nesne ilişkilerimizi) de belirler. Sözelimi oral evrede, oral bölge, beslenme dürtüsünün kaynağı olan açlık tarafından uyarılıp baskın bir erotojen bölge haline getirilir. Ancak, bu dürtüsel uyarılmışlığın ortadan kaldırılması amacı da çocuğun, besleyici nesneye yönelimini sağlar. Bu çerçevede yaşananlarsa, çocuğun nesne ilişkilerinin niteliğini tayin eder. Oral evrede, alım-verim ilişkilerini, temel güven ve güvensizliği; anal evrede ise etkinlik ve edilginliği, özerkliği tayin ettiği gibi.

Bilindiği üzere cinsellik, 'Üç Makale'nin 1905'te yayımlanışından sonra iki ana yönelim içinde tanımlanmıştır:

1) Pregenital,

2) Genital cinsellik. İlk evre çerçevesinde Freud'un dikkati, nesne ilişkilerinden ziyade, bu sürecin otoerotik niteliği ile ilgilidir. Çocuklukta dürtü parsiyel olarak tanımlanır. Dolayısıyla yerel (local) hoşnutluğa veya organ hazzına dönük yaşanır, dürtünün yöneldiği çevre nesnelerden daha çok önemsenir. Gerçek anlamda nesne seçimi, yalnızca genital evrede gündeme gelir. Böylece cinsel yaşam bir bütünlük kazanmakla

kalmaz, aynı zamanda diğer insanlara dönük kesin bir yönelim de kazanır.

Bilindiği üzere 1905-1924 arası dönemde, infantil otoerotizm ile genitalitenin nesne seçimi arasında, tedricen azalan bir kuramsal karşıtlık gözlemlenir. Aslında, pregenital libidinal aşamaların her biri, özgün nesne ilişkileri olarak da tanımlanır. Böylece, otoerotizmin gerçek veya fantastik bir dış nesne bilgisine sahip olmadığını ima eden başlangıçtaki yaklaşım da ortadan kaldırılmış olur. Parsiyel veya komponent dürtüler, yalnızca bir erotojenik bölgeyi değil, 'kısmi (part) nesne'yi de ima ederler. Bu noktada, 'dürtüsel nesne' ile 'sevgi nesnesi' arasındaki ayrımı gözetmek gerekir. İlkinde, nesnenin, dürtünün doyum istemini karşılama yeterliliği esas belirleyicidir. Böyle bir nesne, bir kişi olabileceği gibi, vücudun bir kısmı da olabilir. Ancak sevgi nesnesi -bu arada nefret de söz konusudur- ile ilişki bir farklı unsuru içerir. Burada anılan aşk ve nefret, dürtülerin nesneleriyle ilişkisinden ziyade, 'tüm (total) benlik' ile nesneleri arasında telakki edilir.

Psikoseksüel gelişim açısından ortaya koymak gerekirse, şöyle bir ayırım yapılabilir: Kısmi nesne (dürtünün nesnesi ve esas olarak pregenital nesne) ve tüm nesne (aşk nesnesi ve esas olarak genital nesne). Kişi, ilkinden ikincisine; parsiyel dürtülerin, genital organizasyon çerçevesinde tedrici bütünleşmesi ile varır. Bu bakış çerçevesinde genital aşama; nesne kalitelerinin zenginliği, çeşitliliği ve özerkliği üzerine kurulmuştur.

Peki, nesne ilişkileri deyiminden neyi anlıyoruz? Günümüz psikanalitik çevrelerinde çok revaçta olan bu deyiş, kabaca söylemek gerekirse, bir kişinin dünya ile ilişki tarzını belirler. Biraz daha genişletecek olursak bu ilişki, o kişinin nasıl bir kişilik örgütlenmesine sahip olduğunu, fantastik nesne kavrayışının hangi ölçüleri içerdiğini ve o kişiye özgü savunma türle-

rinin neler olduğunu betimler. Öte yandan, bir öznenin nesne ilişkileri tiplerinden söz ederken ya gelişimsel bir noktayı (örneğin, oral nesne ilişkisi gibi) ya da psikopatolojik bir noktayı (örneğin, melankolik nesne ilişkisi) vurgulamış oluruz.

Ödipus Karmaşası

Ödipus karmaşası terimi, Freud'un yazılarında 1910 yılına dek yer almamakla birlikte, gerek kendi kendini analizi çerçevesinde, gerekse hastalarla çalışmasında farkında olduğu bir kavramdır. 1897'de Fliess'e yazdığı mektupta, Ödipus Reks öyküsündeki karmaşanın çok inandırıcı olduğunu, çünkü herkesin içinde bu karmaşaya ait uzantıların olduğunu vurgular.

Ödipal karmaşa, çocuk cinselliğinin en önemli olgusudur. Bu süreç, iki nedenden dolayı oldukça karmaşıklık sunar. Birincisi, anne-baba-çocuk üçlüsünü içermesi; ikincisi de her bireyin doğal biseksüalitesi.

Karmaşanın erkek çocuğundaki gelişimine bakacak olursak şunları gözlemleriz: Bildiğimiz üzere, memedeki küçük çocuk, annesi ile anaklitik türde bir nesne ilişkisini yaşar. Yani anneyi libidinal yatırıma tabi tutar. Öte yandan, babayla da belli ölçülerde özdeşimsel bir ilişkisi vardır. Bir süre bu iki yatırım yan yana sürdürülür. Ancak, erkek çocuğunun anneye yatırımı daha bir yoğunluk kazandığında, baba, anneye ilişkisinde bir engel olarak yaşanır. Bu durum ödipal karmaşaya yol açar. Çocuğun o ana dek babayla kurduğu özdeşimsel ilişki, düşmanca bir nitelik alır. Annenin yanında babanın yerini almak için, babadan kurtulma arzularına dönüşür. Yani, babaya dönük duygularında ambivalans belirgin hale gelir. Böylece erkek çocuğun karmaşa içeriği, anneye yönelik libidinal yatırım yoğunluğunu ve babaya yönelik ambivalansı içerir.

Aslında, bu basit ödipal karmaşa biçimlenmesi en yaygın

olanı değildir. Pratik amaçlarla, basitleştirmeyi ve şematizasyonu yansıtmaktadır. Daha dikkatli bir inceleme, 'pozitif' olanın dışında, 'negatif' yönelimli ödipal karmaşayı da açığa çıkarır. Bu durum, çocuktaki özgün biseksüaliteye dayanır. Bu durumda erkek çocuk, bir kız çocuk gibi davranarak, babasına karşı cinsellik içeren feminin bir tutuma; annesine yönelik de kıskançlık ve düşmanlık içeren bir tutuma girer.

Bu şekilde, ödipal karmaşanın çocuğa doyum açısından iki olasılık sunduğunu görürüz; 'aktif' ve 'pasif' olan. Birinci olasılıkta çocuk, kendisini maskülin bir tarzda babanın yerine koyarak anneye cinsel ilişkiye girmek; ikincisinde ise annenin yerini alarak baba tarafından sevilme ister.

Ödipal Karmaşanın Çözülümü

Erkek çocuk genitallerinin duyarlılığını ayırmsar ve onlarla oynamaya başlar. Küçük çocuk, gerek penisi ile oynadığı için, gerekse de yatağını ıslattığı için özellikle de anneden kastrasyon tehditleri alır. Bu işi yapacak olan da genellikle baba veya doktordur (Ebeveynler tarafından noktürnal enkontinans, penise ilginin bir kanıtı ve sonucu olarak çocuğa aktarılır. Muhtemelen doğrudur da. Uzun süren yatak ıslatma, erişkinlerdeki boşalma ile eşdeğerli olarak kabul edilir. Bu aynı zamanda, çocuğu mastürbasyon yapmaya iten genitallerdeki duyarlılığı da ifade eder). İşte, çocuğun ödipal karmaşadan çıkmasına yol açan, bu kastrasyon tehdididir.

Psikanaliz iki deneyime ayrıca önem verir: memeden kesilme ve bağırsak içeriklerini bırakmaları yönünde çocuklara yöneltilen istemler. Kastrasyon tehdidi ortaya çıktığı zaman, bu deneyimlerin etkili olduğunu gösteren bir kanıt yoktur; ama erkek çocuğun kastrasyona inanmaması, kadın genitallerine ait gözlemi ile kırılır. Penise sahip olmaktan dolayı gururlu olan çocuk, er veya geç kız çocuğunun cinsel organını görür

ve bunun yaratılış sorunu olduğunu takdir edemez. Bu gözlem ile birlikte kastrasyon tehdidi etkili olur ve penis kaybı tasavvur edilebilir hale gelir.

Ebeveynlere karşı ödipal bir tutum içinde olan çocukta mastürbasyon, ödipal karmaşaya bağlı cinsel uyarılmanın genital bir boşalımı olarak, bu dönemin cinsel yaşamı içinde yer alır ve daha sonraki yıllarda da bu ilişkiye ait önemini sürdürür.

Çocuk, doyum veren cinsel birleşmenin ne olduğuna ilişkin müphem bir bilgiye sahiptir. Penis bunda rol alıyor olmalıdır. Cinsel organındaki duyumlar da bunun bir kanıtıdır. O zamana dek, kadınların da bir penise sahip olmasından kuşku kulanmasına neden olacak bir olay olmamıştır. Ancak şimdi, kastrasyon olasılığının kabulü, kadınların kastre edilmiş olduğu yönündeki izlenimi, ödipal karmaşadan doyum sağlamanın her iki yolunu da kapatır. Karmaşanın daha önce sözü edilmiş olan her iki yönelimi de, penis kaybını getirecektir: maskülin olanda bir cezalandırma, feminin olandaysa bir ön koşul olarak. Çocuk bu durumda iki şey arasında seçim yapmak durumundadır: Ya kendisi için yoğun narsisistik değeri olan penisini ya da parental nesnesine yönelik libidinal yatırımını muhafaza edecektir. Bu çatışmada doğal olarak çocuk, yoğun narsisistik değeri olan penisinden yana seçimini kullanır ve çocuğun benliği ödipal karmaşadan vazgeçer.

Bu süreçte erkek çocuk, annesine yönelik libidinal nesne yatırımından vazgeçmek zorundadır. Anneye olan cinsel yatırım deseksüalize edilir ve böylece, anne ile ilişki de nötralize dürtü enerjisi ile yaşanan sevgi ilişkisi olarak korunmuş olur. Öte yandan, baba ile ilişki de özdeşimsel niteliği ile devam eder. Bu yolla ödipal karmaşanın çözülümü, erkek çocuğun kişiliğinde masküliniteyi yoğunlaştırır. Babanın ya da ebeveynlerin yetkesi (otoritesi) benlik içine alınır (introjekte edi-

lir) ve bu da üstbenlik oluşumunun ana yapısını belirler. Üstbenlik, babanın şiddetini üzerine alır ve ensest eğilimlerine karşı onun yasaklarını sürdürerek, benliği ensestiyöz libidinal nesne yatırımının geri dönüşüne karşı güvencede tutar.

Ödipal karmaşaya ait libidinal eğilimler, kısmen deseksüalize edilmiş ve yüceltilmiş, kısmen de amaçları inhibisyona uğratarak sevgi impulslarına dönüştürülmüşlerdir. Tüm bu süreç, bir yandan yok olma tehlikesine karşı cinsel organı korurken, bir yandan da temel işlevinden onu uzaklaştırarak felç etmiş olur.

Benliğin ödipal karmaşadan uzaklaşması bir bastırma olarak tanımlanabilirse de aslında bastırmadan daha fazlasını içerir. İdeal ölçüleri içinde, karmaşanın yıkılıp ortadan kaldırılmasına eşdeğerdedir. Eğer benlik, bastırmadan daha fazlasını başaramaz ise, bu durum altbenlik içinde bilinçdışı olarak sürer ve patolojik etkisini daha sonra gösterir.

Böylece analitik gözlem; fallik örgütlenme, ödipal karmaşa, kastrasyon tehdidi, üstbenlik oluşumu ve latens dönemi arasındaki bağlantıları tanımanıza olanak sağlar. Buraya kadar söylenenlerle yalnızca erkek çocuklarına gönderme yapılmaktadır. Peki, küçük kız çocuğunda buna karşılık düşen gelişme nasıl olmaktadır?

Bu konuda elimizdeki malzeme daha müphem ve boşluklarla doludur. Kız çocuğunda da ödipal karmaşaya bağlı olarak bir üstbenlik ve bir latens dönemi gelişmektedir. Bu cinsiyete de fallik bir örgütlenme ve kastrasyon karmaşası atfedebilir miyiz? Bu soruya yanıt olumludur. Ancak burada durum, erkek çocukta olanla aynı değildir.

Kız çocuğunun, erkek çocuğuna göre temel farklılıklarından biri, fallik süreçte ilk aşk nesnesini değiştirmek durumunda oluşudur. Freud, 1931 tarihli *Kadın Cinselliği* isimli yapıtında bu ayrımı şöyle vurguluyor: "Normal ödipus karmaşa-

sında çocuk, karşı cinsten ebeveyne yaklaşmak eğilimindedir. Kendi cinsinden olan ebeveyne ise düşmandır. Erkek çocukta bunu açıklamak zor değil, çünkü onların ilk aşk nesneleri anneleridir. Ödipal süreç içinde de öyle kalır ve anneye duyulan sevgi derinleşirken, baba da düşmanlığın yönlendirildiği bir karşıt olur. Peki, kız çocuğu ne şekilde ve ne için ilk aşk nesnesi olan annesinden ayrılacak ve babaya yönelecektir?"

Kız çocuğundaki bir diğer temel ayırım da yönlendirici erotojenik zonla ilgilidir: "Aynı zamanda kızın önünde duran bir diğer görev de, yönlendirici erotojenik bölge olarak ağırlığı, klitoristen vajinaya taşmaktır... Doğuştan herkesin biseksüaliteye yatkınlığı olduğuna kuşku yoktur. Ancak bu, kadınlarda erkeklerdekine göre daha açıktır. Erkeklerde yönlendirici cinsel bölge ve cinsel organ tek olduğu halde, kadında hem erkek organına benzer klitoris, hem de ana kadın organı olan vajina vardır... Kadınlarda çocukluk cinselliğinin genital ifadesi daha çok klitorisle ilişkilidir. Cinsel yaşamları da böylece iki evre gösterir: maskülin ve feminin. Kadın gelişiminde bir evreden diğerine geçiş varken, bunun benzeri erkekte yoktur."

Küçük kız çocuğu için klitorisi başlangıçta penise eşdeğerdedir. Ancak kız çocuğu, karşı cinsten oyun arkadaşı ile bir kıyaslama yaptığında, eksikli olarak yaratıldığını fark eder. Bir süre kendisini daha sonrasına dair bir beklentiyle avutur. O da büyüdüğünde, erkek çocuğunki kadar büyük bir uzantıya sahip olacaktır. Buradan kadınların maskülinite karmaşası gelişir. Kız çocuğu da başlangıçta bunun bir yaratılış sorunu olduğunu idrak edemez. Kendisinin de bir tarihte, erkek çocuğunki gibi bir organı olduğunu ve bunu kastrasyonla yitirdiğini düşünür. Erkek çocuk kastrasyon olasılığından endişe ederken, kız çocuğu kastre edilmişlik duygusunu yaşar.

Kız çocuğu, erkeğin üstünlüğünü ima eden kastre edilmişlik olgusuna isyan eder. "Bu durumda üç gelişim doğrultusu söz konusudur:

1) Cinsellikten genel çekilme: Küçük kız çocuğu, erkek çocukla kıyaslanmaktan ürkmüş, klitorisi ile doyumsuzdur. Falik etkinlikten, diğer alanlardaki masküliniteden vazgeçer.

2) Tehdit edilen maskülinitesine küstah bir iddiacılıkla sahip çıkar. Daha ileri yaşlarda bir penise sahip olma umudu vardır. Bu umut yaşamın amacı haline gelir... Kadında bu 'maskülinite karmaşası' açık (manifest) homoseksüel nesne seçimi şeklinde sonuçlanabilir.

3) Normal kadınsı tutuma erişilen yol. Bunda baba nesne olarak alınır, ödipal karmaşanın feminin biçimi yaşanır. Ödipal karmaşa kadında, kastrasyonun etkisi ile yıkılmaz, fakat yaratılır..."

Böylece kız çocuklarında kastrasyon korkusu dışarıda kalmaktadır. Bu, infantil cinsel örgütlenmenin yıkılması ve üstbenliğin kurulmasında, güçlü bir güdünün devre dışı kalması demektir. Kız çocuğunda bu türden değişmelerin, erkek çocuklarında olmadığı ölçüde, kız çocuğunun sevgi kaybı tehdidi ve dışarıdan verilen gözdağı ile yetiştirilmesine bağlı olduğu görülür. Kız çocuklarında ödipal karmaşa, erkek çocuklarında olandan daha basittir. Büyük çoğunlukla, annenin yerini alma ve babaya yönelik feminin tutuma denk düşer. Penisten vazgeçilmesi ancak bazı ödünleyici çabalarla kabul edilir. Penis kıskançlığı, simgesel bir düzeyde, babadan hediye olarak bir bebek alma ve ona bir bebek doğurma arzusuna dönüşür. Bilinçdışında güçlü bir yatırımla korunan bu arzu, kız çocuğunun daha sonraki cinsel rolü için hazırlanmasına yardımcı olur.

Kız çocuğundaki ödipal tutum, anneyle özdeşimin yoğunlaşması veya böyle bir özdeşimin ilk kez kurulması ile sonuç-

lanabilir. Böyle bir gelişme içinde, kız çocuğunun feminin kişiliği yerleşecektir. Diğer bir sonuç ise, terk edilmiş olan libidinal nesne ile özdeşleşilmesidir. Böylece kız çocuğunun maskülinitesi belirgin hale gelir. Böyle bir sonuç, masküliniteye yatkınlığın yeteri kadar güçlü olup olmamasına bağlıdır.

Kız çocuğunda cinsel dürtüye sadistik katılım, klitoris gelişiminin güdük kalması nedeniyle, erkek çocuğuna kıyasla daha az güçlüdür. Bu da, cinsel eğilimlerin, sevgi türünden amacı ketlenilmiş eğilimlere dönüşümünü kolaylaştırır. Kızlarda bu gelişim süreçlerinin, genelde tamamlanmamış ve müphem olduğunu kabul etmek gerekir.

Buraya dek, Freud'un 1924 tarihli, *Ödipus Karmaşasının Çözülümü* isimli yapıtından yararlanılarak anlatılmış olan ödipal karmaşa; kastrasyon tehdidi/cinsel gözdağı, üstbenlik oluşumu ve latens döneminin ortaya çıkışı arasındaki zaman sıralaması ve nedensellik ilişkileri, hayli tipik ölçüler içinde tanımlanmıştır. Bu çerçevede yaşanan değişikliklerin, o bireyin gelişiminde önemli etkilere sahip olduğunu vurgulamak gerekir.

Üstbenlik Oluşumu

Bilindiği üzere, ödipal karmaşanın yıkılım sürecinde çocuk, anne-babaya ilişkin yatırımlarından (yani, nesne yatırımlarından) vazgeçer. Örneğin erkek çocuk, anneden cinsel dürtüsünü çekerek deseksüalize eder. Babadan çektiği agresif dürtüsünü ise dezagresivizasyona uğratar. Buna, nötralizasyon diyoruz. Ortaya çıkan da nötralize dürtü enerjileridir ve izleyen süreçte de, özdeşimler ve yüceltmelerde kullanılacaklardır. Böylece, Freud'un *Grup Psikolojisi ve Ego Analizi* isimli yapıtında belirttiği üzere, anneden çekilen libidinal dürtünün nötralize hali, erkek çocukta gerek anneye, gerek diğer kadınlara, gerekse de tüm insanlara yönelik (yüceltilmiş, cinsellikten arındırılmış) sevgiye kaynaklık ederken; yine aynı nötral

dürtü enerjisi hem babayla hem de diğer insanlarla özdeşime kaynaklık eder. Böylece, sağlıklı olarak ödipal karmaşadan çıkan erkek çocuk; babası gibi bir erkek olarak, annesi gibi bir kadını sevmenin altyapısını oluşturmuş olur. Kız çocuğunda da karşı cins yatırım nesnesinin baba olduğu unutulmamak koşuluyla, benzer bir dürtü ekonomisi söz konusudur. Kız çocuğu da sağlıklı bir ödipal karmaşa çözülümünün sonunda annesi gibi bir kadın olup, babası gibi bir adamı sevmenin altyapısını edinmiş olur. Bir başka deyişle, benlikte gerçekleşen bu özdeşimler aracılığıyla, aslında ebeveynlerin üstbenlikleri ile özdeşleşilir. Kuşkusuz son çözümlemede özdeşleşilmiş olan, babanın encest yasağına dayalı kültürel ölçütü/yetkesidir. Böylece, encestiyöz eğilimler, babanın içselleştirilmiş yasağı sayesinde, bir bakıma ondan alınmış kuvvetle bastırılır. O nedenle üstbenlik, sonraki bütün etkilere açık olsa da baba karmaşasından köken alması dolayısıyla, kendisine verilen karakteri yaşam boyu korur. Burada bir önemli nokta da, karşı cins ebeveyninden cinsel dürtünün çekilmesi ve deseksüalize edilmesi sonucunda, cinsel dürtünün toplam füzyon kapasitesinin düşmesidir. Bu da deagresivize edilenin dışındaki agresif dürtü enerjisinin füzyona yeterince sokulamamasına ve bir tür agresyon serbestleşmesine yol açar. Sonuçta bu agresyon, babadan içselleştirilen yasağın (bir başka deyişle üstbenliğin) sertlik ve acımasızlığını artıracak şekilde ona katılır.

Üstbenlik teriminin Freud tarafından analitik kurama katılışı, 1923 tarihli, *Ego ve İd* isimli, ruhsal aygıtın yapısal (structural) tanımlanışına yer verdiği yapıtı ile olmuştur. Üstbenlik, eleştirel işlevleri üstlenen bir kurum olarak benlikten ayrılır ve onun üzerinde belirleyici olur. 1917 tarihli, 'Yas ve Melankoli' isimli yazıda belirtildiği üzere, yas ve melankoli gibi patolojik durumlarda kişi, bu kurumun eleştirilerinin hid-

detini duyumsar: "Böylece, benliğin bir parçasının, benliğin üzerinde ve adeta onu nesnesi gibi alarak, nasıl da yargılamaya tabi tuttuğunu görürüz."

Freud, bu tarzda bir kurumu ilk kez 1914-15'te belirler. Bu kurum iki bölümden oluşur; benlik ideali ve eleştirel olan bölüm. Daha sonra 1921'de, *Ego ve İd*'de tanımlandığı şekliyle de üstbenlik, yasaklara ve ideale dönük işlevleri kapsar. Öte yandan benlik ideali, özgül bir altyapı olarak öne sürülürken, üstbenlik, yasayı ve itaatsizliğin yasaklanmasını yapılan-dıran bir kurum olarak anılır.

Freud'a göre, üstbenliğin biçimlenişi, ödipal karmaşanın meylettirdiği bir olgudur; çocuk, ödipal arzularını, yasaklandığı için terk etmek zorunda kalır. Ebeveynlerine yönelik yatırımlarını onlarla özdeşime aktarır. Böylece yasağı içselleştirir. Freud bu noktada, kız ile erkek çocuk arasındaki gelişimsel farklılığa işaret eder. Erkek çocuğunda ödipal karmaşa, kaçınılmaz olarak, kastrasyon tehdidi ile çatışmaya girer. 1933 tarihli, *Psikanalize Yeni Giriş Konferansları*'nda vurguladığı üzere "... bunun mirası olarak, şiddetli bir üstbenlik kurulur." Kızlarda ise tersine, kastrasyon karmaşası, ödipal karmaşayı yıkan değil, onu hazırlayandır. Kızlar ödipal karmaşa içinde belirsiz uzunlukta bir süre kalır, karmaşayı yıkmaları geç ve hatta tam olmayan bir şekildedir. Bu koşullarda, üstbenliğin biçimlenişi zorluklar arz eder, bildik kültürel anlamın sağlamlık ve bağımsızlığına ulaşması mümkün olmaz.

Üstbenliğin oluşumu, her ne kadar, sevgi ve düşmanlık içeren ödipal arzuların terk edilmesine dayalı olsa da, Freud'a göre kendine özgü saflığına ulaşması, toplumsal ve kültürel gerekliliklerin (yani, eğitimin, dinin ve moralitenin) katkılarıyla olur. Öte yandan; klasik kuramın üstbenliğin biçimlenişine dair andığı bu zamanlamadan daha öncesinde de, pre-matür veya bir ön şekilleniş olarak, bir üstbenliğin varlığı ileri

sürülür. Böylece bazı yazarlar, kesinlikle, yasaklamaların içselleştiriminin ödipal karmaşanın yönlendiriciliğinden daha önceye uzandığını vurgularlar. Bu, ta başlangıçtan itibaren alınan eğitime, özellikle de, Ferenczi'nin 1925 tarihli *Cinsel Alışkanlıkların Psikanalizi* isimli yapıtında belirttiği üzere, sfinkter denetimi eğitimine (sfinkter ahlakı) dayanır.

Freud, *Psikanalize Yeni Giriş Konferansları* isimli yapıtında, üstbenliğin kuruluşunun, ebeveyn kurumu ile özdeşimin başarılı bir örneği olduğunu vurgular. Bu vurgu bize, üstbenlik kuruluşundaki özdeşimin, başkalarıyla değil, ebeveyn kurumu ile olduğunu ima eder. Freud, bu durumu açıkça şöyle belirtir: "Böylece çocuğun üstbenliği, ebeveynleri değil, onların üstbenliklerini model alarak kurulur. Bunun içeriğinde de, zamana dirençli değer yargıları vardır. Bu suretle üstbenlik kuruluşu, bu değerlerin kuşaktan kuşağa aktarımı anlamında, geleneğin de devamına aracı olur." Bu açıklama bize; üstbenliğin eleştireliliğinin, yalnızca ebeveynlerinki ile sınırlı kalmadığını, süreç içinde gerçekçi (realistik) ve evrensel olanlarla da tesviye edildiğini ifade eder.

'Benlik ideali' ise, Freud'un yazılarında, anlamı kolaylıkla ve net bir biçimde ayırt edilebilen bir kavram değildir. Bu bir bakıma, ruhsal aygıtın yapısal bölümlenmesi içinde üstbenlik kavramının daha ağırlıkla ele alınmasına bağlanabilir.

Benlik ideali, ilk kez 1914'te, 'Narsisizm Üzerine: Bir Giriş' yazısında geçer. Buradaki tanımı içersinde, ruhsal aygıtın görece özerk ve benliğin gerçek başarılarını değerlendiren bir danışma kurumu gibidir. İdeal olarak yansıtılan, çocukluğun yitirilmiş narsisizminin bir yedeğidir. Burada sözü edilen narsisizm, Freud'un gerçek büyüklük sanrısı (delusion) ile kıyasladığı bir narsisizmdir ve bu narsisizminden çocuk, özellikle de ebeveynlerin eleştirileri ile vazgeçer.

Grup Psikolojisi ve Ego Analizi'nde ise, benlik ideali mer-

kezi bir öneme sahiptir. Freud bu kurumu, benlikten farklılaşan, aşkı cazibeye katılımımızı, hipnotiste itaatimizi, liderlere bağlanmamızı temin eden bir kurum olarak değerlendirir ve tüm bu olgularda sözü edilen öznelerin, benlik idealinin yedeği olarak işlev gördüğünü belirtir.

Bu sözü edilen süreç, insan topluluklarının dayandığı yasanın da temel ilkesidir. Kolektif ideal de etkililiğini, bireysel benlik ideallerinin örtüşmesinden alır: "... birçok birey, bir ve aynı nesneyi, kendi benlik idealleri yerine koymuş ve birbirleriyle kendi benlikleri üzerinden özdeşleşmişlerdir". Öte yandan bu bireyler; ebeveynleri, öğretmenleri, vb.'leriyle özdeşleşerek aynı zamanda birçok kolektif ideali de üstlenmiş olurlar: "Her birey, birçok grubun bir üyesidir. Birçok yönde özdeşimlerle bağlanmış ve kendi benlik idealini birçok model üzerinden inşa etmiştir."

Üstbenliğin ilk kez anıldığı yer olan *Ego ve İd*'de ise üstbenlik, benlik idealinden ayrımsız bir konumda sunulmuştur. Tek bir kurum vardır ve bu da ödipal karmaşanın yönlendirdiği, ebeveynlerle özdeşim sonucunda oluşmuştur. İçerdiği de yasaklamaya ve ideale ilişkin işlevlerdir. Bu üstbenlik, "Baban gibi olmalısın" der, ama bu aynı zamanda, "Baban gibi olmayabilirsin" anlamını da içerir ve bazı şeylerin babanın ayrıcalığı olduğunu ifade eder.

Psikanalize Yeni Giriş Konferansları'nda ise, üstbenlik ve benlik ideali arasındaki ayrım bir kez daha ortaya çıkar. Bu noktada üstbenlik, üç işlevi barındıran bir yapı olarak tanımlanır: Kişinin kendisini gözlemi, vicdan ve ideal. Freud, son iki işlev arasındaki farklılığı, suçluluk duygusuyla aşağılık duygusu üzerine kurar. Bu iki duygu da benlik ile üstbenlik arasındaki gerilimin sonucudur. Bunlardan ilki, vicdanla ilgilidir. İkincisi ise korku duyulandan ziyade sevilen benlik idealiyle ilgilidir.

Üstbenlik ve Suçluluk Duygusu

Freud, 1908 tarihli, *Uygar Cinsel Ahlak ve Çağdaş Sinir Hastalığı* isimli çalışmasında, cinsel dürtünün uygarlık adına denetlendiğini belirtir. 1930 tarihli, *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları* isimli yapıtında ise uygarlığın, kendisini tehdit eden diğer dürtü, yani agresif dürtü ile de kendine özgü bir biçimde başettiğini vurgular. Agresyonun kişinin kendisine yönlendirilmesine, içselleştirilmesine vesile olur. Benliğin, dış dünyanın gerçekleri (yasakları, kısıtlamaları, vb.) ile karşılaşmasından ve benlikten türeyen üstbenlik; dışarıya yöneltilebilecek agresyonu çıktığı yere, yani benliğin kendisine, vicdan kisvesi altında yönlendirir. Freud, 1924 tarihli, *Mazoşizmin Ekonomik Problemi* isimli çalışmasında: "Dış dünyadan dönen yıkıcılık, üstbenlik tarafından alınır, herhangi bir değişmeye uğratılmaksızın, benliğe yönelik sadızının arttırılmasında kullanılır." der. Freud'un, *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları* yapıtında vurguladığına göre, üstbenlik oluşumundaki tek dürtü agresyondur. Çünkü, cinsel arzular da bir dış yetke tarafından engellendiğinde, o kişiye yönelik agresyon ortaya çıkar ve yukarıda söylendiği tarzda halledilir. Kısaca suçluluk duygusunun iki kaynağı vardır: Yetke korkusu ve daha sonra oluşan üstbenlik korkusu. Önceleri, yasaklayan ve yasaklanan somut olarak bellidir. Dışsal yetke ile benlik arasındaki gerilim suçluluk duygusunu oluşturur. Burada duyumsanan gerilim, yetkenin sevgisine duyulan gereksinimle, engellenmesi agresyona yol açan dürtüsel doyum arayışı arasındaki çatışmanın dolaysız bir dışavurumudur Bu ise, pişmanlığa yol açar. Böylece, gerilimden kurtulmak için yasak içselleştirilir ve kişiye/kişiliğe maledilir, vicdan oluşur. Dürtü doyumlarından vazgeçmek, bir yandan dinamik olarak vicdan kaynağına dönüşürken, her yeni vazgeçiş de, vicdanın katılığını ve hoşgörüsüzlüğünü artırır. Vicdan, toplumsal yasakların bekçisi-

dir. Babanın/toplumun sevgisini kaybetme ve cezalandırılma korkusu, bu noktadan sonra, eylemle niyeti bir tutar. Yasağı çiğnemeye niyetlenme bile üstbenliğin gözünden kaçmaz.

Özellikle iki olguda, obsesyonlarda ve melankolilerde suçluluk duygusu belirgindir. Obsesyonlarda benlik, suçluluğun töhmetine başkaldırıp, obsesif nevroza özgü savunmalarla (karşıt-tepki kurma/reaction formation, yer değiştirme/displacement, yalıtma/isolation, yapma-bozma/undoing, vb.) suçluluk duygusu ile başetmeye çalışırken; melankolide, üstbenliğin saldırganlığının yönlendirildiği nesne, özdeşimle benlik içine alınmış olduğundan benlik, üstbenliğin saldırganlığından kurtulamaz. Dolayısıyla melankolikler intihar tehlikesine açıkken, obsesifler intihar tehlikesinden bağışıktır. Histeriklerde ise suçluluk duygusu benlik tarafından bastırılarak uzaklaştırılır.

Kaynaklar

- Freud, S. (1908) *'Civilized' Sexual Morality and Modern Nervous Illness*, Standart Edition, Vol. IX, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1911) *Psycho-Analytic Notes on an Autobiographical Account of a Case of Paranoia (Dementia Paranoides)*, Standart Edition, Vol. XII, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1914) *On Narcissism: An Introduction*, Standart Edition, Vol. XIV, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1917) *Mourning and Melancholia*, Standart Edition, Vol. XIV, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1921) *Group Psychology and The Analysis of The Ego*, Standart Edition, Vol. XVIII, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1923) *The Ego and The Id*, Standart Edition, Vol. XIX, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1924) *The Economic Problem of Masochism*, Standart Edition, Vol. XIX, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1924) *The Dissolution of the Oedipus Complex*, Standart Edition, Vol. XIX, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1930) *Civilization and Its Discontents*, Standart Edition, Vol. XXI, London: Hogarth Press, 1986.

- Freud, S. (1931) *Female Sexuality*, Standart Edition, Vol. XXI, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1933) *New Introductory Lectures On Psycho-Analysis*, Standart Edition, Vol. XXII. London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1937) *Analysis Terminable and Interminable*, Standart Edition, Vol. XXIII, London: Hogarth Press, 1986.
- Laplanche, J. Pontalis, J.-B. (1967) *The Language Of Psycho-Analysis*, London: Karnac Books, 1988.

İNHİBİSYONLAR, SEMPTOMLAR VE ANKSİYETE

Dönüşüme Uğramış Libido Olarak Anksiyete

Freud ilk kez, aktüel nevrozları araştırırken anksiyete sorununu ile karşılaşmıştır. Bu konuda yayımlanmış ilk tartışması, anksiyete nevrozları üzerine olan yazısının başında yer almıştır. O yıllarda Freud, nörolojik çalışmaların etkisi altında olduğundan, psikolojik verileri fizyolojik terimler kullanılarak açıklamaya çalışmıştır. Fechner'i izleyerek, 'süreklilik ilkesi'ni ortaya atmıştır. Bu ilkeye göre sinir sisteminde, en azından sürekliliği sağlamak için, mevcut olan uyarılma (excitation) miktarının azaltılması doğuştan gelen bir eğilim olarak bulunmaktadır. Bu ilkeden yola çıkarak Freud, anksiyete nevrozu olgularında, uyarılma halinin artışının anksiyeteye dönüşerek çıkış yolu bulduğunu ileri sürmüştür. Bu durum başlangıçta, psikolojik belirleyicileri olmayan fiziksel bir süreç olarak değerlendirilmiştir.

Freud 1893-1898 dönemindeki histeri, obsesyonlar ve anksiyete ile ilgili çeşitli yazılarında aktüel nevrozların psikonevrozlardan farklı olarak erken çocukluğa ait çatışmalardan kaynaklanmayıp, o sırada yaşanmakta olan olaylarla bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Aktüel nevrozların bir alt grubu olarak değerlendirdiği anksiyete nevrozunda uyarılma halinin artışının anksiyeteye neden olduğunu ifade etmektedir.

Psikonevrozlarda ise (fobiler ve obsesif nevrozlar) boşalımdan alıkonmuş uyarıcı birikiminin nedeni, psikolojik bir olay olan bastırma (repression) olarak kabul edilmiştir. Sonrasında ise aktüel nevrozlarda olduğu gibi uyarılma halinin artışı

(ya da boşalımdan alıkonmuş libido) doğrudan anksiyeteye çevrilmektedir.

30 yıl içinde Freud bu görüşünü gözden geçirmiş ve 1920'de 'Haz İlkesinin Ötesinde' isimli yazısında, anksiyetenin kişiyi daha büyük bir tehlikeye karşı koruduğu şeklinde sinyal niteliğindeki anksiyetenin öncüsü olabilecek görüşlerini bildirmiştir. 1926 yılında yazdığı 'İnhibisyonlar, Semptomlar ve Anksiyete' başlıklı yazısında ise görüş değişikliğini ayrıntılı olarak ifade etmiştir. 'Cinsellik Üzerine Üç Makale'nin dipnotunda, nevrotik anksiyetenin libidodan ortaya çıktığı ve onun dönüşümünün bir ürünü olduğunun keşfedilmesinin, psikanalitik araştırmaların en önemli sonuçlarından biri olduğu yazılmaktadır.

'İnhibisyonlar, Semptomlar ve Anksiyete' isimli yazısında ise Freud, artık anksiyeteyi dönüşüme uğramış libido olarak değerlendirmemektedir. Bu yazıda, anksiyete, tehlike durumlarına belli bir model üzerinden bir tepki olarak alınmaktadır. Anksiyete nevrozu olgularında, libidonun anksiyeteye çevrildiği fikri artık sürdürülmemektedir.

Travmatik Durum ve Tehlike Durumları

'İnhibisyonlar, Semptomlar ve Anksiyete' isimli yazısında Freud, anksiyetenin iki türü olduğunu ifade etmektedir. Birinci tür anksiyete, travmaya doğrudan ve otomatik bir tepki olarak ortaya çıkar. Bu özelliğinden dolayı 'otomatik anksiyete' adını alır. İkinci tür ise yaklaşan bir tehlikenin sinyali olarak oluşan anksiyetedir ve 'sinyal niteliğinde anksiyete' biçiminde adlandırılır.

Otomatik anksiyetenin temel belirleyicisi travmatik durumun ortaya çıkışıdır. Travmatik durum benliğin başa çıkamayacağı iç ya da dış kaynaklı bir uyaran birikimi karşısında yaşadığı çaresizlik durumunu ifade eder. Bir sinyal olarak ank-

siyete ise travmatik bir durumun ortaya çıkma tehdidine karşı benliğin yanıttır. Böyle bir tehdit, bir tehlike durumu oluşturur. İç kaynaklı tehlikeler yaşam süresince değişiklik gösterse-ler de ortak özelliklere sahiptirler. Bu ortak özellikler, sevilen bir nesnenin kaybını ya da ondan ayrılmayı ya da onun sevgi-sini kaybetmeyi içerir.

Yaşamın farklı dönemlerinde, travmatik bir durumun orta-ya çıkışından sorumlu olan özel tehlike durumları; doğum, bir nesne olarak annenin kaybı, nesne sevgisinin kaybı, penisin kaybı, üstbenlik sevgisinin kaybı olarak sıralanabilir.

Freud'un anksiyete ile ilgili çalışmaları otuz yıl kadar süren bir dönemi kapsamaktadır. Freud, bu süre içinde çeşitli yazıla-rında konu hakkındaki düşünce değişikliklerini dile getirmiştir. Anksiyete ve semptom oluşumuyla ilgili geliştirdiği en kapsamlı görüşlerini ise 1926'da yazdığı *İnhibisyonlar, Semptomlar ve Anksiyete* isimli eserinde toplamıştır. Bu bölümde Freud'un sö-zü edilen eserinin geniş bir özeti sunulacaktır.

İnhibisyonlar, Semptomlar ve Anksiyete

I

İnhibisyon, herhangi bir işlev ile özel bir ilişkiye sahiptir ve her zaman patolojik bir anlam taşımaz. Bir işlevin normal ölçüler içinde kısıtlanmasına da inhibisyon diyebiliriz. Semp-tom ise, bazı patolojik süreçlerin varlığına işaret eder. İnhibis-yon bir semptom da olabilir. Linguistik olarak, inhibisyon te-rimi herhangi bir işlevin basitçe azalması durumunda, semp-tom ise bir işlev bazı alışılmadık değişikliklere uğradığında ya da bundan yeni bir fenomen ortaya çıktığında kullanılır.

İnhibisyon kavramı işlev ile yakından ilişkili olduğu için, benliğin çeşitli işlevlerinin incelenmesi bu konuda yardımcı olabilir.

a) Cinsel işlevlerde basit inhibisyonların etkisiyle çeşitli bo-zukluklar görülebilir. Bunlar, ruhsal empotans olarak sınıflan-

dırılabilir. Cinsel işlevin normal performansı, oldukça karışık bir sürecin sonucu olarak ortaya çıkar. Bozukluk, bu sürecin herhangi bir noktasında olur. Erkeklerde, inhibisyonun olduğu esas evreler şu şekilde sıralanabilir: Libidonun sürecin başlangıcında yolundan sapması (ruhsal olarak haz almama), fiziksel hazırlığın yokluğu (ereksiyon kaybı), cinsel eylemin kısaltılması (erken boşalma), cinsel eylemin kendi doğal sonucuna erişmeden önce kesilmesi (ejakülasyon yokluğu), ruhsal sonucun ortaya çıkmaması (orgazmında haz duygusunun yokluğu). Diğer bozukluklar, pervers ya da fetişist yapının özel durumlarına bağlı olan cinsel işlevden ortaya çıkar.

Bazı inhibisyonlar, anksiyete ortaya çıkartan bir işlevin terk edilmesini açık olarak gösterir. Birçok kadın cinsel işlevden açıkça korkar. Bu tür anksiyete histeri başlığı altında sınıflandırılır. Burada, savunmaya yönelik bir semptom olarak tikslenme (orijinal olarak pasif bir cinsel eylemin yaşanmasına ertelenmiş tepkidir), böyle bir cinsel eylem düşüncesi mevcut olduğunda ortaya çıkar. Birçok obsesyonel eylem ise cinsel yaşantıya karşı güvenlik önlemine dönüşür ve böylece fobik karakterdedir.

b) Beslenme işlevi, en sık olarak, libidonun geri çekilmesinin neden olduğu, yemek yemeye bir isteksizlik durumu ile engellenir. Yemek yeme isteğinin artışı da seyrek değildir. Yemek yeme kompulsiyonu, açlık korkusuna atfedilir. Kusma semptomu, yemeye karşı histerik bir savunma olarak kabul edilir.

c) Bazı nevrotik durumlarda, hareket, yürümeye karşı isteksizlik ya da yürürken hissedilen bir güçsüzlük ile inhibe edilir. Histeride motor aygıtın paralizisi görülebilir ya da ruhsal aygıtın bu özel işlevi iptal edilebilir (abazi).

d) Çalışmanın inhibisyonunda, kişi o işten aldığı zevkte azalma hissederek ya da onu daha az iyi yapabilir hale gelir.

Onu yapmaya zorlanırsa yorgunluk, baş dönmesi gibi tepkiler oluşturur. Eğer kişi histerik ise, o işi yapmasını imkansız kılacak şekilde organik ya da fonksiyonel paralizi görüntüsüne sahip olarak çalışmayı terk eder. Eğer obsesyonel nevrotik ise, ertelemeler ya da tekrarlamalar yoluyla sürekli olarak zaman kaybeder ya da çalışmaktan kendini uzaklaştırır.

Özetle, inhibisyon; benlik işlevinde bir kısıtlanmanın ifadesidir.

Analiz, piyano çalmak, yazmak, yürümek gibi aktivitelerin nevrotik inhibisyonlara maruz kalması durumunda, parmakların ya da bacakların kuvvetli bir şekilde erotize olduğunu gösterir. Genel bir olgu olarak, bir organın erotojenitesi (cinsel anlamı) arttıkça, o organın benlik işlevinin bozulduğu keşfedilmiştir. Yazma sırasında, beyaz bir kağıda bir tüpten sıvı akıtılması, cinsel ilişki anlamını yüklenmiştir. Hem yazma hem de yürüme yasaklanan bir cinsel eylemi temsil ettiği için durdurulur. Benlik, altbenlik ile çatışmaya girmekten kaçınmak için bu işlevlerden vazgeçer.

Kendini cezalandırmaya hizmet eden inhibisyonlar da vardır. Bu, profesyonel aktivitelerin inhibisyonunda sık görülür. Benlik, bu aktivitelerin yapılmasına, başarı ve kazanç getirecekleri için izin vermez. Bunlar, katı bir üstbenlik tarafından yasaklanmıştır. Benlik, üstbenlik ile çatışma durumundan kaçınmak için bunlardan vazgeçer.

Benliğin, basit bir tarzda, daha yaygın inhibisyonları da vardır. Benlik, yas durumunda olduğu gibi, özellikle zor bir ruhsal bir görev yüklendiğinde, duygularının üzerinde fazlaca baskı olduğunda ya da bastırmak zorunda olduğu cinsel fanteziler zihninden akıp geçtiğinde, bu durumun üstesinden gelmek için elindeki enerjinin çoğunu kaybeder. Parasını çeşitli yatırımlara bağlayan bir spekülâtör gibidir. Obsesyonel nevrotik, kendisini öfkeliendiren bir şeyler olduğunda, bunun üste-

sinden, bir ya da birkaç gün süren paralizi edici bir yorgunluk ile gelmeye çalışır. Depresyon ise genel bir inhibisyon ile karakterizedir.

İnhibisyonların, bir önlem alma olarak uygulanan ya da enerji yokluğunun sonucu olarak ortaya çıkan, benlik fonksiyonlarının kısıtlanması olduğunu söyleyebiliriz. Semptomu inhibisyondan ayıran, benliğin içinde yer alan bir süreç olarak tanımlanmaması, benlik üzerine bir eylem olmasıdır.

II

Semptom, hazza ulaşmaktan alıkonmuş dürtüsel bir doyumun işareti ve bu dürtüsel doyum için bir yedektir. Bastırmanın sonucu olarak ortaya çıkar. Bastırma benlik tarafından, üstbenliğin etkisi altında, altbenlikten kaynaklanan bir dürtüye karşı uygulanır. Benlik, bastırma yoluyla dürtünün aracısı olan fikri bilinçten uzak tutar. Analiz, bu fikrin, bilinçdışı bir oluşum olarak sürdüğünü gösterir.

Burada, altbenlikten kaynaklanan ve doyum arayan dürtüye ne olduğu sorusu gündeme gelmektedir. Sorunun yanıtı, doyumdan beklenen hazzın, bastırma yoluyla hoşnutsuzluğa dönüştüğü şeklindedir. Benlik, altbenlikteki bu süreci inhibe etmekte ya da yolundan saptırmaktadır.

Benlik bu etkiyi, özünü oluşturan ve kendisini altbenlikten ayıran, algısal sistemle olan yakın bağlantıları yoluyla sağlamaktadır. Bu sistem, bilinçlilik fenomenine bağlanarak işlev görmektedir. Benlik, sadece dışarıdan gelenleri değil, kendi içinden gelen uyarıları da alır ve haz prensibine uygun olarak mental olayları yönlendirir. Benlik, tehlikeli olarak algıladığı altbenlikte yer alan dürtüsel bir süreçle karşılaştığı zaman, 'hoşnutsuzluk sinyali' verir.

Hoşnutsuzluk sinyali vermek için uygulanan enerji nereden gelmektedir? İstenmeyen bir içsel sürece karşı oluşturu-

lan savunmayı anlamak için, bir dış uyarana karşı uygulanan savunmayı model olarak alabiliriz. Benlik, iç ve dış tehlikeleri, benzer şekilde savuşturmaktadır. Dış tehlike karşısında benlik, kaçma yönünde bir çaba gösterir. İlk yaptığı şey, tehlikeli nesnenin algılanmasından ruhsal yatırımını (cathexis) geri çekmektir. Daha sonra, tehlikeden kendisini uzakta tutmanın daha iyi bir yol olduğunu keşfeder. Bastırma da bu kaçma yönündeki çabaya eşdeğerdir. Benlik, bastırılması gereken dürtüsel temsilciden (bilinçöncesine ait) yatırımını çeker. Bu yatırımı, hoşnutsuzluğun (anksiyetenin) ortaya çıkması için kullanır. Yani benlikte, içsel tehlikeye karşı hoşnutsuzluk ve anksiyete sinyali ortaya çıkmakta ve benlik bastırma işlemine başvurmaktadır. Benlik, anksiyetenin gerçek yerleşim yeridir. Bu şekilde, Freud, bastırılmış dürtünün enerjisinin otomatik olarak anksiyeteye dönüştüğü şeklindeki daha önceki görüşünü de terk etmektedir.

Ekonomik görüş açısından benliğin ruhsal yatırımının bilinç- öncesinden çekilmesi gibi bir etkiyle hoşnutsuzluk ya da anksiyetenin ortaya çıkışının mümkün olmadığı söylenebilir. Anksiyete, mevcut olan belleğe ait izlere (mnemik imaja) uyumlu bir şekilde, afektif bir durum olarak yeniden üretilmiştir. Afektif durumlar, zihinde ilk travmatik yaşantıların tortuları olarak içe alınmıştır (incorporation) ve benzer bir durumla karşılaşıldığında canlanırlar. İnsanda ve diğer memelilerde, anksiyetenin ilk kez doğum sırasında yaşandığı kabul edilmektedir.

Erken, birincil bastırmanın (primal repression) daha yakın zamanda olan durumlar için çekim oluşturduğu farz edilmektedir. Bastırmanın ilk evreleri hakkında çok az bilgi sahibiyiz. Anksiyetenin ilk kez ortaya çıkışı, üstbenliğin ayrışmasının öncesinde olmaktadır. Birincil bastırmayı ortaya çıkartanların, uyaranların aşırı zorlaması ve bu uyaranlara

karşı koruyucu siperin kırılması gibi nicel etkenler olabileceği düşünülmektedir.

Bastırma iki farklı durumda ortaya çıkmaktadır; arzu edilmeyen bir dürtü bazı dış algılar ile uyandırıldığında veya herhangi bir kışkırtma olmadan içsel olarak. Koruyucu siper, sadece dış uyaranlar söz konusu olduğunda mevcuttur, iç dürtüsel taleplerle ilgili değildir.

Eğer benlik, hoşnutsuzluk sinyalini kullanarak, dürtüyü tümüyle bastırma amacına ulaşıyorsa, bizim dışarıdan gözleyerek olan biteni öğrenme olanağımız olmayacaktır. Bu konuyla ilgili bilgileri, bastırmanın az ya da çok başarısız olduğu olgularda bulabiliriz. Böyle bir durumda, dürtü bastırmaya rağmen bir yedek bulmuştur. Ancak bu yedek, çok fazla azaltılmış, yer değiştirmiş ve inhibe edilmiştir ve bu nedenle doyum sağlamaktan uzaktır. Yedek dürtü, haz duygusunun mevcut olmadığı bir kompulsiyon niteliğine sahiptir.

III

Benlik, altbenlik ile özdeşdir ve sadece onun özel olarak ayrılmış bir parçasıdır. Eğer ikisi arasında gerçek bir ayrılma olursa, benlik zayıflığı belirgin hale gelecektir. Ancak benlik altbenliğe bağlı kalırsa ve ondan ayrılamayacağı bir durum söz konusuysa, bu benliğin gücünü gösterecektir. Aynı durum, benlik ile üstbenliğin arasındaki ilişki için de geçerlidir. Birçok durumda, benlik ve altbenlik iç içe geçmiştir ve ancak ikisi arasında bir çatışma mevcutsa, birini diğerinden ayırmak mümkün olabilmektedir. Bastırmada belirleyici olgu, benliğin bir organizasyon olmasıdır. Altbenlik için böyle bir durum geçerli değildir. Dolayısıyla benlik aslında, altbenliğin organize bir parçasıdır.

Kural olarak, bastırılan dürtü izole olarak kalır. Bastırma bir yandan benliğin gücünü gösterirken, bir yandan da benli-

ğin altbenlik dürtülerine karşı güçsüzlüğünü ortaya koyar. Bastırma ile semptoma dönüşen mental süreç, artık varlığını benliğin organizasyonunun dışında ve ondan bağımsız olarak sürdürür. Bu durumuyla yerleştiği dokuda sürekli uyarıcı tepkilere yol açan bir 'yabancı cisim'e benzenmektedir. Çağrışımsal bir bağlantıyla benlik organizasyonuna ulaştınca onu bütünüyle etkileyebilir.

İstenmeyen bir dürtüye karşı sürdürülen savunma çabası, semptom oluşumu ile sonuçlanır. Histerik konversiyonlarda olan da böyle bir durumdur. Başlangıçtaki bastırma eylemi, dürtüye karşı verilen mücadelenin semptoma karşı bir mücadeleye dönüştüğü, bitmez tükenmez sıkıcı bir durumla devam etmektedir.

Bu ikincil savunma çabaları sırasında benlik, birbiriyle zıt iki farklı görünüm ortaya koyar. Bu görünümlerden ilki, bir onarım ya da uzlaşma girişimi olarak da değerlendirilebilecek bir çaba içinde olmasıdır. Benlik, semptomları mümkün olan her yolu deneyerek, izole ve yabancı kalmalarından alıkoymaya ve organizasyonun içine dahil etmeye çalışmaktadır. Bu durumun klasik bir örneği, doyum ve cezalandırılma istekleri arasındaki uzlaşmanın görüldüğü histerik semptomlardır. Benlik, artık semptomun yerleştiğini ve yapılacak tek şeyin durumu iyi tarafıyla kabul etmek ve ondan mümkün olduğunca yararlanmak olduğunu kabul eder gibi davranmaktadır. Bu, benliğin, yabancı olduğu iç dünyanın bir parçası olan semptoma, normalde gerçek dış dünyaya yaptığı gibi bir uyumdur. Semptomun varlığı kapasitenin belli ölçüde azalmasına neden olabilir. Bu durum, üstbenlik tarafından gelen bazı taleplerin yatıştırılmasında ya da dış dünyanın isteklerinin reddedilmesinde kullanılabilir. Böylece, semptom benlikle git-tikçe artan bir şekilde bütünleşir ve ondan ayırt edilemez bir duruma gelir. Semptoma bu çeşit bir ikincil uyumun önemini,

benliğin bu semptomu sadece avantajlarından yararlanmak için yarattığını söyleyecek kadar abartmamak gerekir.

Paranoya ve obsesyonel nevrozlarda semptomlar, benliğe bazı avantajlar değil, narsisistik bir doyum sağladığından, benlik için çok değerlidir. Obsesyonel nevrotiğin oluşturduğu semptom, onun özellikle temiz ve vicdanlı olmasından dolayı, diğer insanlardan daha iyi olduğunu hissetmesini sağlayarak, gururunu okşar.

Tüm bu sonuçlar, nevrozu takiben oluşmakta ve 'hastalık-tan ikincil kazanç' olarak bilinmektedir. Bu kazanç, benliğin semptomu içe alma çabasında yardımcı olur ve semptomun pekişmesine yol açar. Eğer analist, benliğe semptomla mücadelesinde yardım etmeye çalışırsa, benlik ve semptom arasındaki uzlaşmacı bağların, direnç yönünde çalıştığını ve bunları çözenin kolay olmadığını görecektir.

Benlik semptoma karşı benimsediği ilkin tam olarak zıt ikinci yolda ise, semptoma karşı daha az dostça bir tutum sergiler ve bastırmayı sürdürmeyi amaçlar. Benlik semptomu içe almaya ve onu kendinin bir parçası yapmaya çalışır. Ancak bu her zaman mümkün olmaz. Semptom, bastırılmış dürtünün gerçek bir yedeği ve türevi olarak, doyum yönündeki taleplerini sürekli olarak yeniler. Böylece, benliği, hoşnutsuzluk sinyali vermeye ve savunma durumunda kalmaya zorlar.

IV

Semptom oluşumunu daha iyi anlatabilmek için Freud, hayvan fobilerini incelediği iki olgu örneği sunmaktadır. Bunlar, 'Küçük Hans' (1909) ve 'Kurt Adam' (1918) olgularıdır.

İnfantil histerik hayvan fobisi olan Küçük Hans, atlardan korktuğu için sokağa çıkmayı reddetmekteydi. Burada, Küçük Hans'ın atlardan korkusu semptom; benliğinin anksiyete semptomu oluşmaması için kendisine uyguladığı bir kısıtlama

olan, sokağa çıkamaması ise inhibisyon idi. Daha ileri bir inceleme, rahatsız olunanın, atlardan belli belirsiz bir korku değil, atın kendisini ısıracağı şeklinde oldukça kesin bir korkulu beklenti olduğunu açığa çıkarmıştır.

Küçük Hans'ın psikolojik durumu bir bütün olarak, analitik tedavinin seyri sırasında açıklığa kavuşmuştur. O sıralar, kendisi bir yandan çok sevdiği babasına karşı kıskanç ve düşmanca ödipal tutum içindedir. Burada çatışma ambivalansa bağlıdır. Küçük Hans'ın fobisi bu çatışmayı çözmek üzere devreye girmektedir. Ambivalansa bağlı bu tür çatışmalar oldukça sıkır ve bunların diğer bir tipik sonucu da, çatışan iki duygudan birinin aşırı derecede yoğunlaşmasına karşın, diğerinin kaybolmasıdır. Duygunun abartılı derecesi ve kompulsif karakteri, mevcut olanın sadece kendisi olmadığını ve zıt duyguyu baskı altında tutmak için sürekli uyanık olma gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu sürece, karşıt tepki oluşturma (reaction formation) yoluyla bastırma denmektedir. Ancak, Küçük Hans olgusunda bu tür bir karşıt tepki oluşturmaya ilişkin belirti yoktur.

Küçük Hans'ta bastırmaya uğrayan, babaya karşı düşmanca dürtülerdir. Küçük Hans, daha önce düşen bir at görmüş ve bir oyun arkadaşının atlarla oynarken düşerek yaralanmasına tanık olmuştur. Analiz, çocuğun, babasının düşeceği ve oyun arkadaşı gibi yaralanacağı şeklinde bir dürtüsel isteğe sahip olduğunu göstermiştir.

Eğer Küçük Hans, annesine aşık olması nedeniyle babasından korksa, onun nevrozu ya da fobisi olduğunu söylemek mümkün olmayacaktı. Bu durumda, çocuğun emosyonel tepkisi tümüyle anlaşılabilir olacaktı. Oysa babasının yerine atları koyması, durumu nevroz haline getirmektedir. Burada nevrozu oluşturan tek şey, babasının at ile yer değiştirmesidir. Semptom olarak kabul edilen bu yer değiştirmedir ve bu yolla

ambivalansa bağlı bir çatışma, karşıt tepki oluşturma'nın yardımı olmadan çözülebilmektedir. Böyle bir yer değiştirme Hans'ın yaşı gereği kolaylaşmaktadır. Çocuklar o yaşlarda, erişkin insanlarla büyük hayvanlar arasındaki ayırımın tam yapamadığı totemik düşünce izleri taşımaktadırlar. Bir yandan hayranlık duyulan, diğer yandan korkulan erişkin insan büyük hayvanlarla aynı kategoriye sokulabilmektedir.

Hans'ın fobisinin analizi bir açıdan tam bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Semptom oluşumunu ortaya çıkaran çarpıtma (distortion), bastırılmış olan dürtünün (ruhsal) temsilcisine uygulanmamıştır. Çarpıtma sadece, oldukça farklı bir temsilciye, kabul edilemeyen bir dürtüye karşı gelişen (babasından kötülük görme şeklinde) bir tepkiye uygulanmıştır. Eğer Küçük Hans, atlardan korkmak yerine, onlara kötü davranmayı, onların yaralanmasını, hatta ölmesini isteseydi, bu durum beklentimizle daha uyumlu olacaktı. Eğer, ana semptom olarak, atlara karşı bu tarz bir düşmanlık geliştirmiş olsaydı, onun bir nevroza sahip olduğunu söyleyemezdik. Bu durumda, atlara bu tarzda davranmasının anlamı, bastırmanın, onun agresif dürtülerinin karakterini değil, agresyonunu yönelttiği nesneyi değiştirmesinde yatacaktı.

Dürtünün niteliğini değiştirmeden, nesnenin değiştirilmesi semptom olarak alınmamalıdır. Burada agresif dürtünün niteliği, nesnesi ile birlikte değişmektedir. Tersine çevrilme ile babaya yönelik agresif dürtü yerini, babadan kendisine yönelen düşmanca tutuma bırakmış ve ardından baba at ile yer değiştirmiştir.

Freud ikinci olarak 'Kurt Adam' olgusunu anlatmaktadır. Rus hasta, gördüğü bir rüyanın hemen ardından, bir kurt tarafından yutulacağı korkusu geliştirmiştir. Küçük Hans olgusunda, babanın çocukla birlikte atlarla oynamış olması, atın anksiyete doğuran hayvan olarak seçilmesini açıklamaktadır.

Benzer şekilde, Rus hastanın babası da çocuğu ile oynarken, kurt taklidi yapar ve şakadan çocuğu yutmakla korkuturmuş.

Baba tarafından yutulma fikri, tipik bir çocukluk çağı materyalidir. Bu fikir, genital-erotik bir duygu içinde, baba tarafından sevilme şeklindeki pasif bir dürtüye gerileme anlamını taşımaktadır. Genital dürtü, libidonun oral ve sadistik organizasyonları arasındaki geçiş evresine ait bir dille ifade edildiğinde, gerçek amacına ilişkin hiçbir ipucu vermemektedir. Bu rüyanın görülmesinden sonra, Rus hasta daha yaramaz ve sadistik bir tutum içine girmiş, bir süre sonra da obsesyonel nevroz geliştirmiştir. Burada, benliğin istenilmeyen bir dürtüye karşı savunma amacıyla tek yöntem olarak bastırma uygulamadığını görüyoruz. Benlik dürtüyü geriletmeyi başarırca, ona bastırmanın yaptığından daha fazla zarar verebilecektir.

Her iki fobide de bastırılan, babaya karşı düşmanca dürtülerdir. Dürtünün, karıştına çevrilme yoluyla bastırıldığı söylenebilir. Babaya yönelik agresyon yerini, babadan çocuğa yönelmiş (öç alma biçiminde) agresyona bırakmaktadır. Agresivite her koşulda libidonun sadistik fazından köken aldığından, sadece belirli miktarda gerileme oral döneme ulaşmak için yeterli olacaktır. Küçük Hans'ın ısırılma korkusunda sadece kendini hissettirmekle kalan bu evre, Kurt Adam'da yutulma korkusu olarak açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Analiz, bastırılmış olan zıt yapıda başka bir dürtünün varlığını ortaya koymuştur. Bu, libidonun genital (fallik) organizasyonuna henüz ulaşmış olan, babaya yönelmiş pasif dürtüdür. Bu dürtü, geriletilmekte ve fobinin içeriği üzerinde belirleyici bir etki göstermektedir.

Küçük Hans olgusunda, fobi oluşumu, içeriğinde buna ait bir iz bulunmamasına karşın, anneye yönelik nesne yatırımını terk etme etkisine de sahiptir. Bastırma, babaya karşı düşmanca ve ayrıca hem anne hem de babaya karşı sevgi içeren

dürtülere, yani ödipus karmaşasının tüm bileşenlerine uygulanmıştır. Rus hastada ise, olaylar bu kadar açık değildir.

İki olgu arasında belirli farklar bulunmaktadır. Küçük Hans olgusunda, fobinin; babaya yönelik agresivite, anne için duyulan aşırı sevgi şeklindeki ödipus karmaşasının iki temel dürtüsünü ortadan kaldırdığı görülmektedir. Burada, babaya yönelik bir sevgi duygusunun da olduğu şüphe götürmemekte ve zıt duygunun bastırılmasında bunun da bir rolü olmaktadır. Ancak bunun, bastırmayı üzerine çekecek kadar güçlü olmadığını görüyoruz. Hans gerçekte, 'pozitif' ödipus karmaşası olan normal bir çocuktur.

Rus olguda ise sorun başka yerdedir. Dişi nesnelere karşı tutumu erken bir baştan çıkarılma ile bozulmuş ve pasif, feminin yönü fazla gelişmiştir. Kurt rüyasının analizi, babaya karşı çok az bir agresyon ortaya koyarken, bastırmanın babaya yönelik pasif, sevgi içeren tutuma yönelik olduğunu açığa çıkartmıştır.

Her iki olguda da bastırmanın itici gücü kastrasyon korkusudur. Küçük Hans, babaya yönelik agresivitesini kastre edilmekten korktuğu için bırakmıştır. Atın kendisini ısıracağı korkusu, atın genitallerini ısıracağı, kendisini kastre edeceği anlamını içermektedir. Küçük Rus hasta da kastre edilmekten korktuğu için babası tarafından sevilme arzusunu terk etmektedir. Çünkü böyle bir ilişkide, onu dışıdan ayıran genitallerinden vazgeçmesi gerekecektir. Rus çocuğun kurt tarafından yutulma fikri ya da anksiyetesi, oral döneme gerilemeye maruz kalarak fallik evreden uzaklaştırıldığı için, kastrasyona ait bir iz taşımamaktadır.

Her iki hastada da bastırmanın itici gücü, kastrasyon korkusudur. Sözü edilen iki çocuğun bir at tarafından ısırılmak ve bir kurt tarafından yutulmak şeklindeki fikirleri, çarpıtma yoluyla babaları tarafından kastre edilme fikrinin yerine geç-

miştir. Bastırılan bu fikirdir. Hayvan fobisine ait olan anksiyete, dönüşüme uğramamış kastrasyon korkusudur. Daha önce inanıldığı gibi, bastırma anksiyeteyi doğurmamakta, anksiyete bastırmayı ortaya çıkartmaktadır.

Hayvan fobilerinde duyulan anksiyete, benliğin kastrasyon korkusu iken, agorafobide duyulan anksiyete ise cinsel olarak baştan çıkarılma korkusu gibi durmaktadır. Bu korkunun da kökenleri kastrasyon korkusuyla bağlantılı görünmektedir. Fobilerin çoğunda, libidonun talepleri gündeme gelince, benlik tarafından duyulan bu çeşit bir anksiyete ortaya çıkmaktadır. Her zaman birincil olan ve bastırmayı harekete geçiren, benlikte yaşanan anksiyetedir.

V

Anksiyetenin ortaya çıkmadığı nevroz türleri de vardır. Gerçek konversiyon histerisi bunlardan biridir. En şiddetli semptomların bulunduğu türlerinde bile anksiyete bulunmayabilir. Bu nedenle, anksiyete ve semptom oluşumu arasında her zaman yakın bir bağlantı kurma zorunluluğu yoktur. Fobiler birçok yönden konversiyon histerisine benzer, bu benzerlik sebebiyle Freud tarafından 'anksiyete histerisi' olarak da adlandırılmışlardır.

Ancak, belirli bir olgunun konversiyon histerisi biçiminde mi, yoksa fobi biçiminde mi gelişeceğini belirleyenin ne olduğu söylenemez.

Konversiyon histerisinde en yaygın semptomlar; motor paraliziler, kontraktürler, istemsiz eylemler ve boşalmalar, ağrı ve halüsinasyonlar, sürekli ya da aralıklı olan boşalım süreçleridir. Analiz, uyarılma ve boşalım sürecindeki herhangi bir aksamının yerini hangi semptomun aldığını gösterebilir. Sürecin tüm enerjisi, bir parça üzerinde yoğunlaşıyor gibi görünmektedir. Hastanın yakındığı ağrıların, bastırmanın olduğu durumda ortaya çıktığı gözlenmiştir. Varsanıları (halluci-

nation), o dönemdeki bir algı; motor paraliziye, o durumda yapılması gereken, ancak inhibe edilmiş bir eyleme karşı savunma; kontraktürü, bedenin başka bazı bölümlerindeki kasların innervasyonunun yer değiştirmesi; konvülsiyonları ise, benliğin normal kontrolünden çekilen bir afekt patlaması ortaya çıkarmış olabilir. Semptomların ortaya çıkışına eşlik eden hoşnutsuzluk, değişen derecelerde görülür. Paralizi, kontraktür gibi, hareketlilik durumu üzerine yer değiştirmiş olan kronik semptomlarda hoşnutsuzluk, hemen hemen hiç görülmeyebilir. Benlik, semptomlara sanki onlarla hiç ilgili değilmiş gibi davranır. Aralıklı olan ve duysal alanla ilgili semptomlarda ise, genel olarak hoşnutsuzluk duygusu yaşanır. Ağrı semptomlarında bu hoşnutsuzluk duygusu, aşırı bir dereceye ulaşabilir. Ayrıca konversiyon histerisinde, benliğin, semptomlar oluştuktan sonra onlara karşı mücadelesi büyük ölçüde azalmaktadır.

Semptomların oluşumu ile ilgili daha fazla bilgi edinmek için, obsesyonel nevrozları incelemek uygundur. Bu tür nevrozlara ait olan semptomlar genelde her biri zıt eğilimlerde olan iki gruba bölünürler. Bunlar; ya olumsuz özellikleri olan yasaklar, önlemler ve kefaretlar ya da tersine sık olarak sembolik kılık değiştirme biçiminde görülen yedek doyumlardır. Semptomların olumsuz ve savunucu niteliği olan grubu daha eskidir. Ancak, hastalık uzadıkça doyumlar savunucu özelliklerin önüne geçer. Semptom oluşumu, yasaklar ile doyumun birleştirmeyi başarır bir zafer kazanır. Böylece, orijinal olarak savunucu bir emir ya da yasaklama niteliği taşıyan, aynı zamanda doyum niteliği de kazanır. Bu sonuca ulaşmak için de çok zekice yollar kullanılır. Böyle bir başarı benliğin sentez etme eğilimini ortaya koyar. Bu durum, obsesyonel nevrozlarda önemli bir rol oynayan ambivalansa bağlıdır. Semptom iki evrelidir. Belirli bir yaşağı gerçekleştiren bir eylemi, ilkin bozan ya da durduran diğer bir eylem takip eder

Obsesyonel semptomların gözden geçirilmesinden iki izlenim edinilmektedir. İlki, bastırılmış olana karşı durmaksızın bir mücadelenin sürdürülmesidir. Bastırmaya yönelik güçler sürekli olarak zeminini kaybederler. İkinci özellik ise, benlik ve üstbenliğin semptom oluşumunda önemli bir yer tutmasıdır.

Obsesyonel nevrozlar, histeridekine benzer bir durumda ortaya çıkar. Bu durum, ödipus karmaşasının libidinal taleplerinin uzaklaştırılmasının gerekliliğidir. Gerçekte, bütün obsesyonel nevrozların, oldukça erken bir dönemde oluşmuş histerik semptomların temeline sahip olduğu görülmektedir. Ancak bunlar, yapısal bir etkene sahip olan farklı bir çizgide biçimlenirler. Libidonun genital organizasyonu, sonunda zayıf ve yetersiz bir direnç oluşturur. Böylece, benlik savunucu çabalarına başladığında başardığı ilk şey, genital organizasyonun fallik evresini kısmen ya da bütünüyle daha önceki sadistik anal düzeye geri döndürmektir.

Ancak bir diğer olasılık gerilemenin (regression), yapısal bir faktörün değil, zaman faktörünün sonucu olmasıdır. Gerilemenin uygulanması, libidonun genital organizasyonunun çok zayıf olmasından değil, benliğe karşıtlığın çok önce, sadistik evrenin en yüksek olduğu dönemde başlamasından dolayı olabilir.

Gerilemeye metapsikolojik bir açıklama getirilebilir: Genital evrenin başlamasıyla erotik komponentler, sadistik evreye ait yıkıcı (destructive) yatırımlara bağlanırlar. Ancak gerileme devreye girdiğinde bu erotik ve sadistik bileşenler birbirinden ayrılır, dürtünün defüzyonu gerçekleşir.

Gerilemeyi kullanarak benlik, ilk başarısını, libidonun taleplerine karşı savunucu mücadelede gösterir. Obsesyonel olgularda; savunmaya dönük itici gücün normal ya da histerik olanlardan daha fazla kastrasyon karmaşası, uzaklaştırılansa

ödipus karmaşasına bağlı eğilimler olduğu görülmektedir. Obsesyonel nevrozda; ödipus karmaşasının çözülümü, üstbenliğin oluşumu ve pekiştirilmesi, benlikte etik ve estetik bariyerlerin ortaya çıkışı ile karakterize latens periyod, normalde olandan daha ileriye taşınır. Ödipus karmaşasının yıkılışına ek olarak, libidonun gerilemesi de söz konusu olur; üstbenlik alışılmışın dışında katı ve acımasızdır. Üstbenliğin buyruğu altında benlik, vicdan, merhamet ve temizlik şeklinde kuvvetli karşıt tepki oluşumları geliştirir. Burada amaçlardan biri de kendini gerilemeye maruz bırakılmış (sadistik-anal) fikirlere bağlamış, ancak fallik organizasyonun bir parçasını temsil eden, erken infantil mastürbasyonu sürdürme yönündeki isteğin kınanmasıdır. Bastırılan mastürbasyon, obsesyonel eylemlerin kılıfı altında, doyum yolu bulur.

Obsesyonel nevrotiğin benliğindeki karşıt tepki oluşturmalar, normal karakter oluşumunun abartılmış biçimleridir. Karşıt tepki oluşturma; gerileme ve bastırmayla birlikte, bir başka savunma mekanizması olarak dikkate alınmalıdır. Histeride, bu mekanizmanın olmadığını ya da çok zayıf olduğunu, sürecin sadece bastırmayla sınırlı bulunduğunu biliyoruz.

Obsesyonel nevrozlarda basitçe, katı bir üstbenliğin ortaya çıktığını kabul edebiliriz. Ayrıca bu nevrozlarda, libidonun gerilemesi temel bir özelliktir ve bununla üstbenliğin şiddeti arasında ilişki kurulabilir. Gerçekten de kökenini altbenlikten alan üstbenlik, kendini gerilemeden ve dürtünün defüzyonundan ayrıştırılamayabilir. Bu nedenle üstbenlik; gelişimin normal olduğu durumdakinden daha sert, zalim ve daha eziyet edici olduğunda şaşırmamalıyız.

Latens dönemindeki esas görevlerden biri de mastürbasyon yönündeki kışkırtmayı uzaklaştırmaktır. Bu mücadele, birçok kişide tipik bir tarzda semptomlar ortaya çıkartır. Bu semptomlar genelde törensel bir karaktere sahiptir ve uyu-

mak, yıkanmak, giyinmek ve yürümek gibi daha sonra çoğu otomatik olarak yapılacak aktivitelerle bağlantılıdır. Aynı zamanda tekrarlama ve zaman kaybına yol açma eğilimindedirler. Anal erotik komponentleri yüceltmenin (sublimation), sözü edilen belirtilerde rol oynadığı bilinmektedir.

Puberte, obsesyonel nevrozların öyküsünde önemli bir sayfa açar. Sadece erken agresif dürtüler yeniden uyanmaz, libidinal dürtülerin az ya da çok belli bir oranı, olumsuz seyreden olgularda tümü, gerileme ile belirlenen süreci izlerler ve agresif, yıkıcı eğilimler olarak ortaya çıkarlar. Benlikte güçlü karşıt tepki oluşturmalar nedeniyle kılık değiştirmiş erotik eğilimlerin sonucu olarak, cinselliğe karşı mücadele bundan böyle etik ilkeler doğrultusunda gerçekleştirilecektir.

Aşırı katı üstbenlik, cinselliğin baskılanmasının (supression) daha güçlü olması yönünde ısrarlıdır. Obsesyonel nevrozlarda çatışma, iki yönde belirginleşir; savunucu güçler daha hoşgörüsüz, uzaklaştırılması gereken güçler daha az tolere edilebilir olmuştur. Her iki etki de tek bir faktöre, yani libidonun gerilemesine bağlıdır.

Hoş olmayan obsesif fikirlerin büyük ölçüde bilinçli oldukları söylenebilir. Bilince ulaşmadan önce bastırma sürecinden geçmiş olduklarına hiç şüphe yoktur. Bir çoğunda, agresif dürtünün gerçek anlamı, benlik tarafından bilinmemektedir ve bilinçli olabilmesi için uzunca bir analitik çalışma yapılması gerekmektedir. Bilince ulaşabilenler ya müphem, düş benzeri ve belirsiz bir yapı gösteren ya da tanınmamak için kılık değiştirmiş, çarpıtmaya uğramış yedeklerdir. Bastırma agresif dürtünün içeriğine uygulanmadığında bile, ona eşlik eden afektif karakter kesin olarak uzaklaştırılır. Sonuç olarak, agresyon benliğe bir impulsiyon olarak değil, hastaların da söylediği gibi, sadece, hiçbir duygu uyandırmayan bir düşünce olarak görünür. Üstbenlik ise benliğe, sanki bastırma uygulanmamış, agresif

dürtünün gerçek anlamını ve bütün afektif özelliğini biliyor-muşçasına davranır. Benlik bir yandan masumiyetini bilir, bir yandan da üstbenliğin hissettirdiği suçluluk duygusunun farkında olur ve izah edemediği bir sorumluluğu taşır.

Hiçbir suçluluk duygusunun olmadığı obsesyonel nevrozlar da vardır. Bunlarda benlik, yeni bir dizi semptom ve kendini cezalandırıcı tarzda kısıtlamalar oluşturma yoluyla, suçluluğun farkında olmaktan kaçınır. Bu semptomlar aynı zamanda mazoşistik dürtülerin bir doyununu temsil eder. Öncelikle benliğin bir kısıtlanması yerine geçen semptomlar, daha sonra doyunu da temsil eder duruma gelirler. Bu sürecin sonucu, semptomlarda doyum aramaya indirgenmiş, aşırı kısıtlanmış bir benliktir. Hastalığı başından beri belirleyen, altbenlik ve üstbenlik arasındaki çatışma, benliğin aracılık görevini yapamadığı aşırı bir boyuta varabilir.

VI

Bu tür mücadelelerin seyri sırasında, semptomları oluşturan ve bastırmanın yerine geçtiği için özel bir ilgiyi hak eden benliğin iki aktivitesi ile karşılaşırız. Benliğin bastırma işlevini yerine getirmekte güçlükle karşılaştığı durumlarda, yardımcı ve yerine geçici mekanizmalar devreye girmektedir.

Bu iki mekanizma, yapma-bozma (undoing) ve yalıtmadır (isolation). Sözü edilen benlik aktiviteleri savunma mekanizmaları bölümünde ayrıntılarıyla açıklanacaktır.

VII

Nevrozlarda, benliğin libidonun taleplerine karşı koyduğu bilinmektedir. Hans'ın, fobisinin oluşmasından sonra, annesine karşı sevgi bağlantısı kaybolmuş görünmektedir. Semptom oluşumu agresif dürtü ile ilişki içinde gerçekleşmiştir. Kurt Adam'da durum daha basittir. Babasına karşı feminen tutum

içinde olma şeklindeki bastırılmış dürtü, erotik niteliktedir ve bu dürtü ile ilişki içinde semptom oluşumu gerçekleşir.

Sadizm, Eros'un karşısında yer alan diğer dürtünün temsilcisidir. Bir nesnenin sadistik nitelikteki ruhsal enerjisinin, libidinal olana benzer biçimde davrandığı söylenebilir. Babaya karşı olan agresif dürtü, anneye olan sevgi dürtüsü gibi bastırmaya maruz kalabilir. Bununla birlikte, bastırmanın, libidonun genital organizasyonu ile özel bir ilişkiye sahip olduğu unutulmamalıdır. Diğer organizasyon düzeylerinde ise benlik, libidoya karşı güvenliğini sağlamak zorunda olduğunda, bastırma dışındaki savunma yöntemlerine başvurabilmektedir. Küçük Hans olgusunda, agresif dürtü bastırma ile uzaklaştırılmakta, ancak bu, genital organizasyona erişildikten sonra olmaktadır.

Benlik, kastrasyon tehlikesini tanır tanımaz anksiyete sinyali vermekte ve haz-hoşnutsuzluk vasıtasıyla altbenlikteki, olması yakın bir süreci inhibe etmektedir. Burada, kastrasyon anksiyetesi farklı bir nesneye yöneltilmekte ve çarpıtılmış bir biçimde ifade bulmaktadır. Böylece hasta, babası tarafından kastre edilmekten değil, bir at tarafından ısırılmaktan ya da bir kurt tarafından yutulmaktan korkmaktadır. Bu yerine geçme oluşumunun iki avantajı vardır. İlk planda bu oluşumla, ambivalansa bağlı çatışma önlenmiş olur. İkinci olarak, benlik, anksiyetenin ortaya çıkışını durdurmayı başarabilir. Fobiye ait olan anksiyete koşula bağlıdır. Sadece nesnesi algılandığı zaman ortaya çıkar. Yani babasının olmadığı bir yerde, Hans'ın babası tarafından kastre edilmekten korkmasına gerek kalmamıştır. Ayrıca, babasından kurtulması da mümkün değildir. Ancak babasının yerine bir hayvan koyarsa, onu görmekten kaçınarak tedirginlikten kurtulabilir. Küçük Hans bu şekilde, benliği üzerine bir kısıtlama uygular. Evden ayrılmama şeklinde bir inhibisyon geliştirir ve böylece de atlarla

karşılaşmaz. Küçük Rus için ise bu daha kolaydır. Kız kardeşinin gösterdiği kurt resmi olan kitaba bakmadığı sürece, sıkıntı duymasına gerek kalmamaktadır.

Fobiler; içten kaynaklanan ve dürtüsel niteliği olan bir tehlikenin, dıştan gelen ve algısal olanla yerinin değiştirildiği bir yansıtma (projection) özelliğine sahiptir. Bunun avantajı, kişinin kendini bir dış tehlikeye karşı ondan kaçarak ve onun algısından kaçınarak koruyabilmesidir. Oysa, içerden gelen tehlikelerden kaçınmak faydasızdır. Fobide, anksiyetenin sadece bir afektif sinyal olduğu ve ekonomik durumunda herhangi bir değişikliğin olmadığı düşünülmektedir. Benlik anksiyeteden, kaçınma yoluyla ya da inhibitör semptomlar aracılığı ile uzaklaşmaktadır.

Hayvan fobilerinde hissedilen anksiyete böylece, tehlikeye karşı benlikte yer alan afektif bir tepkidir. Bu yolla sinyali verilen tehlike ise kastrasyon tehlikesidir. Bu anksiyete, benliğin normal olarak tehlike durumlarında hissettiği gerçek anksiyeteden ayrılamaz. Ondaki farkı, içeriğinin bilinçdışı kalması ve ancak çarpıtılmaya uğramış bir şekilde bilinçli olmasıdır.

Erişkin fobilerinde de bazı ek etkenler bulunmakla birlikte, semptom oluşumunda benzer mekanizmalar rol oynamaktadır. Agorafobik bir hasta, benliği üzerine bir kısıtlanma uygular, sokağa çıkmaktan vazgeçer ve böylece belirli bir dürtüsel tehlikeden kaçır. Bu tehlike erotik arzularına yol verne tehlikesidir.

Agorafobinin semptomatolojisinde, benlik sadece bir işlevinden vazgeçmekle kalmamaktadır. Mevcut tehlikenin tahrip edilmesi için daha fazlası yapılır ve infantil döneme geçici bir gerileme olur. Böylece, agorafobik hasta sokağa çıkmaktan vazgeçmek yerine, küçük bir çocuk gibi, yanında tanıdığı ve güvendiği birisi eşlik ettiğinde sokakta yürüyebilir ya da aynı nedenle, ancak evinden belli bir uzaklıkta olması durumunda

yalnız başına dışarı çıkabilir. Buna karşılık aşına olmadığı, tanıdığı insanların bulunmadığı yerlere gidemez.

Yalnız kalma fobisi ise mastürbasyona kışkırtılmaktan kaçınma çabasını ifade eder.

Herhangi bir fobi, genellikle sokakta, trende, ıssız yerde olmak gibi özgül bir durumda yaşanan ilk anksiyete atağından sonra yerleşir. Daha sonra, anksiyete fobi ile engellenir, ancak koruyucu koşullar sağlanamadığında tekrar ortaya çıkar. Fobi savunma anlamında iyi bir hizmet vermekte ve stabil olma eğilimi göstermektedir.

Fobilerdeki anksiyete hakkında öğrendiklerimiz obsesyonel nevrozlara da uygulanabilir. Obsesyonel nevrozlarda semptom oluşumu, benliğin üstbenlikten korkusu üzerine kuruludur. Benliğin uzaklaştırmak istediği tehlike durumu, üstbenliğin düşmanlığıdır. Burada yansıtmanın izine rastlanmaz, tehlike tümüyle içselleştirilmiştir (internalization). Üstbenlik tarafından uygulanmasından korkulan ceza, muhtemelen kastrasyon cezasının bir uzantısıdır. Babanın üstbenlik biçiminde depersonalize edilmesi gibi, kastrasyon korkusu da tarif edilmiş bir sosyal ya da moral anksiyeteye dönüşmüştür. Ancak bu anksiyete gizlidir. Benlik, üstbenliğin emirlerini ve uyarılarını itaatkâr bir biçimde uygulayarak anksiyeteden kendini korumaktadır. Eğer bunu yapması engellenirse, anksiyetenin eşdeğeri olarak kabul edilebilecek olan aşırı bir sıkıntı hissi ortaya çıkar.

Sonuç olarak, anksiyete tehlike durumuna bir tepkidir. Benlik, bu tehlike durumundan kaçınacak ya da kendini o durumdan geri çekecek bir şeyler yaptığı takdirde, anksiyete engellenir. Semptomlar; anksiyetenin ortaya çıkmasından kaçınmak üzere yaratılmaktadır. Daha doğrusu, semptomlar; anksiyetenin ortaya çıkışıyla haberdar olunan bir tehlike durumundan kaçınmak üzere yaratılmaktadır. Tartıştığımız olgu-

larda söz konusu tehlike, kastrasyon tehlikesidir ya da izi kastrasyona kadar sürülebilecek olan bir durumdur.

Travmatik nevroza yol açan yaşantılarda, dış uyaranlara karşı koruyucu olan kabuk kırılır ve mental aygıt üzerine aşırı miktarda uyarılma biner. Burada ikinci bir olasılık ortaya çıkmaktadır; anksiyete sadece afekt olarak verilen bir sinyal değildir, aynı zamanda durumun ekonomik koşullarından hemen o anda da yaratılabilmektedir.

Benliğin tekrarlayan nesne kayıplarına uğramasıyla kastrasyonu beklemeye hazırlanması, anksiyete sorununa yeni bir ışık tutar. Şimdiye kadar afektif bir tehlike sinyali olarak değerlendirdiğimiz anksiyete; tehlike sıklıkla kastrasyon olarak ortaya çıktığından, bir kayba ya da bir ayrılmaya tepki olarak alınabilir. Anksiyetenin ilk kez yaşanması doğumda olur ve doğum da anneden bir ayrılımadır. Bu, annenin bir biçimde kastrasyonuna benzetilebilir (çocuğu penisle bir tutarak). Bir ayrılma sembolü olarak anksiyete, ayrılığın olduğu her durumda tekrarlamakta ise bu oldukça tatminkâr bir açıklama olacaktır. Ancak, tümüyle narsisistik bir oluşum olan fetusun; bir nesne olarak kendi varlığının farkında olmadığı, bu nedenle de doğumun anneden bir ayrılma olarak yaşanmayacağı gerçeğinden kalkarak böyle bir bağlantıyı kurmaktan kaçınıyoruz. Ayrıca, ayrılığa karşı afektif tepkilerin, anksiyete değil, acı ve yas olduğu bilinmektedir.

VIII

Anksiyete, belirgin olarak hoşnutsuzluk özelliğine sahip bir duygudur. Ancak hoşnutsuzluk yanında başka ayırıcı özellikleri olmalıdır.

Anksiyeteye, bedenin belirli organlarıyla ilişkili fiziksel durumlar eşlik etmektedir. Bunlar sıklıkla, solunum organları ve kalp ile bağlantılıdır. Bu durum bize, boşalım süreci olarak, motor belirtilerin anksiyetede rol oynadığını düşündürmektedir.

Anksiyetenin analizi şunların varlığını ortaya koyar: Hoşnutsuzluğun özgün karakteri, boşalın eylemleri ve bu eylemlerin algılanması. Son iki nokta, anksiyete durumu ile yas ve acı benzeri durumlar arasındaki bir farkı belirtir. Yas ve acının motor dışavurumları yoktur ya da varsa bile olayın tümünü oluşturmaz. Onun bir sonucudur ya da ona bir tepki olarak bulunur. Anksiyete, çeşitli yollardan gerçekleşen boşalın eylemleriyle birlikte olan, özel bir hoşnutsuzluk durumudur. Genel düşüncelerimizle uyumlu bir biçimde, anksiyetenin; bir yandan hoşnutsuzluk özelliğini üreten, diğer yandan boşalın eylemleri yoluyla rahatlamayı sağlayan bir uyarılma artışı üzerinde temellendiğini düşünebiliriz. Doğum insanoğlunda bu tarzdaki prototipik bir yaşantıyı sağlar ve böylece anksiyete durumunu doğum travmasının yeniden üretilmesi olarak değerlendirilmeye eğilim gösteririz.

Anksiyetenin işlevi nedir ve hangi durumlarda yeniden üretilmektedir? Bu sorunun yanıtı, anksiyetenin orijinal olarak bir tehlike durumuna tepki olarak ortaya çıktığı ve bu tarz bir durum her tekrarladığında yeniden üretildiği şeklindedir.

Anksiyetenin ortaya çıkmasının iki yolu olduğu görülmektedir. Anksiyete ya yeni bir tehlike durumu oluştuğunda ya da böyle bir durumun oluşumunu engellemek amacıyla sinyal olarak ortaya çıkmaktadır.

Tehlike nedir? Doğum eyleminde yaşam için gerçek bir tehlike var mıdır? Doğum tehlikesinin henüz hiçbir ruhsal içeriği yoktur. Bu aşamada farkında olunabilen sadece, narsisistik libidonun ekonomisindeki bozukluktur. Yeni hoşnutsuzluk duygularına yol açacak fazla miktarda uyarılma bunun üzerinde birikmekte, bazı organlar artmış bir ruhsal yatırım edinmekte ve böylece, sonunda yerleşecek olan nesne yatırımına önceden zemin hazırlanmaktadır.

Rank (1924), çocukların erken fobileri ile doğum olayı arasında bir ilişki kurmak için çaba göstermiştir. Freud, bu çabaların başarılı olduğunu düşünmemektedir. Rank ise bebeğin doğum sırasında özellikle de görsel bir tarzda duyusal etki aldığını, doğum travması anısını hatırlatan yeni durumlarda anksiyete tepkisinin ortaya çıktığını varsaymaktadır.

Çocuklardaki anksiyetenin görünümünün birkacı bize anlaşılabilir gelir. Anksiyete, örneğin, çocuk yalnız ya da karanlıkta olduğunda ya da annesi gibi alıştığı bir kişi yerine tanımadığı kişiyle kaldığında ortaya çıkar. Bu üç durum tek bir duruma indirgenebilir; sevilen bir kişinin özlemini duymak.

Özlenen kişinin belleğe ait izleri, çocuklarda, başlangıçta muhtemelen varsanıza benzer bir yolla, yoğun olarak ruhsal enerji ile yüklenmiştir. Anksiyete, çocuğun çözüm yolu bulamamış duygularının bir ifadesine sahiptir ve sanki gelişmemiş durumuyla çocuk, özlem duygusu ile nasıl başa çıkacağını bilememektedir. Bu durumda anksiyete, nesne kaybının hissedilmesine bir tepki olarak ortaya çıkar. Burada, kastrasyon anksiyetesinin de değerli bir nesneden ayrılma korkusu olduğu ve anksiyetelerin en eskisi olan doğum anksiyetesinin, anneden ayrılma durumuyla ortaya çıktığı hatırlanmalıdır.

Korunma isteğine rağmen gereksinimlerinin karşılanamayacağı olasılığı, bir gerginlik durumu yaratır ve bu 'tehlike' olarak değerlendirilebilir. Bir bebeğin, ruhsal olarak üstesinden gelemeyeceği uyarılma miktarıyla karşılaşması ya da boşalım yolu bulamaması halinde, hoşnutsuzluk düzeyine yükselen bir doyumsuzluk durumu ortaya çıkar. Bu, bebek için, doğum yaşıntısına benzer bir tehlike durumunun tekrarı gibidir.

Bebek, dışarıda bulunan ve algılanabilir bir nesnenin (annenin) doğumun kalıntısı olan tehlike durumuna son verebildiğini bulunca, tehlikenin niteliği değişir. Artık nesne kaybı tehlikesi daha fazla önem taşımaktadır. Şimdi tehlike durumu,

annenin yokluğudur. Tehlikenin artmasıyla bebek, korkulan durumun yerleşmesinden önce anksiyete sinyali verir. Bu değişiklik, bebek tarafından selfin korunması için yapılan hazırlığa ilk büyük adımı oluşturur ve aynı zamanda tehlike sinyali olarak, anksiyetenin otomatik ve istemsiz görünümünden, niyetlenilerek üretilen anksiyeteye bir geçişi temsil eder.

Otomatik bir olgu ve bir kurtulma sinyali olarak anksiyete, her iki yönden de bebeğin biyolojik çaresizliğinin doğal karşılığı olan zihinsel çaresizliğinin bir ürünüdür. Hem yeni doğan bebeğin, hem de kucaktaki bebeğin anksiyetesi, anneden ayrılma ile koşullanmıştır ve basitçe biyolojik olarak açıklanabilir. Anne fetusun tüm gereksinimlerini doyurduğu gibi, doğumdan sonra da bunu sürdürür. Çocuğun fetus olarak biyolojik durumu, annesine yönelik psikolojik anlamı olan, bir nesne ilişkisi ile yer değiştirmiştir.

Anksiyetenin bir belirleyicisi olarak nesne kaybının anlamı, daha ötelere uzanır. Fallik faza ait kastrasyon anksiyetesi, aynı zamanda bir ayrılma korkusudur ve böylece aynı belirleyiciyle yani nesne kaybıyla bağlantılıdır. Böyle bir durumda tehlike, kişinin genitallerinden ayrılmasıdır. Ferenczi'ye göre penisin sahip olduğu narsisistik değer, bu organın sahibi için, cinsel ilişki yoluyla anneyle (onun bir yedeği ile) bir kez daha birleşebilme olgusu ile bağlantılı olabilir. Ondan yoksun kalmak anneden yeni bir ayrılmaya neden olacaktır. Bu da doğumdakine benzer bir gerginliğe yol açar.

Bir nesne olarak annenin kaybindan kastrasyona doğru giderek, içerik değişikliklerini izleyebiliriz. Bir sonraki değişiklik üstbenliğin gücü ile oluşmaktadır. Burada, kastrasyon anksiyetesi, moral ve sosyal anksiyeteye dönüşür. Benliğin tehlike olarak değerlendirdiği ve anksiyete sinyali ile yanıt verdiği şey, üstbenliğin kızacağı, cezalandıracağı ya da sevmeyi bırakacağı korkusudur. Üstbenlik korkusunun uğrayacağı son de-

ğişiklik, kadere yansıtılmış üstbenlik korkusu olan, ölüm korkusudur. Yani anksiyetenin bireyin yaşamındaki her döneme ait uygun belirleyicileri bulunmaktadır.

Anksiyete ile ilgili yeni görüş, benliğin anksiyetenin gerçek yerleşim yeri olduğunu ortaya koymaktadır. Anksiyete afektif bir durumdur ve sadece benlik tarafından hissedilebilir. Altbenlik, bir organizasyon olmadığı ve tehlike durumları hakkında bir yargıda bulunamadığı için, benlikteki gibi anksiyete ortaya çıkartamaz. Diğer yandan, anksiyeteye neden olan durumlar sıklıkla altbenlikte oluşmaya başlarlar. Bu noktada, iki olguyu doğru bir şekilde ayırmak gerekir:

1) Benlik için tehlike durumlarından birinin aktive olması ve bunu önlemek için anksiyete sinyali verilmesi,

2) Altbenlikte oluşturulan, doğum travmasına benzer bir durumun ortaya çıkması ve bunu izleyerek otomatik anksiyetenin oluşumu. Karşılaşılan bozukluklara uygulandığında ise ilki psikonevrozlar için tipik iken, ikinci olgunun aktüel nevrozların etyolojisinde rol oynadığı görülür. Travmatik savaş nevrozlarının analizi, bunların birçoğunun aktüel nevrozların bazı özelliklerine sahip olduklarını gösterebilecektir. Özetle, gelişim sırasında benlik bir tehlike durumu tehdidi doğduğunda haberci bir anksiyete oluşturma yeteneği kazanır. Bu sinyal niteliğindeki anksiyete, travmatik durumlara eşlik eden ve otomatik olarak oluşan anksiyeteye oranla zayıflatılmıştır. Psikonevrozların özelliği olan, işte bu tür anksiyetedir.

Ruhsal çaresizlik tehlikesi, benliğin gelişmemiş (immature) olduğu yaşam dönemine; nesne kaybı tehlikesi, hâlâ başkalarına bağımlı olunan erken çocukluk dönemine; kastrasyon tehlikesi, fallik faza; üstbenlik korkusu, latens döneme uygundur. Bununla birlikte, tüm bu tehlike durumları ve anksiyete belirleyicileri yan yana bulunabilir ya da bunların birkaçı aynı anda işlev görebilir. Tehlike durumu ile ortaya çıkan nevrozun aldığı biçim arasında muhtemelen yakın bir ilişki vardır.

Freud, nevroza yol açan savunucu sürecin tek itici gücü olarak kastrasyon anksiyetesini görmenin bir tehlikesi olmadığını belirtmektedir. Kadınlarda, nesne kaybı en etkili tehlike durumu olarak görülmektedir. Anksiyetenin belirleyicileriyle ilgili tanımında küçük bir değişiklik yapılabilir ve nesnenin kendisini kaybetmenin yerine nesne sevgisini kaybetmeden söz edilebilir. Histerinin kadınlık (femininity), obsesyonel nevrozların erkeklik (masculinity) ile kuvvetli bağlantıları olduğundan, histeride, anksiyetenin belirleyicisi olarak sevgi kaybının; fobilerde kastrasyonun ve obsesyonel nevrozlarda üstbenlik korkusunun oynadığı rolün benzerini oynaması mümkün görünmektedir.

IX

Anksiyete ile semptom oluşumu arasındaki ilişkiye bakıldığında iki görüşten söz edilebilir. İlkinde, anksiyetenin kendisi nevrozun bir semptomudur. İkinci görüşe göre ise semptomlar anksiyeteden kaçınmak üzere oluşturulur ve anksiyete şeklinde kendini ortaya koyabilecek ruhsal enerji bu yolla bağlanır.

İkinci görüşün en azından kısmen doğru olduğu çeşitli örneklerle gösterilmiştir. Agorafobik bir hasta sokakta yalnız kaldığında anksiyete atağı geçirecektir. Eğer obsesyonel nevrozik, bir yere dokunduktan sonra ellerini yıkamaz ise taşıyamayacağı bir anksiyete yaşayacaktır. Sokakta yanında birinin olmasını istemenin, eşlik edilmenin ya da elleri yıkama şeklindeki obsesyonel eylemin amacı, anksiyete patlamasının önüne geçmektir. Bu bağlamda, benliğin kendine zorla kabul ettirdiği her inhibisyonun bir semptom olduğu söylenebilir.

Anksiyetenin ortaya çıkışını bir tehlike durumuna kadar götürdüğümüz için, semptomların benliği bir tehlike durumundan uzaklaştırmak üzere yaratıldığını söyleyebiliriz. Eğer semptomların oluşumu engellenirse, benliğin artan bir dürtüsel talep karşısında çaresiz kaldığı, anksiyetenin en er-

ken ve orijinal belirleyicisi olan, doğuma benzer bir durum oluşacaktır.

Eğer benlik, anksiyete ortaya çıkartarak, haz-hoşnutsuzluk ilkesini harekete geçiremez ise altbenlikte hazırlanan ve tehlike tehdidi oluşturan süreci durdurma gücünü temin edemez. Benliğin üretilen anksiyeteyi mümkün olan en az miktara sınırlama ve onu bir sinyal olarak kullanma eğilimi vardır. Aksi takdirde hoşnutsuzluk duygusu ortaya çıkacaktır. Bu da haz ilkesine ters bir durumdur.

Semptom oluşumu hem altbenlikte değişiklik oluşturarak hem de etkilenen dürtüsel gücün yerine bir yedek koyarak tehlike durumuna son vermektedir. Semptom oluşumu sırasında dürtüsel tehlikeden kaçmakta kullanılan savunma, benliğin dışarıdan gelen tehlikeden kaçış yoluyla kendini kurtarmasına benzetilebilir. Ancak buradaki fark, altbenlik ve benliğin aslında aynı organizasyonun parçaları olmalarıdır.

Hayvan fobilerinde tehlike, semptom oluşumu ile bir dış nesneye yer değiştirdiği için, tümüyle bir dış tehlike olarak hissedilir. Obsesyonel nevrozlarda, tehlike daha fazla içselleştirilmiştir. Sosyal anksiyeteyi oluşturan, üstbenlik ile bağlantılı anksiyete, bir dış tehlike için iç yedeği temsil ederken, moral anksiyete tümüyle içsel yerleşimlidir.

Her tehlike durumu, yaşamın belirli bir dönemine ya da mental aygıtın belirli bir gelişim evresine karşılık gelir. Yaşamın belirli bir döneminde, çocuğun en önemli ihtiyacı, bağımlı bulunduğu kişilerin sevgi dolu bakımlarıdır. Daha sonraki çocukluk dönemlerinde annesiyle ilişkisinde, babasının kendisi için güçlü bir rakip olduğunu hissettiğinde ve babasına karşı agresif eğilimlerinin ve annesine karşı cinsel niyetlerinin farkına vardığında, babasından korkmakta kendini haklı bulur. Onun tarafından cezalandırılma korkusu, filogenetik kaynaklı kastre edilme korkusu ile pekiştirilir. Gereksinimlerini doyur-

mak için yeteri kadar büyümüş ve kastrasyonun bir ceza olarak uygulanmayacağını uzun zaman önce öğrenmiş olsa da, kişi, sanki eski tehlike durumları hâlâ mevcutmuş gibi davranabilir.

Küçük çocukların fobileri; yalnız kalmaktan, karanlıktan ya da yabancılardan korkuları daha sonraları kaybolur. Sık görülen hayvan fobileri de aynı akıbete uğrar. Erken dönemlerin birçok konversiyon histerisi de ileriki yaşında devam etmez. Törenselleştirmeler, latent dönemde oldukça sık görülür, ancak küçük bir oranı daha sonra tam bir obsesyonel nevroza dönüşür. Çocukluk dönemi nevrozlarının izleri, istisnasız tüm erişkin nevrozlarında ortaya çıkartılabilir. Ancak, bu tür belirtileri gösteren tüm çocukların, ileriki yaşlarda nevroz olacakları söylenemez. Kişinin olgunlaşmasıyla, anksiyetenin bazı belirleyicileri terk edilir ve belirli tehlike durumları önemini kaybeder. Bu tehlike durumlarının bazıları ise birtakım değişikliklerle sonraki dönemde de varlıklarını sürdürürler. Böyle olgularda, nevrozlu kişi, normal olanlardan söz konusu tehlikelere karşı aşırı tepkileri ile ayrılır. Sonuç olarak büyümek, orijinal travmatik anksiyete durumlarına geri dönüşe karşı mutlak bir korunma sağlamaz.

Çok sayıda insan, tehlike söz konusu olduğunda davranışlarında infantil kalır ve anksiyetenin belirleyicilerinin üstesinden gelemeyebilir.

X

Eğer benlik kendisini, örneğin bastırma yoluyla, tehlikeli bir dürtüden korunmada başarılı olursa, kesin olarak altbenliğin belirli bir parçasını inhibe etmiş ya da hasara uğratmıştır. Ancak, aynı zamanda da ona belli bir ölçüde bağımsızlık vermiş ve kendi hükümsüzlüğünün bir kısmından vazgeçmiştir. Bu, kaçınılmaz olarak, temelde bir kaçma girişimi olan, bastırmanın doğasından gelir. Bastırmaya uğrayan artık yasaklanmış, benliğin organizasyonundan dışlanmıştır ve bilinçdışını

yöneten kurallara tabi olmuştur. Bastırılana benzer yeni bir dürtüsel istek ortaya çıkarsa, yeni dürtü otomatik bir etki altında seyrini sürdürecektir ya da kompulsiyonun etkisi altında tekrarlanacaktır. Sanki üstesinden gelinmiş olan tehlike durumu hâlâ mevcutmuşçasına, daha önceki bastırılmış dürtü gibi aynı yolu izleyecektir. Bastırmadaki fikse edici faktörle, bastırılan dürtü kendisi ile benzerlik gösteren isteklerin belirmesi halinde onları da bastırmaya yönlendirmektedir. Bu, bilinçdışı altbenliğin tekrarlama kompulsiyonudur. Benlik ara sıra kendi koymuş olduğu bastırmanın bariyerlerini yıkmayı, dürtü üzerindeki etkisini tekrar ele geçirmeyi ve yeni dürtünün seyrini, değişmiş tehlike durumuna uygun olarak yönlendirmeyi gerçekleştirebilir. Ancak benlik bunları çok ender olarak başarabilir; bastırımlarını kaldıramayabilir.

Bastırılmış dürtü tarafından uygulanan geriletmeye yönelik çekim ve bastırmanın gücü, yeni dürtüye tekrarlama kompulsiyonuna boyun eğmekten başka seçenek bırakmamaktadır. Analiz sırasında, benlik, bastırmaya ihtiyaç duymayacak kadar güçlendirildiğinde; dürtülerin, sanki tehlike durumları artık mevcut değilmişçesine seyrini sürdürmesine izin verebilmektedir.

Nevrozların oluşumunda rol oynayan faktörlerden üçü öne çıkmaktadır: biyolojik, filogenetik ve psikolojik faktörler.

Biyolojik faktör, insan yavrusunun uzun bir süre çaresiz ve bağımlı kalmasıdır. İnsanın intrauterin yaşamı birçok canlı ile karşılaştırılırsa kısadır ve dünyaya tamamlanmamış durumda gelmektedir. Dış dünyanın tehlikeleri onun için büyük bir önem taşımaktadır ve bu yüzden de onu koruyacak nesnenin değeri oldukça fazladır. Bu biyolojik faktör, en erken tehlike durumlarını oluşturmakta ve yaşamının bundan sonrasında kendisine eşlik edecek olan sevilme gereksiniminin yoğun oluşunda etkili olmaktadır.

Filogenetik faktörün varlığı, libidonun gelişimindeki belirgin özelliklerden yola çıkılarak kabul edilmektedir. Diğer canlılardan farklı olarak, insanın cinsel yaşamı doğrudan olgunluğa düz bir çizgi izlememekte, ilk beş yaştan sonra bir kesintiye uğramakta, pubertede ise yeniden canlanarak yoluna devam etmektedir. Bu faktör patojenik öneme sahiptir. Çocukluğa ait cinselliğin dürtüsel taleplerinin çoğu, benlik tarafından tehlike olarak kabul edilip uzaklaştırılır. Doğal seyri içinde benlik-sintonik olabilecek pubertenin cinsel dürtüleri, erken dönemlere ait prototiplerin çekimiyle bastırmaya uğrama riski taşırlar.

Üçüncü olarak, psikolojik faktör, mental aygıtımızdaki bir eksiklikte yatar. Benlik kendini iç dürtüsel tehlikelerden, kendi dışındaki tehlikelerden olduğu kadar etkili biçimde koruyamaz. Dürtüsel bir tehlikeyi ancak, kendi organizasyonunu kısıtlayarak veya semptom oluşumuna rıza göstererek uzaklaştırabilir. Eğer reddedilen dürtü yeni saldırılarda bulunursa, nevrotik hastalık olarak bilinen, sözü edilen durumlar ortaya çıkacaktır.

Kaynaklar

- Freud, S. (1895) *On the Grounds for Detaching a Particular Syndrome from Neurasthenia under the Description "Anxiety Neurosis"*, Standart Edition, Vol. III, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1895) *Obsessions and Phobias: The Physical Mechanisms and Their Etiology*, Standart Edition, Volume III, London: Hogart Press, 1986.
- Freud, S. (1920) *Beyond the Pleasure Principle*, Standart Edition, Vol. VIII, London: Hogart Press, 1986.
- Freud, S. (1926) *Inhibitions, Symptoms and Anxiety*, Standart Edition, Vol. XX. London: Hogarth Press, 1986.

SAVUNMA MEKANİZMALARI

Savunma' terini ilk olarak, Freud tarafından 1894'te, 'Savunma Psikonevrozları' konulu bir makalede ortaya atılmıştır. Bu makalede ve onu izleyen bir dizi çalışmada ('Histerinin Etyolojisi Üzerine', 'Savunma Psikonevrozları Üzerine Düşünceler') benliğin hoş olmayan ya da katlanılamayan fantezi ya da afektlere karşı direnmesi anlamında kullanılmış olan bu terim, daha sonra terk edilmiş ve 'bastırma' (repression) onun yerini almıştır. Ancak 1926 tarihli, 'İnhibisyonlar, Semptomlar ve Anksiyete' yazısına daha sonra eklediği bir açıklamada, eski savunma kavramına geri dönmüş ve savunmanın, benliğin belki de nevroza dönüşebilecek olan çatışmalarında kullandığı bütün yöntemler için, genel bir tanım olduğu ileri sürülmüştür. Böylece bastırmanın anlamı, savunmanın özel bir durumuna indirgenmiştir.

Savunma Mekanizmaları Kuramı

Bu bölüm, Anna Freud'un, 1936'da yayımladığı *Ego ve Savunma Mekanizmaları* kitabındaki görüşleri temel alınarak derlenmiştir.

Psikanalizin ilk yılları incelendiğinde, o yıllardaki buluşların temeli üzerine kurulan öğretinin, her şeyden önce bilinçdışının ya da başka bir deyimle altbenliğin psikolojisi olduğu izlenimi alınmaktadır. Halbuki altbenliğin ve çalışma biçiminin araştırılması, yalnızca amaca ulaşmak için kullanılan bir araçtır. Amaç ise benliğin bozukluklarının giderilmesi ve uyumluluğunun yeniden sağlanmasıdır. Analizin görevi, ruhsal yapıyı oluşturan üç oluşum hakkında mümkün olduğunca

geniş bilgi toplamaktır. Benlik açısından bakıldığında bunun, benliğin içerikleri, genişliği, işlevleri ve dış dünyaya, altbenliğe ve üstbenliğe bağımlılıklarının öyküsü; altbenlik açısından bakıldığında ise dürtülerin, yani altbenliğin içeriklerinin değerlendirilmesi, betimlenmesi ve dürtülerin akıbetlerinin izlenmesi olduğu görülür.

Benlik ve altbenliğin sınırlarında barış hüküm sürdüğünde benlik, altbenliğin karşısında gözlemci rolünü kusursuz bir biçimde yerine getirir. Dürtüler altbenlikten benliğe geçtiklerinde benlik, dürtünün zorlamasını, sıkıntı duygularıyla birlikte gerilimin artışı ve en sonunda gerilimin doyumdan kaynaklanan bir hazzın yaşanmasıyla çözülmesini algılar. Bu olayın baştan sona gözlenmesi; söz konusu dürtü, dürtüye ait libido miktarı ve dürtünün hedefi üzerine açık ve çarpıtılmamış bir tablo ortaya çıkartır. Dürtüyle uyum içinde olan benliğin izlerine ise bu tabloda rastlanmaz.

Dürtülerin altbenlikten benliğe geçmelerinin bir diğer sonucu ise çatışmanın yaşanması ve böylece altbenliğin gözlenmesinin sekteye uğramasıdır. Benlikte düşüncelerin birbirleriyle ilişkilerinde ikincil süreç egemen olduğu için, dürtüler benliğe geçtiklerinde çoğunlukla dolaysızca doyum yoluna gidemezler. Onlardan gerçekliğin gereklerini ve bunun ötesinde üstbenlikten kaynaklanan ahlaki yasaları göz önünde bulundurmaları istenir. Sonuçta dürtüler, kendilerine yabancı yapıdaki oluşumlar tarafından beğenilmemek tehlikesiyle karşılaşır, eleştiriye uğrar, reddedilir ve üzerlerinde yapılacak her türlü değişikliğe boyun eğler. Böyle bir aşamada, altbenlik ile benlik arasındaki barışçıl sınır ilişkileri sona ermiş demektir. Benliğin bu durumunda amacı, sınırlarının korunmasını sağlayacak uygun savunma önlemleriyle dürtüleri sürekli olarak felce uğratmaktır.

Üstbenlik oluşumu içinse durum farklıdır. Üstbenlik içe-

riklerinin büyük bir kısmı bilinçlidir. Buna karşın, benlik ve üstbenlik birbirleriyle uyum içinde olduklarında, üstbenliğin görüntüsü elimizden kayıp gider. Üstbenlik yalnızca benliğin karşısına düşmanca ya da en azından eleştirici bir tavırla çıktığında ve böyle bir eleştirinin sonucu olarak benlikte suçluluk duyguları ayrımsanır duruma geldiğinde açıkça belirir. Bütün bu bilgiler, gözlemimizi sürekli olarak yöneltmemiz gereken gerçek alanın benlik olduğunu gösterir.

Benliğin altbenliğe karşı bütün savunma eylemleri sessiz ve görünmez bir biçimde oluşur. Biz onları ancak oluştuktan sonra fark edebilir, hiçbir zaman gerçekten izleyemeyiz. Örneğin, başarılı bir bastırmada durum böyledir. Doyum bulma amacıyla benlikte ortaya çıkmaları beklenen belli altbenlik dürtülerinin eksik olduğu görüldüğünde, bastırmanın ayrımına varılır. Bu dürtüler hiçbir zaman ortaya çıkmıyorlarsa, benliğe girişlerinin sürekli önlendiğini, yani bastırmaya uğradıklarını varsayabiliriz. Bu arada, bastırma olayının kendisi hakkında bilgi edinmek mümkün olamamaktadır. Aynı şey, benliğin altbenliğe karşı sürekli korunmasında en önemli önlemlerden biri olan 'karşıt tepki oluşturma'nın (reaction formation) başarılması sırasında da geçerlidir. Çoğunlukla benlik, gerek dürtünün reddedilmesinden, gerekse yerine geçen yeni özelliğin ortaya çıkmasına neden olan çatışmadan habersizdir. Bu savunma biçiminin gözlenmesi, onun oluşumuna yol açan olay hakkında bir ipucu vermez.

Başarılı bir bastırmanın ayrımına varmanın güçlüğüne karşın, nevrozlarda izlediğimiz gibi bastırılan geri döndüğünde, yani tam karşıt yöndeki devinimde, bastırma sürecinin saydamlık kazandığını görürüz. Böyle bir durumda, dürtü ve savunma arasındaki mücadele adım adım izlenebilir. Altbenlik ürünü ile benlik eylemi arasındaki, içlerinden hangisinin üstünlüğü elinde tutacağı ya da birlikte hangi uzlaşma yolunu

bulacaklarının saptanmasına yönelik olan bu mücadele, analitik gözlem için en elverişli durumu oluşturur. Benlik savunması, enerji rezervlerinin takviye edilmesi sonucu başarıya ulaştığı takdirde, altbenliğin saldırısı son bulur ve böylece gözleme daha az elverişli olan ruhsal ateşkes yeniden kurulmuş olur.

Analiz sırasında kullanılan serbest çağrışım yöntemi ile hastanın benliği devreden çıkmaya davet edilir. Akla gelenler eleştirilmemeli, her zaman geçerli olan mantıksal bağlantı gereksinimi göz ardı edilmelidir. Altbenlik ise ürünlerinin bilince yükseldiklerinde alışageldikleri güçlüklerle karşılaşmamacakları teminatı ile ortaya çıkmaya davet edilir. Ancak altbenlik ürünlerine, benliğe girişlerinde herhangi bir dürtüsel hedefe ulaşacakları vaat edilmez. Analizin serbest çağrışım kuralına ancak kısa sürelerle uyulabilir. Benlik bir süre için susar ve altbenlik ürünleri bu durumdan bilince üşüşmek için yararlanır. Sonra benlik yeniden kıpırdanır, kendisine zorla kabul ettirilmiş olan edilgin hoşgörüyeye karşı savunmaya geçer ve alışılmış savunma mekanizmalarından herhangi biriyle çağrışımların akışına müdahale ederek bu akışı engeller. Analizin ana kuralı çiğnenmiştir; hastanın direnç gösterdiği söylenir. Böylece, hastanın altbenliğinden benliğine yönelen saldırılar, bir karşı eylemle yanıtlanmıştır. Ancak böylelikle gözlemcinin dikkati de, çağrışımlardan dirence, yani altbenlik içeriğinden benlik eylemine çevrilmiştir. Analist, benliğin kendini ele vermeyen savunma mekanizmalarından birinin gözlerinin önünde eyleme geçtiğini görür; yapılacak olan savunma mekanizmalarının ayrıştırılmasıdır.

Analiz sırasında, benliğin eylemi doğrudan izlenemez; ancak çağrışımlara yaptığı etki, yani çağrışımlarda atlamalar, karşıtına çevirmeler, anlam değişimleri, benliğin karşı çıkışında ne tür bir savunma eyleminden yararlandığını gösterecek-

tir. Analistin görevi de öncelikle, savunma mekanizmasını tanımak olacaktır. Bundan sonraki görev ise; savunmanın yaptığını geri çevirmek, yani bastırmayla ortadan kaybolanı yerine yerleştirmek, yeri değiştirilene eski yönüne getirmek, yalıtılmış olanı bir bağlantı içine sokmaktır. Koparılmış bağlantıların yeniden kurulmasıyla birlikte analistin dikkati de yeniden, benlik eyleminden altbenlik içeriğine geri dönecektir. Psikanaliz böylece; analistin, altbenlik ve benlik arasındaki ilişkileri gözlemlemesine, ilgisini analiz edilen kişinin her iki yönüne birden yöneltmesine dayanır.

Bastırma (Repression)

Psikonevrozlarda kullanılan savunma mekanizmaları içinde 'bastırma'nın ayrı bir yeri vardır. Freud, bastırmanın işleyişi ve psikonevrozlardaki kullanımı üzerine görüşlerini, 1915 tarihli, 'Bastırma' isimli makalesinde sunmuştur. Bu bölüm, söz konusu makalede yer alan görüşlerin geniş bir özetini içermektedir.

Organizmanın tehdit edici dış uyaran karşısında benimseyeceği uygun savunma yöntemlerinden biri, kaçmak olacaktır. Tehdidin bir dürtüden geldiği durumlarda ise, benlik kendisinden kaçamayacağı için, kaçmak işe yaramayacaktır. Böyle bir noktada dürtünün uğrayacağı akıbetlerden biri, onu işlemez kılacak olan bastırmayla karşılaşmasıdır. Bir dürtünün bu tür bir akıbete uğramasının nedeni, dürtünün amacına ulaşmasının, haz yerine hoşnutsuzluk yaratacak olmasıdır.

Bastırmanın ortaya çıktığı durum, hoşnutsuzluğun, doyumdan elde edilen hazdan daha güçlü olması koşuluna bağlıdır. Transferans nevrozlarının psikanalitik gözlemi, bastırmanın başlangıçtan beri mevcut olan bir savunma mekanizması olmadığını ortaya koymuştur. Bastırma, bilinç ve bilinçdışı düzeyindeki mental aktiviteler arasında kesin bir ayrım oluşun-

caya kadar ortaya çıkmaz. Bastırma basitçe, bir şeyin bilinçten uzaklaştırılması ve uzakta tutulması esasına dayanmaktadır. Ruhsal organizasyonun bu evreye erişmesinin öncesinde dürtülerin uzaklaştırılması; 'karşıtına çevirme', 'kendi selfine yöneltme' gibi yöntemlerle gerçekleştirilir.

Bastırma iki aşamada gerçekleşmektedir. İlk aşama, dürtünün ruhsal (ideational) temsilcisinin bilince girmesinin engellenmesini içeren 'birincil bastırma'dır (primal repression). Bu tür bir 'takılma' (fixation) oluştuktan sonra, söz konusu temsilci bilinç dışında değişmeden ve bilinç dışının kurallarına uygun olarak varlığını sürdürür ve dürtü de bu temsilciye bağlı olarak kalır. Bastırmanın ikinci evresi olan 'asıl bastırma' (repression proper); bastırılmış temsilcinin mental türevlerini ya da başka bir yerden doğan, ancak bastırılmış olanla çağrışım bağlantısı içinde olan düşünce zincirlerini etkiler. Bu tür bir çağrışım bağlantısı içinde, bu düşünceler, birincil olarak bastırılmış olanla aynı kaderi paylaşır. Bu ikinci aşama, gerçekten de bir 'sonradan bastırma'dır (after-pressure). Bastırılmış olana uygulanan kuvvetin, sadece bilinç yönünden geldiğini söylemek bir hata olacaktır. Birincil olarak bastırılmış olan, kendisiyle bağlantısı olan her şey üzerine çekim uygulamaktadır. Bu iki güç birlikte çalışmazsa, bastırma amacına ulaşmakta başarısız kalacaktır.

Bastırma; dürtü temsilcisinin, bilinç dışında varlığını sürdürmesine, kendisini daha fazla organize etmesine, türevler ve bağlantılar oluşturmaya engel olmaz. Bastırma gerçekte, dürtü temsilcisinin sadece bir ruhsal sistemle, yani bilinçle ilişkisini engellemektedir. Dürtü temsilcisi, bilincin etkisinden bastırma yoluyla uzak tutulduğunda, daha az bir engellenmeyle karşılaşır ve daha fazla gelişir. Nevrotik bir belirti olarak ifade bulduğunda ise sadece kişiye yabancı görünmekle kalmaz, dürtünün alışılmadık ve tehlikeli gücüyle kişiyi korku-

tur. Dürtünün bu gücü, fantezi alanında engellenmeden gelişmesinin ve doyumdan alıkonulmuş olmasının bir sonucudur.

Dürtü türevlerinin, bastırılmış temsilcisinden yeterli derecede uzaklaştırılmaları durumunda, 'çarpıtmalar' (distortion) ya da oluşan ara bağlantılarla bilince çıkmaları mümkün olabilir. Bilincin dürtü türevlerine karşı gösterdiği direnç, bu türevlerin birinçil olarak bastırıldan uzaklığına bağlıdır. Psikanaliz uygulanırken, bilinçli bir amacın etkisinde kalmadan ve herhangi bir eleştiriye uğratılmadan getirilmesi istenen çağrışımlar, aslında bilinçten uzaklaştırılmış ve çarpıtmaya uğratılmış olan dürtü türevlerinden başka bir şey değildir. Psikanaliz sırasında bu tür çağrışımlar getirilirken, bastırılmış olanla ilişkinin açık bir hal almasıyla, hasta bastırma girişimini yinelemeye zorlanır. Nevrotik semptomlar için de aynı durum geçerlidir. Bu tür semptomlar, bastırılmış olanın türevleridir ve daha önce reddedilmiş oldukları bilince girmeyi sonunda başarmışlardır.

Bilinç tarafındaki direncin kaldırılması için ne derecede çarpıtma ya da uzaklaştırmanın gerekli olduğunu ortaya koyacak genel bir kural yoktur. Bilinçdışının enerji yatırımı (cathexis) belli bir yoğunluğa ulaştığı zaman, bastırma devreye girmektedir. Bu, ötesine geçildiği zaman bilinçdışı isteklerin doyuma gidebileceği bir yoğunluktur. Bastırılmış olanın her bir türevinin kendine özgü bir akıbeti vardır. Bastırmanın seçici biçimde ve duruma özgü (individual manner) işlev gördüğü söylenebilir. Çarpıtmanın biraz daha az ya da fazla olması tüm sonucu değiştirir. Bu bağlamda, insanların en fazla öncelik verdikleri nesnelerin, ideallerin; en fazla nefret ettikleri nesnelerle aynı algılamalardan ya da deneyimlerden kaynaklandığı ve başlangıçta bunların birbirlerinden küçük değişikliklerle ayrıldıkları söylenebilir.

Bastırma sadece seçici ve duruma özgü işlememekte, aynı zamanda da aşırı bir hareketlilik göstermektedir. Bastırma işlemi, bir kerede olup biten bir şey olarak alınmamalıdır. Bastırma sürekli bir güç harcanmasını gerekli kılar. Bunun kesintiye uğraması, bastırmanın başarısını bozar ve yeni bir bastırmaya gerek duyulur. Bastırılmış olan bilince doğru sürekli bir baskı yapar. Bu baskı sürekli bir karşı baskıyla dengelenmek zorundadır. Böylece, bastırmanın sürdürülmesi kesintisiz bir güç harcanmasını gerektirirken, kaldırılması da ekonomik açıdan tasarruf sağlar. Bastırmanın hareketliliği, aynı zamanda uyku durumunun ruhsal özelliğinde de ifadesini bulur. Uyanıklık durumuna dönüşle birlikte, geri çekilmiş bulunan bastırma tekrar devreye girmektedir.

Bastırılmış olan dürtü oldukça farklı durumlarda bulunabilir. Aktif olmayabilir, yani dürtüye çok az bir ruhsal enerji yatırılmıştır ya da değişen derecelerde enerji yatırılmış olabilir ve böylece aktif olabilme yeteneğine sahiptir. Dürtünün aktivasyonu, doğrudan bastırmanın kaldırılması sonucunu doğurmaz, ancak dürtünün dolambaçlı yollarla bilince bağlanması ile sonuçlanacak tüm süreçleri harekete geçirir. Belirli bir düşüncenin kaderi, sıklıkla aktivitesi ya da enerji yatırılma derecesi ile belirlenir. İçeriğine bakıldığında bilinç düzeyinde baskın olan bir çatışmaya yol açacağı düşünülen bir dürtü türü, düşük miktarda bir enerjiyi temsil ettiği sürece bastırılmadan kalır. Burada, çatışma için belirleyici olan niceliksel faktördür. Rahatsız edici düşünce belirli bir güce ulaştığında, çatışma gerçek bir nitelik kazanır ve bu aktivasyon da bastırmaya yol açar.

Klinik gözlemler, dürtü temsilcisinin, düşünce yanında dürtüyü temsil eden diğer bazı bileşenleri de içerdiğini göstermektedir. Bu diğer bileşenler, düşünceden farklı olarak bastırmaya uğrarlar. Ruhsal temsilcinin bu diğer bileşenleri

için, afekt terimi kullanılabilir. Bu noktadan hareketle, bastırmanın sonucunda, düşünce ve ona bağlı olan dürtüsel enerjinin uğradığı akıbetler ayrı ayrı izlenebilir.

Dürtüyü temsil eden düşünce, iki türlü akıbete uğrar; daha önce bilinçli olmuşsa bilinçten kaybolur ya da bilinçli olmak üzereyse bilinçten geri çekilir. Bu iki durum arasındaki fark önemli değildir. Bu durum, istenmeyen misafirin oturma odasından çıkmasını istemekle, kapıda karşılanıp geri çevrilmesi arasındaki farka benzetilebilir.

Bastırmanın amacı, hoşnutsuzluktan kaçınmaktan başka bir şey değildir. Temsilciye bağlı olan afektin uğradığı akıbet, düşüncenin akıbetinden daha önemlidir. Bu olgu, bastırmanın değerlendirilmesinde oldukça fazla önem taşımaktadır. Bastırma, düşünsel kısım üzerinden amacına ulaşınış bile olsa, hoşnutsuzluk duygusunu ya da ortaya çıkan anksiyeteyi önlemede başarısız kalırsa, genel anlamda başarısız olduğu söylenebilir. Bastırma başarılı olduğunda, gözlemlenebilecek bir şey kalmayacağından, başarısız bir bastırma, başarılı olmuş bir bastırmaya göre daha fazla bilgi verecektir.

Freud, bu noktada, bastırma mekanizmasının tek mi, yoksa birden çok mu olduğu ya da psikonevrozların, kullandıkları bastırma mekanizmalarına göre ayrılıp ayrılamayacağı sorusunu ortaya atmaktadır. Freud, anksiyete histerisi olarak adlandırdığı fobik durumlar için, 1918'de yayımladığı 'Kurt Adam' isimli makalesindeki hayvan fobisini örnek vermiştir. Sonraki bölümlerde, bastırmanın, konversiyon histerisi ve obsesyonel nevrozlarda nasıl kullanıldığı açıklanmaktadır.

Kurt Adam olgusunda, bastırmaya uğrayan dürtü, babadan korkunun da eşlik ettiği, babaya yönelik libidinal tutumdur. Bastırma sonrasında, bu dürtü bilinçten uzaklaştırılmakta ve artık baba libidonun bir nesnesi olarak görünmemektedir. Babanın yerine, anksiyetenin nesnesi olarak alınan bir

hayvan geçmiştir. Dürtü temsilcisinin düşünsel parçası için yedek, yer değiştirme yoluyla oluşturulmuş, niceliksel kısım ise ortadan kaybolmamış, anksiyeteye dönüştürülmüştür. Sonuç, babadan sevgi talep etmek yerine, bir kurttan korkunun ortaya çıkmasıdır.

Freud'un yukarıda sözü edilen görüşleri, 1926'da yayınladığı ve bir önceki bölümde geniş bir özetini verdiğimiz 'İnhibisyonlar, Semptomlar ve Anksiyete' isimli makalesinde bazı önemli değişikliklere uğramıştır. Bu makalede, Kurt Adam olgusunda bastırmanın ağırlıklı olarak babaya yönelmiş pasif, sevgi içeren dürtülere karşı uygulandığı belirtilmiştir. Dürtüye karşı benlik tarafından sadece bastırma değil, 'gerileme' (regression) de uygulanmakta ve bu da bir kurt tarafından yutulma korkusu şeklinde ifade bulmaktadır. Aynı makalede, fobinin temeli olan anksiyete duygusunun, bastırma sürecinden ya da bastırılan dürtünün libidinal yatırımından (cathexis) değil, bastıran unsurun kendisinden geldiğini belirtmiştir. Hayvan fobilerindeki anksiyete, Freud'a göre, kastrasyon korkusunun kendisidir. Daha önce ifade edildiği gibi bastırma anksiyeteyi değil, anksiyete bastırmayı ortaya çıkarmaktadır.

Hayvan fobisinde bütün yapılan, 'düşünceyi uzaklaştırma' ve 'yer değiştirme'dir (displacement). Hoşnutsuzluğu gidermede ise başarısız kalınmıştır. Bu nedenle de, nevrozun işleyişi sürmektedir. Bu noktada, ikinci evreye geçilir. Anksiyetenin ortaya çıkışını engellemek üzere, bir dizi kaçınma gelişir, yani gerçek fobi oluşur.

Konversiyon histerisinde ise en önemli nokta, afekt kısmının tümünden kaybolmasıdır. Böyle bir durumda hasta, semptomlarına karşı, Charcot'nun tanımladığı 'la belle indifference' tarzında davranmaktadır. Dürtü temsilcisinin düşünsel içeriği bilinçten tümüyle çekilir; bir yedek, aynı zamanda da bir semptom olarak ortaya çıkan, bir uyarılma ya da bir ket-

lenme biçiminde, bazen duysal, bazen motor karakterde güçlü innervasyonlar görülür. Aşırı innerve olmuş alan, bastırılmış dürtü temsilcisinin bir parçası olarak alınmalıdır. 'Yoğunlaştırma' (condensation) süreci ile birlikte, bu parça, tüm enerji yatırımını kendi üzerine çekmiştir. Bu bulgular, konversiyon histerisinin mekanizmasını tümünden açığa kavuşturamaz. Burada dikkate alınması gereken bir başka etken de gerilemedir. Şimdiye kadar konversiyon histerisinde bastırmanın ancak aşırı bir yedek oluşumu ile mümkün olduğu görülmüştür ve bu açıdan bakıldığında başarısız olarak alınabilir. Ancak, afekt açısından, bastırmanın gerçek amacının başarılmış olduğu görülmektedir. Konversiyon histerisinde, bastırma süreci semptom oluşumu ile tamamlanmıştır ve anksiyete histerisinde olduğu gibi ikinci bir evreye ilerlemeye ya da başka bir ifadeyle sonsuza dek sürüp gitmeye gereksinimi yoktur.

Bastırmanın tümüyle farklı bir görünümü obsesyonel nevrozlarda ortaya çıkar. Burada ilk olarak, bastırmaya uğrayan dürtü temsilcisinin, libidinal mi, yoksa hostil eğilimde mi olduğu sorusu gündeme gelmektedir. Bu belirsizlik, obsesyonel nevrozların temelinde, afektif olanın yerine sadistik eğilimin geçmesine yol açan bir gerilemenin olmasından kaynaklanır. Başlangıçta bastırma tümüyle başarılıdır; düşünsel içerik reddedilirken, afekt de ortadan kaybolmuştur. Bir yedek oluşumu olarak, aşırı vicdanlılık biçiminde bir benlik değişimi ortaya çıkar ve bunu bir semptom olarak nitelemek zordur. Burada, yedek ve semptom bir arada değildir. Dürtü temsilcisinin bilinçten çekilmesi için, karşıtın güçlendirilmesi yoluyla 'karşıt tepki oluşturma' (reaction formation) kullanılmaktadır. Böylece, bu tür olgularda bir yedek oluşumunun bastırma ile aynı mekanizmaya sahip olduğunu görürüz. Tüm süreç, bastırılması zorunlu olan sadistik dürtünün içinde yer aldığı ambivalan ilişki ile mümkün olmaktadır.

Bastırmanın başlangıçtaki başarısı kalıcı değildir; ilerleyen süreçte de bastırmanın başarısızlığı gittikçe belirginleşir. Karşıt tepki oluşturma yoluyla bastırmanın oluşumunu sağlayan ambivalans, aynı zamanda bastırılanın geri dönüşüne de neden olmaktadır. Kaybolmuş olan afekt, sosyal anksiyete, moral anksiyete ve kendini kınamalar biçiminde geri döner; reddedilmiş düşünce, yer değiştirme yoluyla bir yedeğe yerini bırakır. Afektin bastırılmasındaki başarısızlık, histerik fobilerin oluşumundaki işleyişe benzer biçimde, kaçınma ve yasaklamalar yoluyla, kaçmaya benzer bir mekanizmayı devreye sokar. Düşüncenin bilinçten reddedilmesi, ısrarlı biçimde sürdürülür; çünkü bu, eylemden kaçınmaya, dürtünün motor gücünün engellenmesine yol açmaktadır. Böylece, obsesyonel nevrozlarda bastırmanın işleyişi, sonu gelmez bir mücadele biçiminde sürdürülür.

Gerileme (Regression)

Gerileme; zorlanma durumlarında, ruhsal gelişimin vardığı noktadan, daha önceki dönemlere geri dönölmesidir. Bu geri dönüş; nesne ilişkilerinde, libidinal gelişim evresinde ya da benliğin gelişim düzeyinde kendini gösterir.

Gerilemede benliğin oynadığı rolün, diğeri savunma mekanizmalarında oynadığı rolden farklı olduğu söylenebilir. Diğeri savunma mekanizmaları benliğin bir eylemiyle harekete geçirilmişlerdir. Gerilemede ise, benlik çok daha pasiftir. Gerileme benliğe uygulanır ve genellikle de doyum bulamadıkları için bir yedek arayan dürtüler tarafından harekete geçiriliyor gibidir. Dürtü geriletildiğinde ise, bastırmada uğradığından daha fazla değişikliğe uğramakta, zarar görmekte ve tanınmaz hale gelmektedir. Örneğin, Freud'un, 'Kurt Adam' isimli makalesinde vurguladığı gibi, Rus çocuğun kurt tarafından yutulma fikri ya da anksiyetesi, oral evreye geriletilerek fallik evreden uzaklaştırıldığı için, kastrasyona ait bir iz taşımamaktadır.

Freud, gerileme terimini ilk kez, 1900 tarihli *Rüyaların Yorumu* isimli kitabında gündeme getirmiştir. Bu yazıda gerileme, rüyaların temel karakteristiklerinden biri olarak alınmıştır. Uyku durumunda; motor aktivitenin kısıtlanmış olmasının da etkisiyle, ruhsal aygıtın düşüncenin hakim olduğu bölümünden, algısal sistemin egemenliğindeki bölümüne bir gerilemenin olduğundan söz edilmektedir.

Freud, *Rüyaların Yorumu*'nda üç tür gerilemenin ayırt edilmesi gerektiğini belirtmiştir: a) Yersel (topographic) gerileme (yukarıda belirtilen anlamda), b) Zamansal (temporal) gerileme; daha eski ruhsal yapılara geri dönme, c) Biçimsel (formal) gerileme; ilkel anlatımı ve temsil yöntemlerinin alışılmış olanların yerini aldığı gerileme. Ancak, aynı yazıda, tüm bu gerileme türlerinin aslında tek olduğu ve kural olarak bir arada bulunduğu, çünkü zamansal olarak eski olanın, aynı zamanda biçim olarak daha ilkel ve ruhsal yerleşimi bakımından algısal uca daha yakın olduğu belirtilmiştir.

Freud'un, 1909 tarihli, 'Bir Obsesyonel Nevroz Olgusu Üzerine Notlar' isimli makalesinde yer alan 'gerileme' mekanizması üzerine görüşleri: Obsesyonel nevrozlarda eylemden düşünceye gerileme, obsesif düşünce özellikleri ya da daha dar anlamda obsesif eylemler olarak kendini gösterir. Obsesyonel eylemler, infantil cinselliğin mastürbasyon özelliğini taşıma eğilimindedir.

Bir düşünce süreci, ruhsal sistemin motor inhibisyonuyla sonuçlandığı zaman obsesif ya da kompulsiftir ve normalde sadece eylemler için saklanan enerjiyi tüketir. Diğer bir deyişle, obsesif ya da kompulsif düşüncenin işlevi, bir eylemi, gelişimin daha alt bir düzeyinde temsil etmektir.

Freud'un, 1917 tarihli, 'Gelişim ve Gerileme Üzerine Bazı Düşünceler' isimli makalesinde yer alan 'gerileme' mekanizması üzerine görüşleri:

Libidinal işlev, üremenin hizmetine girmeden önce uzun

bir gelişim sürecinden geçmektedir. Bu gelişim sürecini tehdit eden iki tehlike vardır; 'inhibisyon' ve 'gerileme'.

Gelişim sürecinde geçilen her evrenin aynı şekilde başarıyla tamamlanabileceği söylenemez. Bazı evrelere geri dönüşler olabilir ya da gelişim bütünüyle inhibe olabilir. Gelişim sürecindeki tehlikelerden biri de gerilemedir. Gerileme, ulaşılmış olan daha ileri düzeylerden erken evrelere geri dönülmesi olarak tanımlanabilir. Bu noktada takılma ve gerilemeyi birbirinden ayrı düşünemeyiz. Savaş sırasında ilerleyen bir ordu, güçlü bir düşmanla karşılaştığında ardında bırakmış olduğu birliklere doğru geri çekilecektir. Bu örnek, ardında bıraktığı güçleri fazla olan ordunun ulaştığı noktaya zayıf bir güçle geldiğini gösterdiği gibi, zorlanma durumunda geri çekilinecek noktayı da belirlemektedir.

Gerilemenin başlıca iki türü olduğunu söyleyebiliriz; libidonun ilk yatırıldığı ensestiyöz nitelikteki nesnelere geri dönüşü ve daha erken evrelere bir bütün olarak geri dönüş. Her iki tür gerileme de transferans nevrozlarında görülür ve bunların mekanizmasında önemli rol oynar.

Histeride, libidonun birincil ensestiyöz nesne ilişkilerine bir gerilemesi vardır. Ancak, cinsel organizasyonun daha erken bir evresine gerileme yok gibidir. Histerinin mekanizmasındaki önemli rol, bastırma tarafından oynanmaktadır. Komponent dürtüler genitallerin öncülüğünde birleşmekte, ancak sonuçları, bilinçle bağlantılı olan önbilincin direnciyle karşılaşmaktadır.

Libidonun gerilemesinin iki türünden, cinsel organizasyonun daha erken evresine olanı daha çarpıcıdır. Bu durumu, histeride olmadığından ve nevrozlar üzerine olan görüşümüz hâlâ histeri çalışmalarının etkisi altında olduğundan, libidinal gerilemenin önemi, bastırmanınkinden daha sonra açığa kavuşmuştur.

Obsesyonel nevrozlarda ise, libidonun önceki sadistik-anal organizasyon evrelerine gerilemesi en çarpıcı durumdur ve ortaya çıkan semptomlar için belirleyicidir. Sevgi impulsu kendini, sadistik bir impuls olarak ve kılık değiştirerek ortaya koymaya zorlanır. Burada, nesneye dair eşzamanlı bir gerilemenin olduğunu ve böylece bu impulsların, hastaya en yakın ve onun en değer verdiği kişilere yöneldiğini düşünebiliriz. Ancak gösterilmesi kolay olmasa da, gerileme, bu nevrozların oluşum mekanizmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bastırma olmadan libidonun gerilemesi asla nevroz ortaya çıkartmamakta, perversiyon oluşumuna yol açmaktadır. Buradan yola çıkarak, bastırmanın, nevrozlar için en özel mekanizma olduğunu söyleyebiliriz.

Freud'un 'İnhibisyonlar Semptomlar ve Anksiyete' isimli makalesinde yer alan 'gerileme' mekanizması üzerine görüşleri:

Obsesyonel nevrozlar, histeridekine benzer bir durumda ortaya çıkar. Bu durum, ödipus karmaşasının libidinal taleplerinin uzaklaştırılmasının gerekliliğidir. Fallik dönemin ödipal istekleriyle kastrasyon korkusu arasında bir çatışmanın yaşanması sonucu, ödipal istekler yerini anal-sadistik arzulara bırakır. Böylece, obsesyonel nevrozlarda, benlik, savunmaya yönelik çabalarına başladığında, başardığı ilk şey, genital organizasyonun fallik evresini kısmen ya da bütünüyle daha önceki sadistik anal düzeye geri döndürmektir.

Gerilemenin uygulanması, libidonun genital organizasyonunun çok zayıf olmasından değil, benliğe karşıtlığın çok önce, sadistik evrenin en yüksek olduğu dönemde başlamasından dolayı olabilir. Gerileme sırasında, genital evreden geriye dönülerek; sadistik evreye ait yıkıcı enerji yatırımlarına (cathexis) bağlanan erotik komponentlerin ayrılması, yani dürtülerin defüzyonu oluşur.

Obsesyonel nevrozlarda, katı bir üstbenliğin ortaya çıkışı

ile libidonun gerilemesi arasında ilişki kurulabilir. Gerçekten de, kökenini altbenlikten alan üstbenlik, kendini gerilemeden ve dürtünün defüzyonundan ayırıştırılamıyabilir. Böyle bir durumda üstbenlik, gelişimin normal olduğu durumdan daha katı ve zalim olacaktır. Aşırı katı üstbenlik, cinselliğin baskılanmasının (supression) daha güçlü olması konusunda ısrar eder. Obsesyonel nevrozlarda çatışma, iki yönde alevlenir; savunucu güçler daha toleranssız, uzaklaştırılması gereken güçler daha az tolere edilebilir olmuştur. Her iki etki de tek bir etkene, libidonun gerilemesine bağlıdır.

Yapma-Bozma (Undoing)

Freud'un, 'İnhibisyonlar, Semptomlar ve Anksiyete' isimli makalesinde yer alan 'yapma-bozma' (undoing) mekanizması üzerine görüşleri:

Benliğin dürtüyle mücadelesi sırasında, semptomları oluşturan ve bastırmanın yerine geçtiği için özel bir ilgiyi hak eden benliğin iki aktivitesi ile karşılaşırız. Bunlar, bastırmanın işlevini yerine getirmekte güçlülükle karşılaştığı durumlarda, yardımcı ve yerine geçici mekanizmalar olarak devreye girmektedirler.

Bu mekanizmalardan ilki, yapma-bozmadır. Obsesyonel nevrozlarda, yapma-bozma mekanizmasıyla; bir eylemin bir ikinciyle iptal edildiği, böylece, sanki hiçbir eylem yapılmamış gibi olan, gerçekte ise her iki eylemin de yapılmış olduğu, iki evreli semptomlarda karşılaşılır. Yapma-bozma mekanizmasının ilk amacı, belirli bazı olayların olması ya da tekrarlamasını engellemek için önlemlerin alınmasını içerir ve mantığa uygundur. İkinci amacı ise olmamış gibi kılarak bir şeyden kurtulmaya çalışılmasıdır. Mantık dışı ve büyüsel (magic) bir yapıda olan ikinci amaç, ilkinden daha eski bir motiftir ve çevreye karşı animistik tutumdan doğar.

Nevrotik kişi, geçmişini yaşanmamış kılmaya çalışacaktır. Onu bastırmaya çalışır. Aynı amaç, bu tür nevrozlarda sık karşılaşılan tekrarlama obsesyonlarını ve bir dizi birbiriyle çelişen. niyetin gerçekleştirilmesini açıklayabilir. Bir şey arzu edilen yolla yapılmadığında, değişik bir yolla tekrarlanarak bozular. Sıklıkla, travmatik bir yaşantının bozulması çabasının, semptom oluşumunun birinci derecede önemli bir motifi olduğunu görürüz.

Freud'un, 'Bir Obsesyonel Nevroz Olgusu Üzerine Notlar' isimli makalesinde yer alan 'yapma-bozma' mekanizması üzerine görüşleri:

İki evreli ve ikinci evrenin birincisini nötralize ettiği kompulsif eylemler, obsesyonel nevrozlar için tipiktir. Elbette ki hasta, bu eylemlerin anlamını bilinç düzeyinde fark etmemekte, bunları rasyonalize edecek sebepler bulunmaktadır. Ancak, bunların gerçek anlamı, hemen hemen eşit düzeyde olan birbirine zıt dürtüler arasındaki çatışmayı ifade etmesidir; bu dürtüler, her zaman şaşmaz bir şekilde sevgi ve nefrettir. Bunlar, yeni tip bir semptom oluşumunun örneğini sunarlar. Histeride ortaya çıkan, zıt eğilimlerin her ikisinin de aynı anda doyumunu sağlayan bir uzlaşmanın oluşması iken, yani bir taşla iki kuş vurulurken; burada, iki zıt dürtü tek tek ve önce birisi, daha sonra diğeri olmak üzere doyum bulmaktadır.

Yalıtma (Isolation)

Freud'un 'İnhibisyonlar Semptomlar ve Anksiyete' isimli makalesinde yer alan 'yalıtma' mekanizması üzerine görüşleri:

Bastırmanın işlevini yerine getirmekte güçlükle karşılaştığı durumlarda, yardımcı ve yerine geçici mekanizmalardan ikincisi yalıtmadır ve obsesyonel nevrozlar için tipiktir. Kişi, kendisi için hoş olmayan bir şey olduğunda ya da nevrozu için anlamı olan bir şey yaptığında, araya, daha öte hiçbir

şeyin olmamasını, hiçbir şeyi algılamaması ve hiçbir şey yapmamasını gerektiren bir aralık koyar. İlk planda garip görülen bu davranışın bastırma ile ilişkisi vardır. Burada histerideki amnezide olduğu gibi travmatik yaşantı unutulmaz, bunun yerine afektinden mahrum bırakılır ve çağrışım bağlantıları baskılanır ya da kesintiye uğratılır. Böylece bu yaşantı, yalıtılmış kalır ve düşüncenin olağan sürecinde yenisinden üretilmez. Yalıtmanın etkisi, amnezi ile birlikte olan bastırmanın etkisinin aynısıdır.

Obsesyonel nevrotik için, psikanalizin temel kuralı olan serbest çağrışımın gerçekleştirilmesi, özellikle zordur. Bu kişilerin benliği, muhtemelen üstbenlik ve altbenlik arasında mevcut olan çatışmaya bağlı yüksek derecedeki gerginlik nedeniyle gözlemcidir ve keskin yalıtmalar yapar. Bu kişiler düşünmeye yoğunlaştıklarında, benlikleri, bilinçdışı fantezilerin akla gelmesini ve ambivalan eğilimleri uzaklaştırmalıdır. Gevşenilmemelidir, sürekli mücadeleye hazır olunmalıdır.

Düşüncenin çağrışımlarını ve bağlantılarını engellemek çabası içinde benlik, obsesyonel nevrozun en eski ve en temel emirlerinden birine boyun eğer; bu, dokunma tabusudur. Dokunmadan, temas kurmadan kaçınmanın obsesyonel nevrozda önemli bir yer tutmasının nedeni, dokunma ve fiziksel temasın, sevme kadar agresif nesne yatırımının da amacı olmasındandır.

Yalıtma temas olasılığını ortadan kaldırır. Bu, bir şeyi dokunulmaktan uzak tutmanın bir yöntemidir. Eğer bir nevrotik, bir izlenimi ya da bir aktiviteyi arada aralık bırakarak yalıtırsa; bu, sembolik olarak, o izlenim ya da aktivite hakkındaki düşüncelerinin, diğer düşünceleriyle çağrışımsal olarak temas etmesine izin vermeyeceği anlamına gelir.

Freud'un, 'Bir Obsesyonel Nevroz Olgusu Üzerine Notlar' isimli makalesinde yer alan 'yalıtma' mekanizması üzerine görüşleri:

Bilince çıkmak üzere yol arayan ve zorlayan obsesif düşünce, onu ortadan kaldırmaya çalışan bilinçli düşünce tarafından güvence altına alınmalıdır. Bu koruma, obsesif düşüncenin bilinçli olmadan önce uğradığı çarpıtma (distortion) ile sağlanır. Bunun yanı sıra, her bir obsesif düşünce köken aldığı durumdan ayrılır. Çünkü, çarpıtmaya rağmen tanınabilir. Böylece, patojen durum ve ondan kaynaklanan obsesyon arasına zamansal bir aralık konulur. Bu şekilde, yalıtma süreciyle nedensel bağlantılar araştırılamaz hale gelmiştir.

Histeride kural olarak hastalığı ortaya çıkartan nedenler, aynı çocukluğa ilişkin yaşantılar için olduğu gibi, amneziye uğratılır ve afektif enerjileri semptomlara dönüştürülür. Amnezinin tam olmadığı durumlarda, yakın zamana ait travmatik hastalık ortaya çıkartıcı nedenler bir erozyon sürecine tabi kılınır ve en azından, en önemli bileşenlerinden yoksun bırakılır. Böyle bir amnezide, bastırmanın devreye girdiğini görürüz. Obsesyonel nevrozlarda durum farklıdır. Burada da nevrozun çocukluğa ait hazırlayıcıları tamamen olmasa da amneziye uğratılır, buna karşın, hastalığın şimdiki nedenleri bellekte tutulur. Bastırma, burada, başka ve gerçekte daha basit bir mekanizmayı kullanmaktadır. Travma, unutulmak yerine afektif yatırımından (cathexis) arındırılır, böylece bilinçte sadece tamamen renksiz olan ve önemsiz addedilen düşünsel içerik kalmış olur. Histeri ile obsesyonel nevroz arasındaki fark, olgunun ardında yatan psikolojik süreçtedir. Yoksa sonuç hemen tamamen aynıdır; renksiz belleğe ait (mnemic) içerik hastanın mental aktivitesinde önemli bir rol oynamaz. İki çeşit bastırmanın birbirinden ayrılması; hastanın, birinde her zaman biliyor olma, diğerinde ise çok uzun zaman önce unutmuş olma duygusuna dayandırılır.

Karşı Tepki Oluşturma (Reaction Formation)

Freud, 'İnhibisyonlar, Semptomlar ve Anksiyete' isimli

makalesinde, obsesyonel nevrozlarda ambivalansa bağlı çatışmaların oldukça sık olduğunu ve bunların tipik bir sonucu olarak da, iki çatışan duygudan birinin fazlaca yoğunlaşmasına karşın, diğerinin kaybolduğunu belirtmiştir. Freud'a göre, duygunun abartılı derecesi ve kompulsif karakteri, mevcut olanın sadece kendisi olmadığını ve zıt duyguyu baskı altında tutmak için sürekli uyanık olma gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu sürece, karşıt tepki oluşturma yoluyla bastırma denmiştir.

Freud'un, 'Bir Obsesyonel Nevroz Olgusu Üzerine Notlar' isimli makalesinde yer alan 'karşıt tepki oluşturma' mekanizması üzerine görüşleri:

Obsesyonel nevrotiklerin analizini dikkate alırsak, sevgi ve nefret arasındaki ilişkinin obsesyonel nevrozun en belirgin, en sık ve en önemli karakteristiklerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Sevgi ve nefretin, aynı kişiye yönelik olarak ve her ikisinin de en yüksek yoğunluğunda, uzun süre var olması şaşırtıcıdır. Güçlü bir sevginin, uzun zaman önce nefreti yenmiş ya da onun tarafından yenilmiş olmasını bekleriz. Bu iki karşıt gücün bu kadar uzun süre birarada bulunması ancak bazı özel psikolojik koşullarda mümkündür. Böyle bir durumda aşk, nefreti ortadan kaldırmayı başaramamış, sadece onu bilinçdışına itmiştir. Nefret bilinçdışında, bilincin etkisiyle harap edilme tehlikesinden uzak kalabilir, hatta büyüyebilir. Bu koşullarda sevgi, karşıtını bastırma altında tutabilmek için, karşıt tepki yoluyla özel bir yoğunluğa erişir. Böyle bir durumda iki karşıt güç ayrılmakta ve bunlardan biri (genellikle nefret) bastırılmaktadır.

Karşıt tepki oluşturma, kişilikte bir kez oluşunca devam eder. Karşıt tepki oluşturan kişi, dürtüsel bir tehlikenin tehdidi karşısında, yeni savunmalar geliştirmek yerine; kişilik yapısını bu dürtüsel tehlike sürekli olarak varmışçasına değiştirerek, her an tehlikeye karşı hazırlıklı olunan bir tutumu benim-

ser. Dürtüsel kirlilik ve düzensizlik isteklerine karşı koyan obsesyonel nevrotiklerin, temizlik ve düzen duyguları bunun örnekleridir. Bu temizlik ve düzen duygularının katılığı yanı sıra zaman zaman kirlilik ve düzensizlik eğiliminin patlak vermesi, bu kişilik özelliğinin tepkisel niteliğini ortaya koyar.

Yüceltme (Sublimation)

Yüceltme terimi psikanalitik literatürde ilk kez, Freud tarafından kullanılmıştır. Yüceltmede, benliğin etkisiyle dürtünün amacı ya da nesnesi (ya da her ikisi birden) değiştirilmiştir. Yüceltme; dürtülerin, cinsel doyumundan çok, bu doyumdan uzakta olan bir amaca doğru yönelmesini içerir. Bu süreçte vurgu, cinsellikten uzaklaşmanın üzerindedir. Dürtünün enerjisi, onun yerini alan şeyin enerji yükü içine alınmıştır.

Freud'un, 1908 tarihli 'Uygar Cinsel Ahlak ve Çağdaş Sinir Hastalığı' isimli makalesinde yer alan 'yüceltme' mekanizması üzerine görüşleri:

Cinsel dürtü uygarlığın gerektirdiği aktivitelerde büyük ölçüde kullanılır. Bu durum, cinsel dürtünün miktar ve yoğunluğunda değişme olmaksızın yerinin değişebilmesi özelliğinden kaynaklanmaktadır. Ruhsal olarak cinsel amacın değiştirilebilme kapasitesi yüceltme olarak adlandırılır.

Cinsel dürtünün orijinal gücü ve yüceltmeye uygun olan oranı her bireyde değişmektedir. Doğuştan getirilen birtakım özellikler, her bireyin cinsel dürtüsünün ne kadar bir bölümünün yüceltilebileceğini de belirlemektedir. Ayrıca, deneyimler ve kişinin ruhsal aygıtı üzerine etkili entelektüel etkenler de yüceltme üzerinde etkili olmaktadır.

Freud, uzun bir süre yüceltmenin dürtünün sadece amacını etkilediğini ifade etmiş, daha sonra 1933'te 'Psikanalize Yeni Giriş Konferansları' başlıklı yazısında, yüceltmeyi, sosyal değerler dikkate alınarak, dürtünün amacının ve nesnesinin değiştirilmesi olarak tanımlamıştır.

Yüceltmede amacın sapma derecesi çok değişiktir. Bazı olgularda sapma, amacın inhibisyonundan ibarettir. Bu tür durumlarda yüceltme yapan kimseler, tamamen dürtülerinin yapmaya zorladığı şeyi yaparlar. Ancak bu, dürtünün cinsellikten arındırılmasından ve benliğin buyruğuna girmesinden sonra gerçekleştirilir. Diğer yüceltme tiplerinde çok daha ileri giden değişiklikler meydana gelir. Hatta başlangıçta dürtünün tam tersine yönelmiş bir aktivitenin, bu dürtünün yerini alması da mümkündür. Bazı tiksiniye tepkileri bu sınıfa girerler.

Freud, 1905 tarihli, 'Cinsellik Üzerine Üç Makale' isimli çalışmasında, karşıt tepki oluşturma'nın sadece patolojik anlamda kullanılmadığını belirtmektedir. Freud, latent dönem süresince cinsel uyarılmanın sürdüğünü, bunun da büyük ölçüde cinsellikten başka amaçlar için kullanılan bir enerji birikimi yarattığını ve böylece bu enerjinin bir yanda sosyal duyguların oluşumuna katılırken, diğer yanda bastırma ve karşıt tepki oluşturma yoluyla cinselliğin karşısına engeller yerleştirmekte kullanıldığını ifade etmiştir. Bireyin gelişimi açısından, pervers nitelikte olan, erotojenik bölgelerden kaynaklanan ve aktivitelerini dürtülerden alan cinsel impulsların yaratacağı hoşnutsuzluk, utanma, tiksiniye gibi engellerle baskılanmaktadır. Freud, karşıt tepki oluşturma'nın yüceltmeye yakınlık gösterdiğine dikkati çekerek, çocukluğun pervers cinsel eğiliminin, karşıt tepki oluşturma'nın kullanımıyla birçok erdemimizin kaynağı olarak alınabileceğini belirtmiştir.

Freud'un, 1923 tarihli, 'Ego ve İd' isimli makalesinde yer alan, 'yüceltme' mekanizmasının 'özdeşim' (identification) ile ilişkisi üzerine görüşleri:

Üstbenlik, bir model olarak alınan babayla kurulan bir özdeşimden çıkar. Her böyle bir özdeşim, bir deseksüalizasyon, hatta bir yüceltme yapısındadır. Böyle bir süreçte, benlik nesnenin özelliklerini üzerine alarak, kendini bir sevgi nesnesi olarak altbenliğe dayatmaktadır. Altbenliğin kaybını, "bak beni

de sevebilirsin, ben de aynı nesne gibiyim" diyerek gidermeye çalışır. Bu şekilde, nesne libidosunun narsisistik libidoya dönüşümü, cinsel amaçların terk edilmesini, bir deseksüalizasyonu ifade eder. Bu, bir çeşit yüceltmedir. Freud'un yazılarında yüceltme, genellikle cinsel dürtülerle bağlantılı olarak sunulmuş olmasına karşın, agresif dürtülerin yüceltilmesinin de mümkün olduğu kabul edilmektedir.

Yer Değiştirme (Displacement)

Bir düşüncenin önem ve yoğunluğunun, bu düşünceden ayrılıp orijinal olarak düşük yoğunlukta, ancak ilk düşünceyle çağrışım bağlantısı içindeki bir başka düşünceye geçmesidir. Yer değiştirme, rüyaların incelenmesinde başta olmak üzere, nevrotik semptomların oluşumunda, genel olarak da bütün bilinçdışı süreçlerde gözlenebilir.

Freud, yer değiştirme ile konversiyon arasındaki karşılığa dikkati çekmiştir. Freud'a göre, yer değiştirme aracılığı ile yedek oluşumu, daha çok obsesif nevrozların bir özelliğidir. Yer değiştirme farklı düşünceler arasında olmaktadır. Konversiyonda ise afekt ortadan kaldırılmakta ve katektik enerji düşünce alanından çekilip bedensel alana yatırılmaktadır. Ancak daha sonraları, Freud, yer değiştirmeyi daha geniş anlamda kullanarak, semptom oluşumunun genel bir özelliği gibi ele almıştır. Genital hazzın bedenin bir başka bölümüne yer değiştirmesi nedeniyle, konversiyonun kendisi de bu açıdan bir yer değiştirme anlamına gelmektedir.

Yer değiştirme, fobilerin oluşumunda savunma işlevi görmektedir. Fobik nesne üzerine yer değiştirme, anksiyetenin lokalizasyonuna ve sınırlandırılmasına olanak verir.

Baskılama (Suppression)

Rahatsızlık veren ya da istenmeyen düşünce ya da afektleri bilinç alanından uzaklaştırmayı amaçlayan mental bir iş-

lemidir. Bastırmadan farkı, baskılamanın bilinç düzeyinde bir işlem olmasıdır. Baskılanan içerik, bilinçdışına değil, sadece önbilince geçer. Bir afektin baskılanması durumunda, afekt bilinçdışına itilmemekte, sadece inhibe edilmekte ya da ortadan kaldırılmaktadır.

Freud, *Rüyaların Yorumu* kitabında baskılamayı, özellikle de topografik açıdan bastırmanın karşısında bir yere koyar. Baskılama, Freud'un bilinç ile bilinçöncesi arasına yerleştirdiği, 'ikinci sansür' düzeyinde iş gören, bilinçli bir mekanizma olarak görülür.

Entelektüalizasyon

Freud'un yazılarında yer almamakla birlikte, Anna Freud tarafından bir savunma mekanizması olarak tanımlanmıştır. Özellikle ergenlerin kullandığı bir mekanizma olan entelektüalizasyonda, dürtüye olan ilginin artması söz konusudur. Ancak bu, yalnızca düşüncelerde kalan entelektüel bir ilgidir. Ergenin soyut düşünsel konuşmalarında ortaya koydukları, gerçeklerin önüne getirdiği sorunların birer çözümü olarak düşünülmüştür. Düşünsel eylemi, dürtüsel süreçleri dikkatle gözlemesi ve duyumsadıklarını soyut düşüncelere çevirmesiyle sınırlıdır. Dürtüsel süreçler, düşünce düzeyinde dile getirilmektedir. Dikkatin artarak dürtüye yönelmesinin amacı, dürtüyü başka bir düzlemde yakalayıp safdışı bırakmaktır. Dürtüsel yaşamın entelektüalizasyonu; yani dürtüsel süreçlere, onları bilinç düzeyinde kullanılabilirliği olan imgelere bağlayarak egemen olma çabası, insan benliğinin en gerekli kazanımlarından biri olarak görülmektedir.

Entelektüalizasyon sıklıkla, tedavi sırasında bir direnç biçimi olarak görülür. Hasta sorunlarını rasyonel ve genel ifadelerle dile getirir, zaman zaman analitik kuraından ödünç aldığı terimleri kendi sorununu tanımlamak için kullanır. Başka bir durumda, hasta analizin kuralına uyarak, anılarını, rüyala-

rını, hatta afektif yaşantılarını dile getiriyor olabilir. Ancak burada da her şeyin örnek kişi olmaya yönelik biçimde önceden planlanmış olduğu dikkati çeker. Hasta, kendi durumunun yorumunu kendisi yaparak, tehdit olarak gördüğü, gerek bilinçdışından gelecek uzantılardan, gerekse de analistin yorumundan kaçınmaktadır.

Rasyonalizasyon

Kişinin, gerçek motiflerini algılamadığı tutum, eylem, düşünce ve afektlere için, mantıksal olarak tutarlı ya da etik olarak kabul edilebilir bir açıklama getirme girişimini ifade eden bir işlemdir.

Fantezide Yadsıma

Anna Freud tarafından tanımlanmış, daha çok çocukluk dönemine özgü olan bir savunma mekanizmasıdır. Gerçeğin yadsınıp yeni biçimiyle kabul edilmesini sağlar. Uygulandığı zaman gerçeği değerlendirmeye yetisini kısıtlayıcı bir yanı vardır. Başlangıçta fanteziler anksiyeteye karşı savunma amacıyla kullanılırken, gerçeği değerlendirme yetisinin gelişmesiyle birlikte, fantezi ve gerçek yan yana yaşayamaz hale gelir. Fantezide yadsıma, fallik dönemin ötesine taşmamalıdır. Erişkin dönemde ortaya çıkarsa, benliğin gerçeklikle olan ilişkileri önemli ölçüde sarsılır.

Söz ve Davranışla Yadsıma

Anna Freud tarafından tanımlanmış, yine çocukluk dönemine özgü olan bir diğer savunma mekanizması, söz ve davranışla yadsımadır. Çocukluk oyunları bu tür bir amaca hizmet eder. Fantezide yadsımadan farkı, dış gözleme daha açık olmasıdır. Fantezide yadsımayla aynı dönemde uygulanır. Bu yöntem, ancak gerçekliği değerlendirme yetisinin yanında, ona zarar vermeksizin bulunabildiği sürece kullanılabilir.

Erişkin benlik organizasyonunun tamamlanmış olduğu koşullarda bu yöntem kaybolur ve ancak, gerçeğe bağlantının çok bozulup gerçekliği değerlendirme yetisinin işlemez hale geldiği durumlarda yeniden ortaya çıkar. Söz ve davranışla yadsınma yöntemine, fantezide yadsımda söz konusu olmayan, çevre tarafından bir kısıtlama uygulanır. Bu mekanizmanın kullanılmasının iç koşulu, gerçekliği değerlendirme yetisiyle uyuma; dış koşulu ise çevrenin çocuğun oyunlarına gösterdiği hoşgörüdür.

Saldırganla Özdeşim

Anna Freud tarafından tanımlanmış olan, çocukluk dönemine özgü savunma mekanizmalarının sonuncusu, saldırganla özdeşimdir. Genellikle dışarıdan gelen eleştiri şeklindeki bir tehdit karşısında kullanılır. Çocuk saldırganın saldırganlığını benimsemekle, tehdit edilenden tehdit eden konumuna geçer; devraldığı saldırganlığı, saldırganlık beklediği kişiye yöneltir. Saldırganla özdeşim, bireyin olağan üstbenlik gelişiminde bir ara basamaktır. Çocuk bu mekanizmayı kullanarak, dışarıdan gelen bir eleştiriye kendi davranışlarının kapsamına alır, içselleştirir ve bu içselleştirmelerle üstbenliğin biçimlenmesine gerekli materyali sağlar. İçselleştirilen eleştiri özeleştiriyeye çevrilmez; çocuğun cezalandırılan davranışından uzaklaştırılarak, çevreye yöneltir. Eleştirinin içeriye alındığı anda, suç dışarıya, çevreye kaydırılır. Çevredeki suçluya karşı duyulan öfke, kişinin kendi suçluluk duygusunun bir öncülüdür. Üstbenlik gelişimiyle birlikte, sertlik dışarı değil, içeri yöneltilecek, böylece dışarıya karşı olan hoşgörüsüzlük azalacaktır.

Kaynaklar

- Freud, A. (1936) *Ego ve Savunma Mekanizmaları*, Almanca'dan Çeviren: Y. Erim, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1989.
- Freud, S. (1900) *The Interpretation of Dreams*, Standart Edition, Vol. V, London: Hogarth Press, 1986.

- Freud, S. (1905) *Three Essays on the Theory of Sexuality*, Standart Edition, Vol. VII, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1909) *Notes upon a Case of Obsessional Neurosis*, Standart Edition, Vol. X, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1915) *Repression*, Standart Edition, Vol. XIV, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1917) *Some Thoughts on Development and Regression - Aetiology. Introductory Lectures on Psychoanalysis (Lecture 22)*, Standart Edition, Vol. XVI, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1923) *The Ego and the Id*, Standart Edition, Vol. XIX, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1926) *Inhibitions, Semptoms and Anxiety*, Standart Edition, Vol. XX, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1933) *Civilized Sexual Morality and Modern Nervous Illness*, Standart Edition, Vol. IX, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1933) *New Introductory Lectures on Psychoanalysis*, Standart Edition, Vol. XXII, London: Hogarth Press, 1986.
- Laplanche, J., Pontalis, J.-B. (1967) *The Language of Psycho-Analysis*, London: Karnac Books, 1988.

PSİKOPATOLOJİ

Freud, 1917’de yayınladığı ‘Psikanaliz ve Psikiyatri’ isimli yazısında; psikanalize, psikiyatrinin değil psikiyatristlerin karşı olduğunu vurgular. Ona göre, o günkü tanımlayıcı (descriptive) nitelikli psikiyatri ile psikanaliz arasındaki ilişki, histoloji ile anatomi arasındaki ilişkiyi andırmaktadır. Nasıl ki dokuların ve hücrelerin yapılarını aydınlatan histoloji ile organların dış görünümlerini tanımlayan anatomi arasında bir çelişki söz konusu değilse; ruhsal aygıtın iç yapısını irdeleyen psikanaliz ile onu dışarıdan betimleyen psikiyatri arasında da bir çelişki söz konusu değildir. Ayrıca nasıl anatomi bilimsel tıbbın başlangıcı olarak kabul edilmişken, bilgi dağarını geliştirmek üzere kadavra kullanımına hoş bakılmamışsa; insandaki ruhsal süreçler hakkındaki bilginin zenginleştirilmesi yönünde psikanalizin yaşama geçirilmesine de hoşgörülü yaklaşılmamıştır. Ancak Freud, ruhsal aygıtın derin bilinçdışı süreçlerine ilişkin bilgisi olmayan psikiyatrinin, bilimsel olamayacağına inanmaktaydı.

Nevrotik semptomların da tıpkı sürçmeler ve rüyalar gibi bir anlamı vardır ve yine onlar gibi kendilerini oluşturan kişinin yaşantısıyla bağlantılıdır. Semptom formu kişiselleştikçe bu bağlantının belirginleştiğini görüyoruz. Burada yapılacak iş, semptom, saçma bir düşünceye dayanıyor ve amaçsız bir eylem gibi görünüyorsa da semptomun bu tarzdaki biçimlenişini belirleyen geçmişteki yaşantıları ortaya çıkarmaktır. Sık karşılaştığımız ve oldukça farklı karakterde olan, kişiseliktanıtmayan başka semptomlar da vardır. Bunlar bir hastalığın ‘tipik’ semptomları olarak tanımlanabilirler, hemen hemen her

olguda aynıdır, bireysel farklılıklar o denli ortadan kalkmıştır ki bunları kişinin yaşantısındaki belirli olaylara bağlamak oldukça zordur. Örneğin, obsesif hastaların hepsinde tekrarlama, eylemlerini ritmik olarak gerçekleştirme eğilimi vardır. Çoğunluğu çok fazla yıkanır. Agorafobik hastalar sıklıkla semptomlarının aynı özelliklerini bitip tükenmez bir monotonluk içinde tekrarlarlar; açık alanlardan, uzun yollardan ve caddelerden korkarlar. Eğer kendilerine birisi eşlik ederse güvenli hissederler. Bu benzerliklere karşın hastalar bireysel özelliklerini de semptomlarında sergilerler. Örneğin, bir hasta sadece dar caddelerden, diğeri geniş caddelerden tedirginlik duyabilir, birisi caddede birkaç kişi olduğunda dışarı çıkabilir, diğeri ancak birçok kişi olduğunda bunu gerçekleştirebilir. Histeride de bireysel özelliklerin yanı sıra ortak olan tipik semptomlar vardır. Bu tipik semptomlar, tanı koymakta bize ipuçları verirler.

Analizdeki hastalardan öğrenilen ana temalardan biri de hastaların geçmişlerindeki belirli yaşantılara takıldıkları (fixated), bu yaşantıların etkisinden kurtulamadıkları, bu nedenle de şimdiki zaman ve gelecekte vazgeçtikleridir. Freud 1917 tarihli 'Semptomların Anlamı' yazısında bu konuda şu örnekleri vermektedir: "Bir kadın hasta, sona ermiş olan evliliğini unutamıyor ve semptomları aracılığıyla boşanmış olduğu eşiyle ilişkisini devam ettiriyordu. Genç ve diğer erkekler için çekici olmasına karşın, eşine sadık kalmak için her türlü önlemi almıştı; yabancılarla görüşmüyor, kişisel bakımına, görünümüne önem vermiyordu... Puberteden önce babasına erotik bağlılığı başlayan bir genç kız ise bu kadar hasta olduğu sürece evlenmeyeceği kararına varmıştı. Aslında evlenmemek ve babasıyla birlikte kalmak amacıyla hastalandığını düşünebiliriz". Analiz, hastaların semptomları aracılığıyla geçmişlerinin belirli dönemlerine çekildiklerini göstermektedir. Olguların çoğunda,

bu amaç için yaşamın çok erken bir dönemi seçilmektedir; bu, bir çocukluk dönemi, hatta bebeğin emzirilme dönemi olabilmektedir.

Afektif yükü çok güçlü olan bir yaşantıyla baş etmedeki yetersizliğe bağlı olarak gelişmesinden dolayı nevrozlar, savaş sırasında gelişen travmatik nevrozlara benzetilebilir. Bu da bize travmatik yaşantıların nevrozların başlangıcında bir belirleyici olduklarını düşündürtebilir. İlk örnekteki kadın bu görüşü desteklemektedir. Evliliğinin başarısızlığını hazmedememiş ve bu travmaya bağlı kalmıştır. Ancak ikinci olgu, babasına takılmış olan kız örneği, bu görüşün yeterli olmadığını göstermektedir. Çünkü küçük bir kızın gelişimi sürecinde babasına bu tür bir sevgi duyması çok olağan bir şeydir, bu nedenle travmatik olarak adlandırılmaz. Travmatik olayla ilgili görüşü yanlış diye terk etmemiz gerekmez, ancak hastalığın başlangıcında başka belirleyicilerin de olduğunu düşünmemiz gerekir.

Tanımlayıcı psikiyatri, semptomların içeriğini pek dikkate almaz ama psikanaliz, özellikle bu noktayı ele alır, semptomların bir anlamı olduğuna ve hastanın yaşantısıyla ilişkili olduğuna dikkati çeker. Nevrotik semptomların anlamı ilk kez Joseph Breuer tarafından bir histeri olgusunun başarılı tedavisiyle (1880-1882) keşfedilmiştir.

Nevrotik semptomların anlamı hiçbir zaman hasta tarafından bilinemez. Analiz bu semptomların, bilinçdışı süreçlerin türevleri olduğunu göstermektedir. Semptomlar hiçbir zaman bilinçli süreçlerden yapılanmazlar, semptom oluşumuyla ilgili bilinçdışı süreçler bilinçli hale geldiğinde, semptomlar yok olmalıdır. Psikanalitik tedavinin görevi patojenik olarak bilinçdışı olan her şeyi bilinçli hale getirmektir; diğer bir deyişle, hastanın belleğindeki boşlukları doldurmak, amnezileri ortadan kaldırmaktır.

Bastırma (repression), semptom oluşumunun ön koşuludur. Semptomlar, bastırma ile geri tutulan şeyin yedekleridir (substitute). Analizdeki hastalardan, semptomların hep aynı amaca hizmet ettiğini görmekteyiz. Bu amaç, cinsel isteklerin doyurulmasıdır; semptomlar hastaların yaşanlarında sahip olamadıkları cinsel doyumun yedekleridir. Hastalanmanın nedenleri bir formülle açıklanabilir; kişiler bir engellenme (frustration) nedeniyle, yani gerçeklik cinsel isteklerin doyumunu önlediğinde hastalanırlar. Böylece semptomlar, yaşamda elde edilemeyen yedek doyum olarak görülebilirler. Ancak bazı semptomların da cinsel doyum durdurucu ya da dışlayıcı bir amaca hizmet ettiği görülür. Örneğin, yatma seremonileri, cinsel anı ve kışkırtmalara karşı savunma niteliği taşıyabilir. Yatarken saatleri ortadan kaldırmak, büyüsel (magic) bir şekilde, gece oluşabilecek ereksiyonları önleme amacına hizmet etmektedir. Psikanalitik görüşte, zıtlıkların aynı amaca hizmet ettiği kabul edilir. Bu nedenle semptomların, cinsel doyum ya da onu uzaklaştırmayı amaçladığını söyleyebiliriz. Pozitif, istek doyurucu (wish-fulfilling) karakter, histe-ride; negatif, doyumdan vazgeçen (ascetic) karakter, obsesyonel nevrozda görülür.

Bastırma anormal ruhsal gelişimin olduğu kadar, normal ruhsal gelişimin de bir özelliğidir. Bastırmadan kurtulan bir impulsun psikonevrotik bir semptom oluşturmaları ile bastırılmış impulsun uyku sırasında benliğin savunmalarından kurtularak manifest rüyayı oluşturmaları arasında bir benzerlik söz konusudur. Sonuçta, her ikisi de altbenlik lehine uzlaşma oluşumlarıdır. Nevrotik semptomların da rüyalar gibi, latent ya da bilinçdışı fantezilerin çarpıtılmış görünüşleri olduğu gösterilebilir. Yani, nevrotik hastanın cinsel yaşantısının bir kısmı ya da tümü semptomlarında görülür.

Freud, cinselliğin infantil elemanlarını ortaya koyarak sağ-

lıklılık (normallik), perversiyon ve nevroz arasında basit bir bağıntı kurmanın mümkün olduğunu belirtmektedir. Buna göre, normallik; infantil eğilimlerin ve belli komponent dürtülerin bastırılması ve geriye kalanların üreme işlevinin emrindeki genital bölgelerin egemenliği altında toplanmasının bir sonucudur. Perversiyonlar, belirli komponent dürtülerin (ekshibisyonizm, anal erotizm gibi) kompulsif gelişimi ve aşırı güçlenmesinin bir sonucu iken; nevrozlar libidinal dürtülerin aşırı bastırılmasıyla gelişmektedir. Aşırı bastırma muhtemelen stabil olmayan bir durum yaratmakta, daha sonra tetikleyici bir yaşantının sonucunda bastırma başarısız kalmakta ve infantil cinsel impulslar kısmen bastırmadan kurtularak psikonevrotik semptomların oluşmasına neden olmaktadır. Hemen hemen tüm pervers dürtüler nevrozda semptom oluşumunda ilgili güçler olarak görüldüğünden (ki, bunlar bastırılmıştır), Freud, nevrozları negatif perversiyonlar olarak tanımlamıştır.

Perversiyonlar iki gruba ayrılabilirler; homoseksüellerde, fetişistlerde olduğu gibi cinsel nesneyi değiştirenler ve cinsel amacı değiştirenler. Bu ikinci grup pervertler başlangıç ya da hazırlık eylemini cinsel isteklerinin amacına dönüştürürler (voyörler, sadist ya da mazoşistlerde olduğu gibi). Bu gruplar iki şekilde bulunabilir: cinsel doyumunu gerçek yaşamda arayanlar ve doyumunu sadece hayal etmekle yetinenler. İkincilerin, gerçek bir nesneye ihtiyaçları yoktur.

Homoseksüeller ya da invertler istisnai kişiler değildir, çünkü homoseksüel impulslar her nevrotikte mutlaka vardır. Aslında birçok semptom bu latent inversiyonun bir görünümüdür. Kendilerini homoseksüel olarak adlandıran kişiler sadece bilinçli ve manifest invertlerdir, bunların sayıları latent invertlere göre çok azdır. Bu durumda, manifest homoseksüalite ve normal tutum arasındaki farkların pratik önemi devam etmekle birlikte teorik değeri oldukça azalmıştır.

Bilindiği gibi histerik nevroz, semptomlarını herhangi bir organ sisteminde oluşturabilir ve herhangi bir işlevi bozabilir. Analiz, genitalleri başka bir organla değiştirmek isteyen pervers impulsların bu şekilde kendilerini ortaya koyduklarını göstermektedir. Bu organlar yedek genitaler haline gelmektedirler. Histerik semptomlar, vücut organlarının işlevsel rollerinin yanı sıra cinsel (erotojenik) bir önemi olduğunu fark etmemizi sağlamaktadır. Özellikle beslenme ve boşaltım sistemleriyle ilgili organların cinsel uyarılmanın araçları haline geldiklerini biliyoruz. Burada perversiyonlarda olan durum söz konusudur. Perversiyonlarda ağız ve anüs, genitalleri temsil etmektedir. Ancak, perversiyonlarda bu durum çok açık iken, histeride semptomların yorumlanması için dolambaçlı yollar katetmek gerekir. Histeride, pervers cinsel impulslar bilinçli olmayıp bilinçdışında yer almışlardır.

Birçok olguda obsesif nevroz, güçlü sadistik cinsel impulsların (bunlar amaçlarında perverstirler) artışıyla ortaya çıkmaktadır. Obsesif nevrozdaki semptomlar bu isteklere karşı bir savunma görevi görürler ya da doyum ve savunma arasındaki bir çatışmayı yansıtırlar. Dokunma korkusu ve yıkama kompülsiyonu gibi obsesif eylemler mastürbasyonla ilgili olabilir. Normal ve pervers cinsellikle ilgili olarak akılda tutulması gereken durum şudur: Eğer, yaşamda normal cinsel doyum elde etmek çok zor olduğunda ya da bu doyum olanağının tümüyle yokluğunda, daha önce hiç görülmemiş olmasına karşın pervers eğilimler ortaya çıkıyorsa, bu kişilerde az çok perversiyona karşılık gelen bir şeyler olduğunu düşünmek gerekir; yani bu kişilerde perversiyonlar latent formda bulunmaktadır.

Pervers cinsel aktivite, üreme amacından vazgeçilip ondan bağımsız olarak hazzın elde edilmesi olarak tanımlanabilir. Hem pervers, hem de normal cinsellik infantil cinsellikten

kaynaklanmaktadır. Bazı olgularda pervers cinselliğin infantil cinselliğe çok benzediği, çok sayıda komponent dürtünün birinin baskınlığı olmaksızın amaçlarını birbirinden bağımsız olarak sürdürdükleri görülür. Bu olgularda, perversiyon yerine infantilizmden söz etmek daha doğru olur. Pervers cinsellik, infantil cinselliğin abartılmış ve ayrı impulslara bölünmüş halinden başka bir şey değildir. Infantil cinsellik, nevrozların semptomatolojisinde de çok önemlidir.

Bu noktada, 'infantil cinsellik'le ilgili görüşlere tekrar da olsa yer vermek uygun olur. Bebeğin anne memesini emmesi, tüm cinsel yaşantının başlangıç noktasıdır; sonraki cinsel deneyimlerin eşi benzeri olmayan bir prototipidir. Emme eylemi, annenin memesini cinsel dürtünün ilk nesnesi haline getirir. Bu ilk nesne seçiminin sonraki nesne seçimlerinde çok önemli bir rolü vardır. Daha sonra çocuk, emme eyleminde nesneden vazgeçer ve onu vücudunun bir parçasıyla değiştirir; baş parmağını ya da dilini emmeye başlar. Bu yolla haz alma konusunda dış dünyadan bağımsız hale gelir, bunun yanı sıra haz almasını vücudunun ikinci bir bölgesinin uyarılmasıyla artırmış olur. Erotojenik bölgeler haz oluşturma konusunda eşit değillerdir. Lindner'in bildirdiğine göre (Lindner, Budapeşte'li bir pediatrist olup emme eyleminin cinsel niteliğini 1879'da ilk kez söyleyen kişidir), çocuğun kendisini araştırırken, genitallerinin uyarılabilirliğini keşfetmesi önemli bir adımdır. Böylece emme eyleminden mastürbasyona giden yol açılmış olur.

Emme eyleminde görüldüğü gibi infantil cinselliğin iki önemli özelliği vardır:

1) Temel bedensel gereksinimlerin doyumuna bağlı olarak ortaya çıkması,

2) Otoerotik olarak davranması, yani nesnelerini kendi vücudunda araştırması ve bulması.

Beslenme ile bağlantılı doyum, dışkılama olayında tekrarlanmaktadır. Çocukların idrar yapma ve dışkılama işlevleri haz vericidir, bir süre sonra erotojenik bölge olan mukoz membranların uyarılması aracılığıyla en üst düzeyde haz alabilecekleri bir düzenlemeye giderler. Bu süreçte çocuk, haz arayışlarına düşmanca, engelleyici bir güç olarak karşı çıkan dış dünya ile ilk kez yüzleşir. Çocuk kendi seçtiği zamanda dışkısını yapmamalı, diğer kişilerin kararlarına uymalıdır. Bu haz kaynağından vazgeçmesi için bu işlevlerin uygunsuz, yaksıksız olduğu ve gizli kalması gerektiği söylenir. Burada çocuk, ilk kez sosyal saygınlık için hazdan vazgeçmeye zorlanmaktadır. Başlangıçtan itibaren çocuğun kendi dışkısına yaklaşımı çok farklıdır; ondan iğrenmez, ona vücudunun bir parçası gibi değer verir, 'ilk hediyesi' olarak kendisi için değerli kişilere sunar. Çocuk eğitimle bu eğilimlerden kısmen vazgeçse de, dışkıya değer verme, 'hediyeler' ve 'para'ya değer vermeye dönüşür. İdrarını tutma başarısı aynı zamanda gurur kaynağıdır. Freud burada, infantil cinsel yaşamı ve cinsel perversiyonlar arasında ilişki kurmaya çalışarak, çok sayıda erişkin için (homoseksüel ya da heteroseksüel olsunlar) anüsün, vajinaya benzer bir rol alabildiğini birçok insanın defekasyon sırasında tüm yaşamları boyunca erotik bir doyum aldıklarını belirtmektedir.

Freud, çocukların cinsel araştırmalarına da dikkat çekerek bunların, infantil cinselliğin bir özelliği olup nevrozların semptomatolojisinde çok önemli bir yer tuttıklarını vurgulamıştır. Infantil cinsel araştırmalar çok erken, bazen üç yaşından önce başlar. O dönemde çocuklar cinsiyetler arasındaki ayrımla ilgili değildir. Bu ayrımın onlar için hiçbir anlamı yoktur. Örneğin; erkekler, her iki cinsiyeti de erkek genitaline sahip olarak algırlar. Erkek çocuk, kız kardeşinin ya da kız arkadaşının penise sahip olmadığını keşfetmesinden sonra bu

algısını inkâr etmeye çalışır; çünkü kendisine benzeyen birinin böyle değerli bir parçadan yoksun olmasını düşünemez. Daha sonra, kendisine sunulan olasılıktan korkmaya başlar, organı ile çok yoğun ilgilenirse daha önce yapılan korkutmaların gerçekleşebileceğini düşünür. Böylece kastrasyon karmaşasının etkisine girmiş olur. Bu karmaşa; eğer kişi normal kalacaksa karakterinin oluşumunda, hastalanacaksa nevrozunda, analitik tedaviye gelecekse dirençlerinde büyük rol oynayacaktır.

Kızlar ise büyük, görünen bir penise sahip olamamanın, eksik olmanın dezavantajını hissederek ona sahip olan erkek çocukları kıskanacak, bu nedenle de erkek olma isteği geliştireceklerdir. Bu istek feminin rolü oynamakta bir zorlukla karşılaşılması sonucu oluşabilecek herhangi bir nevrozda tekrar ortaya çıkacaktır. Çocukluk döneminde kız çocuğunda penisin yerini klitoris alır. Klitoris, uyarılabilme özelliğinde olan ve otoerotik doyum sağlayan bir bölgedir. Kız çocuğunun cinsel gelişimi klitoris duyarlılığının vajinaya aktarılmasına bağlıdır. Vajinal duyarsızlığı olan kadınlarda, klitoris inatçı bir şekilde duyarlılığını devam ettirir.

Daha sonra (genellikle yeni bir bebeğin gelişiyle ortaya çıkan korkular sonucunda) çocukların cinsel ilgisi bebeklerin nereden geldiği sorusuna yönelir. Leylekler getirdi yanıtı çocukta tahmin edemeyeceğimiz bir güvensizlik doğurur. Gerçeğin gizlenilmesinin yol açtığı aldatılma duygusu, çocukların kendilerini yalnız hissetmelerine neden olacak ve bağımsızlıklarının gelişimini etkileyecektir. Çocuk, bu soruyu kendi kendisine çözümleyebilecek alt yapıya sahip değildir. Çocuk sadece kadınların çocuk doğurabileceklerini bilmediği gibi, özel yiyeceklerle çocukların oluştuğunu düşünmeye de başlar. Çocuk biraz daha büyüdüğünde çocuğun dünyaya gelişinde babasının da bir rolü olduğunu fark etmeye başlar, ama bunun

ne olduğunu kestiremez. Eğer bir cinsel eyleme tanık olmuşsa, bunu bir kavga, boyun eğdirme olarak değerlendirebilir; bu koitusun sadistik bir eylem olarak yanlış anlaşılmasıdır. Ancak başlangıçta bu eylemi bebekle birleştiremez. Daha sonra annesinin yatağında ya da giysilerinde kan izi bulduğunda, annesinin babası tarafından yaralandığını düşünür.

Çocukluğun sonraki dönemlerinde bile penise atfedilen tek işlev idrar yapmadır. Çocuklar ilk önce bebeklerin feçes gibi bağırsaklardan doğduğunu düşünürler. Bu kuram tüm anal ilgiler değerini kaybedene dek devam eder. Daha sonra yerini, göbekten ya da göğüslerin arasından doğduğu hipotezine bırakır.

Çocuk, araştırmaları süresince cinsellik hakkındaki gerçeklere yaklaşır ya da bilgisizliği nedeniyle kendisini kaybolmuş gibi hisseder. Bu süreç genellikle puberte öncesi yıllarda biter. Bu dönemde kendisine yapılan açıklamaların değersiz ve eksik olması sıklıkla travmatik etki oluşturur.

Ödipal karmaşa nevrozların çekirdeği olarak görülebilir. Analiz ödipal karmaşanın önemini göstermektedir. Pubertede cinsel dürtüler ilk kez isteklerini olanca güçleriyle ortaya koyarken eski ensestiyöz nesneler tekrar gündeme gelir ve onlara yeniden libidinal yatırım söz konusu olur. İnfantil nesne seçimi geçicidir ama pubertedeki nesne seçiminin yönünü gösteren bir 'prelude' gibidir. Bu noktada ödipal karmaşanın yönünde gitmek ya da ona tepki göstermek şeklinde, çok yoğun emosyonel süreçler yaşanır. Tüm bunların tolere edilmesi güç olduğundan büyük bir kısmı bilinçli değildir. Bundan sonra psikoseksüel gelişimin amacı, anne-babaya yatırılan libidinal enerjinin geri çekilmesi olmalıdır. Kişi, ancak bunu başardığı takdirde çocuk olmaktan çıkıp toplumun bir üyesi haline gelebilir. Erkek çocuk için bu görev; libidinal isteklerini annesinden ayırmak ve onları dış dünyadaki bir sevgi nes-

nesi seçiminde kullanmaktır. Babasıyla çatışma halinde ise uzlaşmalı ya da ona boyun eğmişse bu baskıdan kurtulmalıdır. Bu görevler herkes için söz konusudur, ancak hem psikolojik hem sosyal olarak ideal tarzda çözüm çok seyrek olarak görülür. Nevrotiklerde herhangi bir çözüm söz konusu değildir, erkek çocuk tüm yaşamı boyunca baba otoritesinden kurtulamaz ve gerçek yaşamdaki bir cinsel nesneye libidosunu transfer edemez. Aynı kader, ilişkiler değişmekle birlikte kız çocuğunu da beklemektedir.

Libido normal olduğu kabul edilen üreme işlevinin emrine girmeden önce, uzun bir gelişim sürecinden geçer. Bu gelişim sürecinde yer alan oral, anal ve fallik dönemler nevrozların oluşumunda önemlidir. Bu gelişim sürecinde iki tehlike söz konusudur: 'inhibisyon' ve 'gerileme' (regression). Her hazırlık dönemi aynı başarıyla geçilemeyecek, libidinal enerjinin bir bölümü devamlı olarak bu erken dönemlerde tutulacak ve gelişimsel bir inhibisyon kendisini gösterecektir. Her cinsel eğilimde bazı bölümler son amaca ulaşabilseler de, diğer bölümler gelişimin önceki dönemlerinde kalabilir. Bir bölümün daha önceki dönemde kalması 'takılma' (fixation) olarak tanımlanır. Gelişimdeki ikinci tehlike; daha ileri gidilebilse de, bu erken dönemlere kolayca geri dönülmesidir, bu ise gerileme olarak tanımlanır. Takılma ve gerileme birbirlerinden bağımsız değildir. Gelişim sürecindeki güçlü takılma noktalarına tehlikeler karşısında daha kolay gerileme olur. Yani, gerileme takılma noktasına olmaktadır. Nevrozları anlamak için takılma ve gerileme arasındaki ilişki hep göz önünde tutulmalıdır.

Gerileme iki türüdür: libidinal yatırım yapılan önceki nesnelere dönüş, yani enestiyöz nesnelere dönüş ya da cinsel organizasyonun tümüyle daha önceki dönemlere geri dönmesi. Bu her iki gerileme türü de transferans nevrozlarında bu-

lunur ve onların mekanizmalarında önemli rol oynar. Libidonun ilk enestiyöz nesnelere geri dönüşü nevrotiklerde sık görülen bir özelliktir. Histeride libidonun enestiyöz cinsel nesnelere gerilemesi söz konusudur, buna karşılık cinsel organizasyon daha erken döneme gerilemez. Obsesif nevroz ise, libidonun, anal-sadistik organizasyon dönemine gerilemesidir.

Bastırma da nevrozların oluşumunda önemli rol oynamaktadır. Bastırma olmaksızın gelişen bir gerileme hiçbir zaman nevroz oluşturmaz, perversiyona yol açar. Bundan da anlaşılacağı gibi, bastırma nevrozların en önemli özelliğidir. Nevrozun, kişinin libidosunu doyurma olanağından yoksun kalmasıyla, yani engellenmeye bağlı olarak oluştuğunu biliyoruz. Ancak, her libidinal doyumun engellenmesinin kişiyi nevrotik hale getirdiği düşünülemez. Libidinal doyum yoksunluğuyla baş edebilmenin değişik yolları vardır:

1) Bu tür bir yoksunluğu yara almaksızın geçiştirebilenler vardır. Bu kişiler mutlu değillerdir, sürekli özlem duyarlar ama hasta olmazlar.

2) Cinsel dürtüsel impulsların çok esnek olduklarını, birinin yerini diğerinin alabileceğini biliyoruz. Böylece birinin doyumunu gerçeklik tarafından engellenirse, bir diğerinin doyumunu tam bir kompensasyon sağlayabilir.

3) Yüceltme yoluyla libidinal doyum yoksunluğu ile baş edilebilir, yani cinsel istekler komponent ya da genital doyumdan vazgeçerek toplumsal olarak kabul gören amaçlara yönelir. Ancak, insanların vazgeçebileceği, doyuma ulaşmamış libidonun bir sınırı vardır. Ayrıca, libidonun esnekliği ya da hareketliliği herkes için geçerli değildir. Yüceltme, belirli bir libido parçasıyla baş edebilir. Birçok insanın sadece az miktarda yüceltme kapasitesine sahip olduğu da unutulmamalıdır.

Libidonun kusurlu, eksik gelişiminde; organizasyonun er-

ken dönemlerinde ve nesnelerinde birçok libidinal takılma söz konusudur; bunlar gerçek doyum sağlama kapasitesinden yoksundurlar. Libidinal takılma ile birlikte hastalık nedeni olarak ikinci önemli etken, 'engellenme'dir. Kısaca şu şekilde özetlenebilir: Libidinal takılma nevrozların etyolojisinde yatkınlık oluşturan, içsel bir etken iken; engellenme, rastlantısal, dışsal bir etkendir. Nevrotik hastalığın nedenleri olarak cinsel yapı ve deneyim, başka bir deyişle libidonun takılması ve engellenme, nevroza değişik oranlarda renk verirler.

Psikanalitik araştırmalarda sık görülen bir durum, o zamana kadar sağlıklı olan kişinin birden nevroza yakalanmasıdır. Aslında bu kişilerin istekleri arasında devamlı bir çatışmanın olduğunu görürüz. Kişiliğin bir bölümü belirli istekleri savunurken, diğer bölümü onlara karşı gelmekte, defetmeye çalışmaktadır. Böyle bir ruhsal çatışma olmaksızın nevroz da olmaz. Mental yaşantımız devamlı olarak, çözmemiz gereken çatışmalara sahne olur. Bu nedenle bir çatışmanın patojenik hale gelmesi için belirli durumlar var olmalıdır. Bu durumlar nelerdir, patojenik çatışma hangi mental güçler arasında gelişir, çatışma ve diğer güçler arasındaki ilişki nedir?

Çatışma, engellenme sonucunda gelişir. Doyumdan alıko- nan libido, başka nesneler ve doyum yolları aramaya yönelir. Ancak bu diğer yollar benlik tarafından hoş karşılanmaz. Reddedilen libidinal istekler, bazı çarpıtma ve yumuşatılmalara uğradıkları dolambaçlı yollardan geçerek amaçlarına ulaşırlar. Bu dolambaçlı yollar semptom oluşumu yollarıdır; yani semptomlar, yedek doyumlardır. Böylece, psikonevrozlarda ruhsal çatışma, benlik ve altbenlik arasındadır.

Benlik her dönemde cinsel organizasyon ile uyum içinde kalmaya özen gösterir. Libidinal gelişimin farklı evrelerinin birbirini takip etmesi belirli bir programa bağlıdır. Ancak, o sıradaki olayların benlik tarafından etkilenebileceği olasılığı

reddedilemez. Benlik ve libidonun gelişim evreleri arasında bir koşutluk, bir uyum olmasını bekleriz. Bu uyumdaki bir bozukluk, patojenik bir etki oluşturabilir. Eğer libido, gelişim sürecinde gerisinde güçlü bir takılma noktası bırakırsa, benlik nasıl hareket eder? Benlik bunu kabul edebilir, sonuçta pervers ya da infantil hale gelebilir ya da uzlaşmaz bir tavır olarak, benlik, libidonun takılma yaşadığı yerde bastırma uygular. Böylece nevrozların etyolojisinde üçüncü bir etken bulunmaktadır; benlik gelişimine ve libidoya bağlı olan çatışma eğilimi.

Nevrozlara neden olan faktörleri tekrarlarsak; önce en genel koşul olarak engellenme, ikincisi kişiyi belirli yöne zorlayan libidonun takılması ve üçüncü olarak bu libidinal impulsları reddeden benliğin gelişiminden kaynaklanan çatışma eğilimi.

Benlik gelişiminin, çatışmaların ve nevrozların oluşumu üzerindeki etkisini göstermek üzere Freud, 1917 tarihli 'Gerilemenin Etyolojisi ve Gelişim Üzerine Bazı Düşünceler' isimli yazısında şu örneği vermektedir: Evin kahyası bodrumda; zengin, saygıdeğer ev sahibi de birinci katta yaşamaktadır. Her ikisinin de çocukları vardır. Ev sahibinin küçük kızına, hiçbir denetim olmaksızın kahyanın kızıyla oynamasına izin verilir. Çocukların oyunları bir süre sonra cinsel bir karakter alır, anne-baba oyunu oynayarak genitallerini uyarırlar. Kahyanın kızı beş-altı yaşlarında olmasına karşın, erişkin cinselliğine sıkça tanık olmuştur, cinsel oyunlarda ayartıcı kadın rolünü oynamaktadır. Bu yaşantılar çok fazla sürmese bile, her iki çocukta da cinsel impulsların uyanmasına neden olmuştur. Bu oyunlar sona erdikten birkaç yıl sonra bu impulslar, mastürbasyon şeklinde belirmiştir. Birçok deneyimleri ortak olmasına karşın, sonuç, iki çocukta birbirinden çok farklı olacaktır. Kahyanın kızı menstrüasyon periodları başlayıncaya

dek mastürbasyona devam edecek ve sonra da hiçbir zorlukla karşılaşmadan vazgeçebilecektir. Birkaç yıl sonra aşık olacak ve belki, bir bebeği olacaktır. Bir iş sahibi olabilecek, kariyeri çok parlak olmasa da her durumda yaşamı bu erken cinsel yaşantıdan zarar görmeyecek ve nevrozdan uzak kalacaktır. Ev sahibinin kızı ise, farklı bir gelişim söz konusudur. Erken bir dönemde, henüz bir çocuk iken, kötü bir şey yaptığını düşünecek, kısa bir süre sonra belki yoğun bir mücadele ile mastürbatuar doyumdan vazgeçecek, bununla birlikte suçluluk duyguları devam edecektir. Sonraki genç kızlık döneminde, cinsel birleşme ile ilgili şeyler öğrendiğinde, tiksinererek geri çekilecek ve ilgisiz kalmayı tercih edecektir. Erkekler üzerinde feminin bir çekim oluşturacağı yıllarda nevroz patlak verecek, evlilik ve yaşam umutlarını söndürecek. Eğer analiz, nevrozuna karşı içgörü kazandırabilirse; bu iyi yetişmiş, zeki kızın cinsel impulslarını tümüyle bastırdığı ve bunların bilinçdışı olarak hâlâ çocukluk arkadaşıyla önemsiz yaşantılara bağlı olduğu ortaya çıkacaktır.

Aynı deneyime sahip olmalarına karşın, iki kızın yaşantısındaki fark, benliklerinin gelişimine bağlıdır. Kahyanın kızı na cinsel eylem, hem çocuklukta hem de sonraki yaşamda doğal ve zararsız görünmektedir. Ev sahibinin kızı ise eğitimin etkisinde kalmıştır. Telkinlerin sonucunda benliği cinsel eylem ile bağdaşmayacak cinsel saflık ve yoksunluk idealleri oluşturmuştur. Entelektüel eğitimi, yaşaması zorunlu olan kadınlığa ilgisini azaltmıştır. Benliğinin ahlâki ve entelektüel gelişimine bağlı olarak, cinselliğin istekleriyle çatışmaya düşmüştür. Eğitilmiş benlik daha mantıklı bir hale gelmektedir; artık haz ilkesine göre değil, gerçeklik ilkesine göre davranır. Gerçeklik ilkesi de hazza ulaşmak ister, ama bu kez haz, ertelenmiş ve azaltılmış, yani gerçek dikkate alınarak ulaşılan bir hazdır. Haz ilkesinden gerçeklik ilkesine geçiş, benliğin gelişiminde en önemli adımlardan biridir.

Ruhsal semptomlar kişinin yaşantısına zararlı eylemlerdir. Kişi sıklıkla onların getirdiği hoşnutsuzluktan yakınır. Semptomlar var olmaları için, bir mental enerji tüketimi gerektirmelerinin yanı sıra onlara karşı savaş için de enerji tüketimine neden olmaktadır. Aşırı semptom oluşumu durumunda, bu iki tür tüketim, kişinin sahip olduğu mental enerjinin fakirleşmesine neden olabilir. Böylece kişi, yaşamındaki önemli görevleri yerine getiremez hale gelir. Bu sonuç, enerjinin miktarına (niceliğine) bağlı olduğundan, 'hasta olmak' sadece pratik bir kavram olarak görülebilir. Ancak salt kuramsal açıdan bakıldığında ve nicelik meselesi göz ardı edildiğinde, hepimizin hasta ya da nevrotik olduğunu söyleyebiliriz; çünkü semptom oluşumu için gerekli ön koşullar normal kişilerde de gözlenmektedir.

Nevrotik semptomların altbenlik ve benlik arasındaki çatışmadan doğduğunu biliyoruz. Bu iki güç, bir uzlaşma oluşumu olan semptomda tekrar karşı karşıya gelirler. Bu nedenle semptom çok dirençlidir, her iki yönden desteklenmektedir. Çatışmanın taraflarından biri olan ve gerçeklik tarafından engellenerek doyuma ulaşamayan libido, artık doyum için farklı yollar aramalıdır. Nesne değişimi de gerçeklik tarafından onay görmezse, libido gerilemeye başvuracaktır. Doyumu, geçirmiş olduğu organizasyonlardan birinde ya da daha önce terk ettiği nesnelerden birinde bulacaktır. Libido, gelişim dönemlerindeki takılma tarafından gerilemeye doğru çekilir. İnfanıl cinselliğe ait eylemlerde ve yaşantılarda, terk edilen komponent eğilimlerde ve çocukluğun vazgeçilmiş olan nesnelerinde takılma söz konusu olur ve libido buralara geriler.

Freud, basitçe, nevrozun iki temel nedeni olduğunu söyler:

- 1) Libidonun takılması,
- 2) Erişkin dönemde travmatik etkisi olan rastlantısal ya-

şantı. Libidonun takılmasına yol açan eğilimler ise, iki unsura bağlıdır: a) Doğumla gelen yapısal özellikler (sexual constitution) ve arkaik izler, b) İnfantil yaşantı.

İnfantil cinsel yaşantıların nevrozların etyolojisindeki önemi nedeniyle, bu hastalıkların önlenmesi için her şeyin, çocuğun gelişimi denetim altına alınarak, eğitimle çözümlenebileceği düşünülebilir. Ancak biliyoruz ki nevrozların etyolojisi karmaşık bir yapıya sahiptir ve tek bir faktör tarafından belirlenemez. Önleme amacıyla çocukların sıkı bir şekilde denetlenmesi çözüm değildir; çünkü cinsel yapılanma üzerinde etkisizdir. Bunun yanı sıra eğitimciler için göz ardı edilemeyecek iki tehlike söz konusudur; ilki, koruyucu yaklaşımın aşırı bir cinsel bastırmayı teşvik edebilmesi, ikinci bir faktör de, pubertedeki cinsel isteklere karşı çocuğun savunmasız olarak bırakılması olasılığıdır. Bu nedenle çocuklukta nasıl bir korunma uygulanabileceği kuşkuludur.

Nevrotiklerin öykülerinde tekrar tekrar ortaya çıkan bazı olaylar nevrozlar için temel elemanlar olarak kabul edilmektedir; ebeveynin cinsel ilişkisinin görülmesi, bir erişkin tarafından ayartılma (seduction) ve kastre edilme tehlikesi gibi. Freud, bunları primal fanteziler olarak adlandırmakta ve bunların filogenetik bir özellik olduğunu belirtmektedir.

Freud, fantezilerin, gündüz rüyalarının semptom oluşumundaki önemine dikkat çekmektedir. Libidonun fanteziye başvurmasını semptom oluşumunda bir ara dönem olarak görmekte ve bunu 'introversiyon' (Jung'un ortaya koyduğu bir terim) olarak adlandırmaktadır. İntroversiyonu, libidonun gerçek doyum olanaklarından vazgeçmesi ve fantezilere aşırı yatırım yapılması olarak tanımlamaktadır. İntrovert nevrotik değildir, ancak stabil olmayan bir durumdadır; engellenmiş libidosu için başka çıkış yolları bulamazsa, bir sonraki güçler dengesizliğinde semptom oluşturmaya adaydır.

Kişi, eğer benliği libidosunu kullanma kapasitesini çeşitli nedenlerle kaybederse hastalanır, yani nevroza tutulur. Benlik güçlü olduğunda libidinal isteklerle baş edebilir, onları yönetebilir. Benliğin herhangi bir nedenle zayıflaması, libidonun isteklerinde aşırı artışla aynı etkiyi yapacaktır ve kişinin nevroza yakalanmasına neden olacaktır.

Freud'un 1926 tarihli, 'İnhibisyonlar, Semptomlar ve Anksiyete' adlı yazısında, nevrozların ortaya çıkışında rol alan faktörler arasında üçü ön plana çıkmaktadır; biyolojik, filogenetik ve psikolojik faktörler. Bunlardan, biyolojik faktör, insan yavrusunun çaresizliği ve bağımlı durumunun uzun süreli oluşuyla; filogenetik faktör, insanın cinsel yaşamının doğumdan olgunluğa dek düz bir çizgi izlememesi özelliğiyle; psikolojik faktör ise, dış dünyanın etkisi ile altbenlik-benlik ayrışmasına uğrayan ruhsal aygıtın, bu bölümleri arasındaki çatışmayla ilgilidir.

Freud, semptom oluşumu ile birlikte, 'birincil ve ikincil kazanç' deyimlerini ortaya koymuştur. Birincil kazanç, semptom oluşumuna yol açan nedenlerle ve semptomların başlangıcı ile ilgilidir. Birincil kazanç, semptomla gerginliğin azaltılmasıdır. Semptomun kendisi rahatsız edici olsa da, amacı, kişinin daha rahatsız edici çatışmalardan kurtulmasını sağlamaktır. Hastalık, benliğin narsisistik yara almasını engellemektedir. Psiko-nevrotik semptom, altbenlik açısından bastırılmış isteklerin yedek doyumdur. Benlik açısından ise, doyumu ancak kısmen durdurulabilen ya da önlenebilen tehlikeli isteklerin bilince çıkmasıdır. Bu çarpıtılmış olarak bilince çıkış, isteklerin özgün biçimleriyle ortaya çıkmalarına tercih edilir ve daha az hoşnutsuzluk yaratır.

İkincil kazanç, semptomların oluşmasından kaynaklanan avantajdır. Bu kazanç türü, semptom oluşumuna katılmaz, ancak hastalığın yerleşmesinde ve tedaviye direnç konusunda iki yolla etkilidir:

1) Dış dünyadan ikincil kazanç: Hasta olarak ilgi görmek başlıca ikincil kazançtır. İlgi görmeye, cinsel bir doyum (sevgi eşdeğeri) ya da yardım ve korunma güvencesi olarak gereksinilir. Hastalık sıklıkla ayrıcalık hakkına sahip olmak şeklinde algılanmaktadır. Hastalık, pasif-reseptif tutumun tüm avantajlarını sağlamaktadır; "şimdi yapması gereken ben değilim, başkaları, onu benim için yapmalı".

2) Üstbenlikten ikincil kazanç: Karşıt tepki oluşturmalar (reaction formations) ya da doyumdan vazgeçmedeki övünme, bu sınıfa girmektedir. Hastalıkla, katı olan üstbenlik de yatışmış olmaktadır. Hasta olmanın getirdiği ayrıcalıklar arasında, sorumluluk duygusunun ortadan kalkması da söz konusudur.

Nevrozun türüne göre değişik ikincil kazançlar görülür; anksiyete histerisinde, kişi hâlâ korunduğu çocukluk dönemlerine geriler. Histeride rol yaparak ilgi çekme ve bazen, maddi avantajlar söz konusu olabilir. Kompülsiyon nevrozunda, hastalığın getirdiği narsisistik kazançlar belirgindir. Organ nevrozunda, ruhsal çatışmaların fiziksel alana yansıtılmasıyla yadsındığı görülür.

İkincil kazançlar bazen çok açık, bazen gizlidir. Avantajlar elde eden kişi, hastalıktan kolayca vazgeçmeyecektir. Bu nedenle analizde öncelikle ikincil kazançlar açığa çıkarılmalı, onlar üzerinde çalışılmalıdır. Hastalığın sağladığı ikincil kazanç belki de hastanın sahip olduğu tek haz kaynağı olabilir. Bundan dolayı ikincil kazanç nedeniyle, bir nevrotiğin analizi, en az bir pervert kadar zor olabilir. Örneğin; kocası tarafından kötü davranılan ve istismar edilen bir kadın sıklıkla bir nevrozla çıkış yolu bulacaktır. Eğer yapısal bir yatkınlık varsa, eğer gizlice kendisini teselli edecek bir başkasını bulmakta çok korkak ya da ahlaklı olursa, eğer eşinden ayrılacak kadar güçlü değilse, eğer kendini geçindirme ya da daha iyi bir eş elde etme olasılığı yoksa ya da kaba davranan eşine hâlâ cin-

sel duygularla bağı ise; hastalığı, eşiyle savaşında bir silah haline gelecektir. Bu silahı kendini savunmak için ya da intikam almak için kullanabilir. Evliliği nedeniyle sızlanamaz ama hastalığından yakınabilir. Hastalığı sayesinde; hekiminden yardım görmesini, düşüncesiz kocasının kendisine bakmasını, kendisi için para harcanmasını, evden çıkma konusunda izin almayı ve böylece, evlilik (koca) baskısından kurtulmayı sağlar. Hastalıktan bu denli yoğun bir dış kazanç söz konusu olduğunda ve yerine aynı doyumu sağlayacak bir yedek olmadığında, nevrozun tedaviyle düzelme şansı oldukça düşüktür.

Kaynaklar

- Freud, S. (1905) *My Views on the Part Played by Sexuality in the Aetiology of the Neurosis*, Standart Edition, Vol VII, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1917) *General Theory of the Neurosis*, Standart Edition, Vol XVI, London: Hogarth Press, 1986.
- Freud, S. (1926) *Inhibitions, Symptoms and Anxiety*, Standart Edition, Vol XX, London: Hogarth Press, 1986.

PSİKANALİTİK KURAMA GİRİŞ

Psikanalitik Kurama Giriş, Murat Şefik Etaner

Psikoterapi Eğitim Vakfı'nda gerçekleştirilmiş

'psikanalitik kurama giriş' niteliğindeki seminerlerin

bir derlemesidir. Seminerler, S. Freud'un, 1886-1938

tarihleri arasında yayımladığı ve daha sonra yirmi üç

ciltte toplanılmış metinler esas alınarak

oluşturulmuştur.

